

**ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ**

**Κωνσταντίνα Καραπάνου
Α.Μ.: 998**

**Συγκριτική μελέτη των κατευθυντικών πράξεων και της γλωσσικής
ευγένειας στις αρχαίες τραγωδίες και σε δραματικά θεατρικά έργα της
νεότερης εποχής.**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΑΘΗΝΑ 2018

Κωνσταντίνα Καραπάνου

A.M.: 998

**Συγκριτική μελέτη των κατευθυντικών πράξεων και της γλωσσικής
ευγένειας στις αρχαίες τραγωδίες και σε δραματικά θεατρικά έργα της
νεότερης εποχής.**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΕΠΟΠΤΡΙΑ: Σπυριδούλα Μπέλλα

ΕΠΙΤΡΟΠΗ: Σπυριδούλα Μπέλλα

Αμαλία Μόζερ

Μαρία Ιακώβου

ΑΘΗΝΑ 2018

Περιεχόμενα

Εισαγωγή	5
A' Μέρος	
1. Γλωσσικές πράξεις	10
2. Γλωσσική ευγένεια	12
3. Συνομιλιακά υπονοήματα	18
4. Επιτελεστικά ρήματα	20
5. Έλλειψη	22
6. Δηλωτικές προτάσεις, Οριστική και Υποτακτική	24
7. Απρόσωπη σύνταξη	25
8. Γ' ενικό πρόσωπο	26
9. Α' πληθυντικό πρόσωπο	27
10. Εμμεσότητα	29
B' Μέρος	
1. Επιτελεστικά ρήματα	33
1.1 Αρχαίες τραγωδίες	34
1.1.1 Παρατηρήσεις	39
1.2 Νεότερη εποχή	41
1.2.1 Παρατηρήσεις	42
1.3 Η ισχύς, η προθετικότητα των ομιλητών και η συχνότητα χρήσης	43
2. Έλλειψη	45
2.1 Αρχαίες τραγωδίες	45
2.1.1 Παρατηρήσεις	48
2.2 Νεότερη εποχή	49
2.2.1 Παρατηρήσεις	53
2.3 Η γλωσσική εξέλιξη και οι σχέσεις των συνομιλητών στην έλλειψη	53
3. Δηλωτικές προτάσεις, Οριστική και Υποτακτική	57
3.1 Αρχαίες τραγωδίες	57
3.1.1 Παρατηρήσεις	58
3.2 Νεότερη εποχή	59
3.2.1 Παρατηρήσεις	61

3.3	Η συχνότητα, η εξέλιξη και οι συνθήκες χρήσης δηλωτικών προτάσεων	63
4.	Απρόσωπη σύνταξη	65
4.1	Αρχαίες τραγωδίες	65
4.1.1	Παρατηρήσεις	68
4.2	Νεότερη εποχή	70
4.2.1	Παρατηρήσεις	72
4.3	Οι κοινωνικές σχέσεις των συνομιλητών	73
5.	Προστακτική σε γ' ενικό πρόσωπο	76
5.1	Αρχαίες τραγωδίες	76
5.1.1	Παρατηρήσεις	78
5.2	Νεότερη εποχή	79
5.2.1	Παρατηρήσεις	80
5.3	Η κοινωνική παράμετρος της ισχύος	81
6.	Α' πληθυντικό πρόσωπο	83
6.1	Αρχαίες τραγωδίες	83
6.1.1	Παρατηρήσεις	84
6.2	Νεότερη εποχή	84
6.2.1	Παρατηρήσεις	86
6.3	Η γλωσσική μεταβολή και η σχέση ομιλητή-αποδέκτη	87
7.	Έμμεσα αιτήματα	90
7.1	Αρχαίες τραγωδίες	90
7.1.1	Παρατηρήσεις	93
7.2	Νεότερη εποχή	94
7.2.1	Παρατηρήσεις	98
7.3	Οι διαφοροποιήσεις στις σχέσεις των συνομιλητών	100
8.	Συμπεράσματα	103
	Βιβλιογραφία	109
	Παράρτημα	112

Εισαγωγή

Η θεωρία της γλωσσικής ευγένειας έχει απασχολήσει ιδιαίτερα τους μελετητές, όπως επίσης και οι κατευθυντικές πράξεις και ο τρόπος με τον οποίο αυτές εξυπηρετούν τις προθέσεις των ομιλητών. Οι μελέτες αυτές εξετάζουν κείμενα τόσο του προφορικού όσο και του γραπτού λόγου. Ωστόσο, η μελέτη αυτή θα ασχοληθεί με τον τρόπο με τον οποίο εφαρμόζεται η θεωρία της γλωσσικής ευγένειας σε τραγωδίες και δραματικά θεατρικά έργα, εξετάζοντας τις γλωσσικές επιλογές των ομιλητών όταν απευθύνουν κατευθυντικές πράξεις στους συνομιλητές τους και πώς επηρεάζονται οι επιλογές αυτές από τις μεταξύ τους σχέσεις.

Τα κείμενα τα οποία θα μελετήσουμε ανήκουν σε δύο διαφορετικές περιόδους. Επέλεξα αρχαίες τραγωδίες του πέμπτου αιώνα π.Χ. και δραματικά θεατρικά έργα της νεότερης λογοτεχνίας, συγκεκριμένα της περιόδου 1930-1950. Ασφαλώς, η επιλογή να ανήκουν στο ίδιο κειμενικό είδος, τραγωδία-θεατρικό δράμα, δεν είναι τυχαία, καθώς με αυτόν τον τρόπο εξασφαλίζεται με μεγαλύτερη ασφάλεια η διεξαγωγή συμπερασμάτων μετά τη μελέτη τους, αφού θα έχουν περισσότερα κοινά στοιχεία ως προς το γενικότερο ύφος.

Επιπλέον, το γεγονός ότι επέλεξα να εξετάσω μόνο αυτές τις δύο περιόδους και όχι τα κείμενα και μιας άλλης περιόδου οφείλεται στο γεγονός ότι αυτό το κειμενικό είδος ανθίζει σε αυτές τις δύο χρονικές φάσεις, ενώ ενδιάμεσα υπάρχει μια μακραίωνη σίγηση, με εξαίρεση την περίοδο της άνθισης της κρητικής λογοτεχνίας που μας κληροδότησε πλήθος σπουδαίων δραματικών θεατρικών έργων. Πράγματι, η κρητική λογοτεχνία σημείωσε ιδιαίτερη εξέλιξη και ωρίμαση, ιδίως στον τομέα του θεάτρου, κατά την περίοδο 1590-1669¹. Ωστόσο, η ιδιαιτερότητα του κρητικού ιδιώματος θα προκαλούσε πολλά προβλήματα στη διεξαγωγή συμπερασμάτων και εκτιμήσεων, με αποτέλεσμα να επιλέξω δύο περιόδους, που το θεατρικό δράμα-τραγωδία ανθεί στην επίσημη γλώσσα όσον αφορά τη νεότερη εποχή, ή γενικότερα στην ποικιλία-διάλεκτο της γλώσσας με τη μεγαλύτερη αίγλη και διάδοση αναφορικά με την αρχαία εποχή.

Τα έργα τα οποία θα μας απασχολήσουν είναι για την περίοδο της αρχαιότητας: η *Ηλέκτρα* του Σοφοκλή, η *Ηλέκτρα* του Ευριπίδη και οι *Χοηφόροι* του Αισχύλου, ενώ για τη νεότερη εποχή: ο *Νικηφόρος Φωκάς* του Νίκου Καζαντζάκη και η *Θεοφανώ* του

¹ Μαστροδημήτρης, Π. Δ. (2004). *Η Ποίηση του Νέου Ελληνισμού*. Αθήνα: Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν.

Άγγελου Τερζάκη. Η επιλογή των συγκεκριμένων έργων έγινε βάσει του γεγονότος ότι τόσο τα έργα της κάθε περιόδου ξεχωριστά, όσο και τα πέντε συνολικά, κινούνται πάνω στον ίδιο θεματικό άξονα, αυξάνοντας κατά αυτόν τον τρόπο τη δυνατότητα για μεγαλύτερη ασφάλεια κατά τη διατύπωση συμπερασμάτων. Και οι τρεις τραγωδίες της αρχαιότητας αφορούν το σχέδιο που κατέστρωσαν τα δύο αδέρφια, η Ηλέκτρα και ο Ορέστης, για να εκδικηθούν για τη δολοφονία του πατέρα τους, του Αγαμέμνονα, βασιλιά των Μυκηνών, από τη μητέρα τους, Κλυταιμνήστρα, και τον εραστή της, τον Αίγισθο. Από την άλλη πλευρά, και τα δύο έργα της νεότερης εποχής ασχολούνται με τη δολοφονία του αυτοκράτορα της Βυζαντινής αυτοκρατορίας Νικηφόρου Φωκά από τη σύζυγό του Θεοφανώ, μετά από συνεννόηση με τον Ιωάννη Τσιμισκή, φημολογούμενο ως εραστή της και πρώην στενό συνεργάτη και φίλο του αυτοκράτορα.

Αντιλαμβανόμαστε, λοιπόν, ότι, πέρα από την κοινή θεματολογία των έργων της κάθε εποχής ξεχωριστά, υπάρχει ένας κοινός θεματικός άξονας και στα πέντε έργα, αφού και τα πέντε αφορούν, εν ολίγοις, τη δολοφονία ενός ηγέτη από τη σύζυγό του και τον εραστή της και την εκδίκηση για αυτή τη δολοφονία για την περίοδο της αρχαιότητας. Αυτό το δεδομένο ασφαλώς αυξάνει τη σύμπνοια των έργων εξασφαλίζοντας ασφαλέστερα συμπεράσματα.

Σκοπός της εργασίας αυτής είναι να εξετάσει τον τρόπο με τον οποίο οι ομιλητές απευθύνουν κατευθυντικές πράξεις στους συνομιλητές τους, δηλαδή τις γλωσσικές επιλογές τους, καθώς και το είδος των σχέσεων που έχουν μεταξύ τους οι συμμετέχοντες που κάνουν την εκάστοτε γλωσσική επιλογή. Εξετάζουμε πρώτα τα δεδομένα που αντλούμε από τις αρχαίες τραγωδίες, προσπαθούμε να βγάλουμε κάποια συμπεράσματα παρατηρώντας τόσο το βαθμό συχνότητας του εκάστοτε φαινομένου, όσο και τις σχέσεις που έχουν κάθε φορά μεταξύ τους οι συνομιλητές (κατά πόσο έχουν οικείες σχέσεις, σχέσεις κοινωνικής απόστασης, ιεραρχικές σχέσεις ή ισότητες). Γίνεται μία προσπάθεια να αξιολογηθούν αυτά τα δεδομένα και το τι μπορεί αυτά να δείχνουν για τις γλωσσικές επιλογές των ομιλητών γενικότερα για τη δεδομένη χρονική περίοδο. Γίνεται η ίδια διαδικασία και για τα έργα της νεότερης περιόδου για το εκάστοτε φαινόμενο που μελετάμε σε κάθε κεφάλαιο. Τέλος, γίνεται σε κάθε κεφάλαιο για την κάθε εξεταζόμενη γλωσσική επιλογή σύγκριση των δεδομένων τόσο για τη συχνότητα όσο και για το είδος των σχέσεων μεταξύ των συνομιλητών που παρατηρούνται και κυριαρχούν κάθε φορά

και προσπαθούμε να διεξάγουμε κάποια συμπεράσματα για τις διαφορές που τυχόν προκύπτουν ανάμεσα στις δύο εποχές και τι μπορεί αυτές να υποδεικνύουν.

Ως προς τη μεθοδολογία, για να είναι όσο το δυνατόν αντικειμενικότερα τα στοιχεία στα οποία καταλήγουμε για κάθε γλωσσική επιλογή που εξετάζουμε σε κάθε κεφάλαιο, γίνεται καταμέτρηση της παρουσίας αυτού του στοιχείου σε κάθε έργο ξεχωριστά. Παρατηρούμε τη συχνότητα του φαινομένου στη μία περίοδο πρώτα, το ποιος απευθύνεται, σε ποιον και ποια είναι η μεταξύ τους σχέση κι έπειτα παρατηρούμε σε πόσα δεδομένα της μίας περιόδου υπάρχουν σχέσεις οικειότητας, σε πόσα σχέσεις απόστασης και σε πόσα οι σχέσεις μεταξύ των συμμετεχόντων είναι «ουδέτερες», όπως τις χαρακτηρίζω, καθώς δε διακρίνονται ούτε από ιδιαίτερη οικειότητα ούτε από απόσταση και εξετάζεται το κατά πόσο κλίνουν προς τη μία ή την άλλη κατεύθυνση. Έπειτα, ποσοτικοποιούμε αυτά τα στοιχεία για να δούμε ποιο είδος σχέσης κυριαρχεί για το εξεταζόμενο φαινόμενο και αξιολογούμε τι μπορεί αυτό να δείχνει. Γίνεται η ίδια διαδικασία και για τα δεδομένα της άλλης εποχής. Στο τέλος κάθε κεφαλαίου παρατηρούμε τα ποσοστά που προκύπτουν για το είδος των σχέσεων μεταξύ των συμμετεχόντων και τις διαφορές ανάμεσα στις δύο εποχές και προσπαθούμε να κάνουμε εκτίμηση για το τι μπορεί αυτές να δηλώνουν. Ασφαλώς, οι διαφορές δεν προκύπτουν πάντα μόνο στο είδος των σχέσεων που έχουν μεταξύ τους οι συνομιλητές, καθώς ενίοτε ένα γλωσσικό φαινόμενο παρουσιάζεται με μεγαλύτερη συχνότητα στη μία εποχή συγκριτικά με την άλλη.

Επιπλέον, αξίζει να τονίσουμε σε αυτό το σημείο ότι, όπως θα διαπιστώσουμε και στην ανάλυση των δεδομένων μας, δεν είναι πάντα εύκολη η κατάταξη ενός εκφωνήματος στις οικείες, στις ουδέτερες ή στις αποστασιοποιημένες σχέσεις, καθώς εξετάζουμε όλο το συγκείμενο και το περικείμενο για κάθε εκφώνημα ξεχωριστά. Για αυτό το λόγο ο τρόπος με τον οποίο κατηγοριοποιούμε τα εκφωνήματα στις προαναφερθείσες κατηγορίες σχέσεων διαφοροποιείται όχι μόνο από το είδος σχέσης, άλλα και από το συγκείμενο και το γενικότερο περικείμενο του κάθε εκφωνήματος. Ασφαλώς όμως, ισχύουν τα ίδια κριτήρια και για τις δύο περιόδους στην εξέταση του κάθε φαινομένου για να φτάνουμε σε όσο το δυνατόν πιο ασφαλή συμπεράσματα.

Πρέπει να αναφέρω ότι στη μελέτη δε συμπεριλαμβάνω τις προσευχές που απευθύνουν οι ομιλητές στους θεούς ή στο Θεό, καθώς με ενδιαφέρουν τα εκφωνήματα

σε συνθήκες επικοινωνίας όπου υπάρχει απόκριση από τον αποδέκτη μετά το αίτημα που του απευθύνεται. Άλλωστε, εξετάζουμε τις γλωσσικές επιλογές σε σχέση με τις σχέσεις των συνομιλητών, ενώ μία τέτοια εξέταση χρειάζεται άλλη προσέγγιση για τη σχέση μεταξύ ανθρώπου και Θεού.

Πέρα από τις ίδιες τις γλωσσικές επιλογές που κάνουν οι ομιλητές ανάλογα με την επικοινωνιακή τους πρόθεση και πώς αυτές επηρεάζονται με βάση το είδος της σχέσης που έχουν με τους συνομιλητές τους, η παρούσα μελέτη μπορεί να φανεί χρήσιμη και για άλλους λόγους. Μπορεί τα στοιχεία που θα αντλήσουμε να μας καθοδηγήσουν σε ορισμένα συμπεράσματα με βάση το κοινωνικο-πολιτισμικό υπόβαθρο της κάθε εποχής. Παράλληλα, μπορεί να αποτελέσει μια διαφορετική προσέγγιση για την ηθογράφιση των χαρακτήρων του κάθε έργου, που μπορεί να φανεί χρήσιμη στη λογοτεχνική ανάλυση των έργων αυτών. Ίσως δηλαδή καταφέρουμε να διεισδύσουμε βαθύτερα στην ψυχοσύνθεση του κάθε ήρωα, καθώς, όπως θα διαπιστώσουμε, ο τρόπος με τον οποίο απευθύνει κατευθυντικές πράξεις ο ομιλητής επηρεάζεται ασφαλώς από τη σχέση του με τον συνομιλητή του και τη συχνότητα εμφάνισης ενός φαινομένου στη δεδομένη εποχή γενικότερα, αλλά επηρεάζεται σαφώς και από τον ίδιο το χαρακτήρα και την προσωπικότητα του ήρωα.

Βάσει των παραπάνω η παρούσα εργασία έχει την ακόλουθη δομή. Αρχικά, χωρίζεται σε δύο κύρια μέρη. Στο πρώτο μέρος αναλύεται το βασικό θεωρητικό υπόβαθρο στο οποίο στηρίζεται, ώστε να επεξηγηθούν και να γίνουν κατανοητά βασικές αρχές, όροι και σχέσεις που επαναλαμβάνονται στο μέρος της κυρίως ανάλυσης. Επομένως, στο πρώτο μέρος αναλύεται η θεωρία των Γλωσσικών πράξεων, της Γλωσσικής ευγένειας με βάση την προσέγγιση των Brown και Levinson (1987), στη θεωρία των οποίων κυρίως βασίζεται και η ανάλυση. Έπειτα, γίνεται αναφορά στη θεωρία των Συνομιλιακών υπονοημάτων, στα Επιτελεστικά ρήματα, στην Έλλειψη, στις Δηλωτικές προτάσεις με Οριστική ή Υποτακτική, στην Απρόσωπη Σύνταξη, στη χρήση του Γ' ενικού και του Α' πληθυντικού προσώπου και τέλος στην Εμμεσότητα. Στο δεύτερο μέρος της εργασίας γίνεται η ανάλυση των δεδομένων που αντλούμε από τα έργα και των δύο εποχών με βάση τα γλωσσικά φαινόμενα που έχουμε επιλέξει να εξετάσουμε ως προς τον τρόπο με τον οποίο διατυπώνονται οι κατευθυντικές πράξεις. Τα κεφάλαια χωρίζονται με βάση τα φαινόμενα που αναλύουμε, τα οποία είναι τα εξής:

Επιτελεστικά ρήματα, Έλλειψη, Δηλωτικές προτάσεις-Οριστική-Υποτακτική, Απρόσωπη σύνταξη, Προστακτική σε γ' ενικό πρόσωπο, Α' πληθυντικό πρόσωπο, Έμμεσα αιτήματα. Σε κάθε κεφάλαιο εξετάζουμε πρώτα τα δεδομένα των αρχαίων τραγωδιών, έπειτα των έργων της νεότερης εποχής και κατόπιν γίνεται σύγκριση των στοιχείων των δύο εποχών. Στο τέλος διατυπώνονται κάποια Συμπεράσματα γενικά με βάση όσα προηγήθηκαν και για τη σημασία αυτής της μελέτης.

Α' Μέρος

1. Γλωσσικές πράξεις

Γενικά, όταν μιλάμε έχουμε σκοπό να επικοινωνήσουμε με τους συνομιλητές μας. Επομένως, όταν μιλάμε, τα λόγια μας έχουν συγκεκριμένη σημασία, η οποία εξαρτάται από την πρόθεσή μας. Ο Austin ήταν ο πρώτος που ασχολήθηκε και μελέτησε αυτό το φαινόμενο δημιουργώντας τη *θεωρία των γλωσσικών πράξεων* (1962).

Ο Austin ενδιαφέρθηκε για τη γλωσσική πράξη στο σύνολό της μέσα στο πλαίσιο της επικοινωνιακής περιστασης (the total act in the total speech situation) [(1962) 1975: 52, 148], με το σκεπτικό ότι κάθε χαρακτηριστικό τόσο της ίδιας της γλωσσικής πράξης όσο και της περιστασης που τη συνοδεύει μπορεί να είναι συναφές με τη σημασία ή την επιτυχία της. Βασισμένος σε αυτό το επιχείρημα υποστηρίζει ότι κάθε γλωσσική πράξη που επιτελείται μέσω ενός εκφωνήματος αναλύεται σε τρία επιμέρους επίπεδα:

α. *εκφωνητική πράξη* (locutionary act): αφορά την παραγωγή ήχων από τα φωνητήρια όργανα και την παραγωγή και σύνθεση εκφράσεων με συγκεκριμένη σημασία και με βάση τους κανόνες της κάθε γλώσσας.

β. *προσλεκτική πράξη* (illocutionary act): δηλώνει την επικοινωνιακή πρόθεση του ομιλητή, αυτό στο οποίο αποσκοπεί μέσω της γλωσσικής πράξης του, η οποία επηρεάζεται από το εκάστοτε περικείμενο, δηλαδή από το τους παράγοντες που περιβάλλουν τη επικοινωνιακή κατάσταση. Αποτελεί το βασικότερο στοιχείο σχετικά με τις γλωσσικές πράξεις.

γ. *υπερ-λεκτική/διαλεκτική/απολεκτική πράξη* (perlocutionary act): αφορά τα αποτελέσματα που μπορεί να επιφέρει στους συνομιλητές και γενικά στον κόσμο μια γλωσσική πράξη. Η υπερ-λεκτική πράξη δε συνιστά γλωσσική οντότητα, καθώς τα αποτελέσματά της είναι συνήθως εξωγλωσσικά.

Αργότερα, ο μαθητής του Searle συστηματοποίησε και επέκτεινε τη θεωρία του Austin. Διέκρινε πέντε μακρο-κατηγορίες των γλωσσικών πράξεων (1975α) βάσει τεσσάρων κριτηρίων:

1. του προσλεκτικού στόχου (illocutionary point)
2. της κατεύθυνσης προσαρμογής μεταξύ γλώσσας και πραγματικού κόσμου (direction of fit)

3. της εκφραζόμενης ψυχολογικής κατάστασης (expressed psychological state)
4. του προτασιακού περιεχομένου (propositional content).

Οι κατηγορίες στις οποίες διακρίνει τις γλωσσικές πράξεις είναι οι ακόλουθες:

α. βεβαιωτικές πράξεις (representatives or assertives): ο ομιλητής δηλώνει ή ισχυρίζεται κάτι παίρνοντας την ευθύνη για την αλήθεια του εκφωνήματός του. Τέτοιες πράξεις αποτελούν οι δηλώσεις, οι ισχυρισμοί, τα συμπεράσματα κ.λπ.

β. κατευθυντικές πράξεις (directives): ο ομιλητής επιδιώκει να πείσει τον συνομιλητή του να δράσει με συγκεκριμένο τρόπο στο μέλλον. Τέτοιες πράξεις αποτελούν οι εντολές, οι οδηγίες, τα αιτήματα, οι παρακλήσεις, οι συμβουλές κ.λπ.

γ. δεσμευτικές πράξεις (commissives): ο ομιλητής δεσμεύεται να προβεί σε μια μελλοντική ενέργεια. Τέτοιες πράξεις είναι οι όρκοι, οι υποσχέσεις, οι απειλές, οι προσφορές κ.ά.

δ. εκφραστικές πράξεις (expressives): ο ομιλητής εκφράζει διάφορες ψυχολογικές καταστάσεις, όπως ευχαρίστηση, δυσαρέσκεια, θαυμασμό κ.ά. Σε αυτές τις πράξεις ανήκουν οι έπαινοι, οι ευχαριστήσεις, οι επιπλήξεις, οι φιλοφρονήσεις κ.ά.

ε. διακηρυκτικές πράξεις (declaratives): πρόκειται για εκφωνήματα τα οποία σχετίζονται άμεσα με κοινωνικούς θεσμούς και μέσω των οποίων επέρχονται αλλαγές στον κόσμο. Επίσης, περιλαμβάνουν συνήθως επιτελεστικά ρήματα και άλλους δείκτες προσληκτικής ισχύος, για τους οποίους θα γίνει λόγος στο τέταρτο κεφάλαιο της θεωρίας. Τέτοιες πράξεις αποτελούν οι απολύσεις, διορισμοί κ.ά.

Εμείς θα ασχοληθούμε στην παρούσα εργασία με την κατηγορία των κατευθυντικών πράξεων.

2. Γλωσσική ευγένεια

Η γλωσσική ευγένεια περιλαμβάνει δύο βασικές λειτουργίες: τη *διεκπεραιωτική* (transactional) και τη *διαδραστική* (interactional) (Brown & Yule, 1983). Με τη διεκπεραιωτική μεταφέρουμε πληροφορίες, ενώ με τη διαδραστική εκφράζουμε κοινωνικές σχέσεις, απόψεις και συναισθήματα (Σηφιανού, 2006: 95). Η διαδραστική λειτουργία επιτελείται μέσω της *φατικής επικοινωνίας*, η οποία επιτελείται με τρόπο ώστε συμβάλλει στη διατήρηση των επικοινωνιακών διαύλων μεταξύ των διεπιδρώντων και στην ενδυνάμωση των διαπροσωπικών τους σχέσεων (Cutting, 2002: 22).

Η γλωσσική ευγένεια σχετίζεται κυρίως με τη διαδραστική λειτουργία. Μέσα από τους διάφορους ορισμούς που έχουν προταθεί αντιλαμβανόμαστε ότι η ευγένεια αφορά τις γλωσσικές επιλογές που κάνει ο ομιλητής για να εκφραστεί (Sifianou, 1992: 82-83), αλλά αποτελεί και ένα μέσο για να δείξει ο ομιλητής το ενδιαφέρον του για το συνομιλητή του (Μπέλλα, 2015: 148· Holmes, 2006: 711). Το ενδιαφέρον του ενός για τον άλλον φαίνεται και από τον ακόλουθο ορισμό: «Η ευγένεια είναι ένας από τους περιορισμούς στην ανθρώπινη αλληλεπίδραση, που σκοπός της είναι να υπολογίζουμε τα συναισθήματα του άλλου, να εγκαθιστούμε όρια αμοιβαίας άνεσης και να προωθούμε την καλή σχέση». (Hill, 1986: 349).

Ωστόσο, η προσέγγιση και η θεωρία των Brown και Levinson [(1978) 1987] σχετικά με το θέμα της γλωσσικής ευγένειας είχε μεγάλη απήχηση και επηρέασε βαθιά τη γλωσσολογική σκέψη και τις μετέπειτα αναλύσεις. Και η μελέτη των δεδομένων που γίνεται στο δεύτερο μέρος αυτής της εργασίας πάνω σε αυτή τη θεωρία στηρίζεται.

Βασικό στοιχείο στη θεωρία των Brown και Levinson (1987: 61) αποτελεί η έννοια του *προσώπου* (face) η οποία προέρχεται από το έργο του Goffman (1967), το οποίο, σύμφωνα με την προσέγγιση των δύο ερευνητών, αποτελεί «τη δημόσια εικόνα που κάθε μέλος (μιας κοινότητας) διεκδικεί για τον εαυτό του». Με αυτό ως δεδομένο, υποστηρίζουν ότι η ευγένεια συνίσταται σε γλωσσικές επιλογές με τις οποίες οι ομιλητές επιδιώκουν να εκφράσουν το ενδιαφέρον τους για τις ανάγκες του προσώπου του συνομιλητή τους. Βάσει αυτών, οι ανάγκες που έχει το κάθε άτομο χωρίζονται σε δύο κατηγορίες: τη θετική και την αρνητική. Αντίστοιχα λοιπόν και το πρόσωπο διακρίνεται σε *θετικό* και *αρνητικό*.

Θετικό πρόσωπο (positive face): σχετίζεται με την ανάγκη του κάθε μέλους μιας κοινωνίας να γίνεται αγαπητό και αποδεκτό από τα μέλη κάποιων ομάδων. Αφορά δηλαδή την ανάγκη του για εκτίμηση και αποδοχή.

Αρνητικό πρόσωπο (negative face): αφορά την ανάγκη του κάθε μέλους μιας κοινωνίας να ενεργεί ελεύθερα, χωρίς περιορισμούς. Αφορά δηλαδή την ανάγκη του ατόμου για ανεξαρτησία.

Ωστόσο, το θετικό και το αρνητικό πρόσωπο συνυπάρχουν σε κάθε άτομο, καθώς κάθε άνθρωπος έχει την ανάγκη να νιώθει αλληλεγγύη και να εισπράττει επιδοκιμασία από τα άτομα της ομάδας της οποίας θέλει να αποτελεί μέλος, αλλά και να έχει ελευθερία δράσης. Υπάρχουν όμως κάποια εκφωνήματα τα οποία μπορούν να απειλήσουν είτε το θετικό είτε το αρνητικό πρόσωπο του αποδέκτη. Παρατηρώντας αυτό το γεγονός και λαμβάνοντάς το υπόψη, οι Brown και Levinson (1987: 65-68) κάνουν λόγο στη θεωρία τους για τις *απειλητικές γλωσσικές πράξεις* (Face Threatening Acts (FTAs)). Αυτές οι γλωσσικές πράξεις μπορούν να απειλήσουν το πρόσωπο του αποδέκτη, είτε το θετικό είτε το αρνητικό, ανάλογα ποιο θέλει ο ομιλητής να διατηρήσει ακέραιο εκείνη τη στιγμή. Για παράδειγμα, ένα αίτημα μπορεί να απειλήσει το αρνητικό πρόσωπο του αποδέκτη, ενώ η απόρριψη μιας πρόσκλησης το θετικό του πρόσωπο, καθώς στην πρώτη περίπτωση ο ομιλητής περιορίζει την ελευθερία του αποδέκτη, ενώ στη δεύτερη φαίνεται να προσβάλλεται το θετικό πρόσωπο του ατόμου που δέχεται την απόρριψη της πρόσκλησης γιατί μειώνεται ο βαθμός αλληλεγγύης και επιδοκιμασίας του.

Αναφέρουν ακόμη ότι μια γλωσσική πράξη μπορεί να είναι απειλητική όχι μόνο για τον αποδέκτη αλλά και για τον ομιλητή. Για παράδειγμα μία ευχαριστία, ή η αποδοχή μιας προσφοράς από τον αποδέκτη μπορούν να προσβάλλουν το αρνητικό πρόσωπο του ομιλητή, ενώ μία απολογία, ή η αποδοχή μιας φιλοφρόνησης από τον αποδέκτη μπορούν να απειλήσουν το θετικό πρόσωπο του ομιλητή (Brown & Levinson, 1987: 67-68).

Επιπλέον, παρατηρούν ότι ο βαθμός απειλητικότητας μια πράξης εξαρτάται από τρεις βασικές μεταβλητές:

- α. την κοινωνική απόσταση μεταξύ των συνομιλητών (social distance)
- β. την σχέση ιεραρχίας που υπάρχει μεταξύ τους (power)
- γ. το βαθμό απειλής της πράξης που εξαρτάται από πολιτισμικούς παράγοντες (cultural ranking) (Brown & Levinson, 1987: 74).

Καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι η γλωσσική ευγένεια είναι αποτέλεσμα των γλωσσικών στρατηγικών στις οποίες προσφεύγει ο ομιλητής με σκοπό να προστατεύσει ή να ενισχύσει το πρόσωπο του συνομιλητή του, μειώνοντας το βαθμό απειλητικότητας της γλωσσικής του πράξης. Κατά συνέπεια, χωρίζουν τις στρατηγικές αυτές σε δύο κατηγορίες: αυτές της *θετικής ευγένειας* (positive politeness strategies) και αυτές της *αρνητικής ευγένειας* (negative politeness strategies) ανάλογα με το πρόσωπο που θέλει κάθε φορά να διασφαλίσει ο ομιλητής για το συνομιλητή του [(1978) 1987].

Σύμφωνα με τους Brown και Levinson [(1978) 1987], ο ομιλητής έχει λοιπόν τη δυνατότητα να εκφράσει το εκφώνημα το οποίο ενέχει απειλή με τέσσερις τρόπους:

- α. άμεσα χωρίς λεκτική αποζημίωση (baldly on record, without redressive action)
- β. άμεσα με λεκτική αποζημίωση (τέτοια που να διασφαλίζεται το θετικό πρόσωπο: με θετική ευγένεια) (baldly with redressive action: positive politeness)
- γ. άμεσα με λεκτική αποζημίωση (τέτοια που να διασφαλίζεται το αρνητικό πρόσωπο: με αρνητική ευγένεια) (baldly with redressive action: negative politeness)
- δ. έμμεσα (off record).

Άμεσα χωρίς λεκτική αποζημίωση (Brown & Levinson, 1987): Πρόκειται για γλωσσικές πράξεις που διατυπώνονται χωρίς ο ομιλητής να προσθέσει γλωσσικό υλικό με σκοπό να μειώσει το βαθμό απειλής του εκφωνήματός του. Τηρούν τα αξιώματα του Grice, στα οποία θα αναφερθούμε στο επόμενο κεφάλαιο. Διατυπώνονται συχνά σε Προστακτική και εμφανίζονται σε περιεχόμενα όπου οι συνθήκες επιβάλλουν αμεσότητα, σαφήνεια και ταχύτητα στην επικοινωνία από πλευράς του ομιλητή, όπως είναι η περίπτωση μιας επείγουσας κατάστασης. Ακόμα μία περίπτωση που προτιμάται αυτή η στρατηγική είναι οι οδηγίες και οπωσδήποτε οι περιπτώσεις στις οποίες υπάρχουν θεσμοθετημένες ιεραρχικές σχέσεις μεταξύ ομιλητή και αποδέκτη, όπως συμβαίνει στην περίπτωση διαταγής από στρατηγό, αυτοκράτορα, ή γενικότερα, ηγέτη. Η Cutting (2002: 46) υποστηρίζει ότι αυτή η στρατηγική ορισμένες φορές συμβάλλει στη διασφάλιση του προσώπου του συνομιλητή, όπως στην περίπτωση της προσφοράς.

Άμεσα με λεκτική αποζημίωση (αρνητική ευγένεια): Αυτή η στρατηγική προτιμάται όταν μέσω της γλωσσικής πράξης ο ομιλητής επιθυμεί την προστασία του αρνητικού προσώπου, δηλαδή αποσκοπεί στη διασφάλιση της ανεξαρτησίας και της ελευθερίας δράσης. Η αρνητική ευγένεια συνδέεται με την ύπαρξη απόστασης στις

σχέσεις μεταξύ των συμμετεχόντων. Οι κυριότερες στρατηγικές αρνητικής ευγένειας κατά τους Brown και Levinson (1987) είναι:

- χρήση συμβατικής εμμεσότητας
- χρήση ερωτήσεων, επισχετικών και μετριαστικών εκφράσεων,
- έκφραση απαισιοδοξίας
- ελαχιστοποίηση της επιβάρυνσης-επιβολής
- δείκτες σεβασμού
- έκφραση συγγνώμης
- αποπροσωποποίηση (του ομιλητή και του συνομιλητή)
- ρητή διατύπωση της επιθυμίας του ομιλητή να μην επιβαρύνει τον συνομιλητή
- αποστασιοποίηση από την απειλητική πράξη.

Άμεσα με λεκτική αποζημίωση (θετική ευγένεια): Σε αυτή τη στρατηγική ο σκοπός είναι η διασφάλιση του θετικού προσώπου, στοχεύοντας δηλαδή στην έκφραση εγγύτητας, αλληλεγγύης, και επιδοκimasίας του συνομιλητή. Η θετική ευγένεια λειτουργεί ενδυναμωτικά και συσφίγγει τις κοινωνικές σχέσεις μεταξύ των ατόμων (Brown & Levinson, 1987: 103). Σύμφωνα με τους εισηγητές αυτής της θεωρίας οι κύριες στρατηγικές θετικής ευγένειας είναι (1987):

- απόδοση προσοχής στα ενδιαφέροντα, τις ανάγκες και τις επιθυμίες του συνομιλητή
- εκδήλωση ενδιαφέροντος, επιδοκimasίας ή κατανόησης προς τον συνομιλητή
- χρήση υπερβολών και γλωσσικών στοιχείων που αυξάνουν τη δραματικότητα, με σκοπό να δείξει ενδιαφέρον ο συνομιλητής
- δείκτες αλληλεγγύης, όπως φιλικές προσφωνήσεις
- επιδίωξη συμφωνίας και φατική επικοινωνία
- αναζήτηση κοινού εδάφους
- αστεϊσμοί
- επιβεβαίωση της γνώσης και του ενδιαφέροντος για τις ανάγκες του συνομιλητή
- προσφορές και υποσχέσεις
- έκφραση αισιοδοξίας
- χρήση περιεκτικών τύπων
- επιβεβαίωση αμοιβαιότητας

- προσφορά αγαθών (υλικών, ηθικών κ.λπ.)

Έμμεσο: Σύμφωνα με τους Brown και Levinson (1987) η στρατηγική αυτή επιλέγεται όταν ο βαθμός απειλής του εκφωνήματος είναι πολύ μεγάλος. Με αυτό τον τρόπο το εκφώνημα του ομιλητή διατυπώνεται με τρόπο, ώστε δεν είναι σαφής η επικοινωνιακή πρόθεση του ομιλητή. Έτσι, μειώνεται η απειλητικότητα της πράξης και επαφίεται στον αποδέκτη ο τρόπος με τον οποίο θα το ερμηνεύσει (Brown & Levinson, 1987: 211). Συνήθως, εκφωνήματα διατυπωμένα με έμμεσο τρόπο επιτελούνται μέσω των παραβιάσεων των αξιωμάτων του Grice (της ποιότητας, της ποσότητας, της συνάφειας και του τρόπου), δηλαδή μέσω υπαινιγμών, μεταφορικών και ελλειπτικών εκφράσεων.

Ως προς τον τρόπο με τον οποίο ο ομιλητής επιλέγει να δομήσει το εκφώνημά του, θα αναφέρουμε εν συντομία σε αυτό το σημείο ορισμένα από τα εργαλεία που έχει στα χέρια του, τα οποία όμως αποκαλύπτονται λεπτομερέστερα στο δεύτερο μέρος της μελέτης όπου γίνεται και η ανάλυση των δεδομένων μας. Τα βασικά στοιχεία βάσει των οποίων μπορούν να δομηθούν κατευθυντικές πράξεις είναι (Blum-Kulka et al. 1989):

α. *οι κύριες πράξεις* (head acts): αποτελούν τον πυρήνα της πραγμάτωσης του αιτήματος και μπορεί να είναι *άμεσες, συμβατικά έμμεσες* (πρόκειται για τις περιπτώσεις όπου ο αποδέκτης ερωτάται εάν μπορεί να κάνει πράξη αυτό το οποίο του ζητείται. Επομένως, τίθεται σε αμφισβήτηση η προπαρασκευαστική συνθήκη η οποία θα πρέπει να ισχύει εκ των προτέρων και σχετίζεται με την ικανότητα των συνομιλητών για την πραγμάτωση του αιτήματος (Searle, 1969)), ή *έμμεσες* μέσω υπαινιγμών.

β. *υποστηρικτικές κινήσεις ή εξωτερική τροποποίηση* (supporting moves/external modification): πρόκειται για στρατηγικές *μετριασμού* (mitigation) ή *επίτασης* (aggravation) που συνήθως είναι οι ίδιες οι γλωσσικές πράξεις και είτε προηγούνται είτε έπονται της κύριας πράξης. Τέτοια στοιχεία είναι οι *προπαρασκευαστές* που προετοιμάζουν το έδαφος για το αίτημα που έπεται, οι *αιτιολογήσεις-εξηγήσεις*, οι *υποσχέσεις*, οι *ελαχιστοποιητές επιβάρυνσης* κ.ά.

γ. *εσωτερική τροποποίηση* (internal modification): πρόκειται για γλωσσικά στοιχεία που εμφανίζονται στην κύρια πράξη ή στην εξωτερική τροποποίηση με σκοπό να μετριάσουν ή άλλοτε να αυξήσουν την επιτακτικότητα της κατευθυντικής πράξης. Χωρίζονται σε δύο κατηγορίες:

α. *συντακτικοί τροποποιητές* (syntactic modifiers) όπως η χρήση ερωτηματικής δομής, αρνητικής ερωτηματικής δομής, ή ο υποθετικός λόγος, μοτίβα που συναντάμε συχνά και στην τροποποίηση των δεδομένων των έργων που μελετάμε.

β. *λεξιλογικοί τροποποιητές* (lexical/ phrasal modifiers): όπως δείκτες ευγένειας, δείκτες επίκλησης, δείκτες οικειότητας, μοτίβα που επίσης συναντάμε συχνά στη μελέτη των δεδομένων μας.

Τέλος, σημαντικό ρόλο στην τροποποίηση και στη δομή ενός αιτήματος, ή γενικά μιας κατευθυντικής πράξης έχει και η *προοπτική* (perspective). Ο ομιλητής δηλαδή μπορεί άλλοτε να επιλέξει την προοπτική του ίδιου (του ομιλητή), εάν χρησιμοποιεί το α' ενικό πρόσωπο, την προοπτική του συνομιλητή, εάν διατυπώσει το αίτημά του σε β' πρόσωπο, ακόμα την κοινή προοπτική του ομιλητή και του συνομιλητή, εάν επιλέξει το α' πληθυντικό πρόσωπο, είτε την απρόσωπη προοπτική, όταν δεν απευθύνεται ξεκάθαρα σε ένα συγκεκριμένο πρόσωπο (Blum-Kulka et al., 1989).

3. Συνομιλιακά υπονοήματα

Ο Grice (1975) εισήγαγε μία θεωρία, με την οποία υποστηρίζει ότι πέρα από τη συμβατική σημασία των όσων λέει ο ομιλητής υπάρχει και ένα άλλο είδος σημασίας το οποίο προκύπτει με βάση το εκάστοτε περικείμενο. Ονομάζει αυτή τη σημασία *υπονόημα* (implicature) και υποστηρίζει ότι τόσο αυτά που λέγονται όσο και αυτά που υπονοούνται περιλαμβάνονται στη σημασία του λόγου του ομιλητή. Έτσι, η επικοινωνία επιτελείται όχι μόνο μέσω των ρητών και συμβατικών σημασιών, αλλά και μέσω των μη ρητών και υπονοούμενων σημασιών (Μπέλλα, 2015: 116).

Η πλέον διαδεδομένη κατηγορία υπονοημάτων (Grice, 1975) είναι τα *συνομιλιακά υπονοήματα* (conversational implicatures), δηλαδή αυτά που πραγματοποιούνται κατά τη συνομιλία μεταξύ ομιλητή και συνομιλητή. Ο Grice υποστηρίζει ότι η συνομιλία διέπεται από μια γενική αρχή, την *Αρχή της Συνεργασίας* (Cooperative Principle) και η οποία διακρίνεται σε τέσσερα επιμέρους *συνομιλιακά αξιώματα* (conversational maxims). Σύμφωνα με τον Huang (2007: 25) η Αρχή της Συνεργασίας και τα αξιώματα διασφαλίζουν ότι σε κάθε συνομιλία παρέχεται η απαραίτητη ποσότητα πληροφοριών και ότι η συνομιλία είναι ειλικρινής, συναφής με τις επικοινωνιακές προθέσεις και σαφής.

Ο Grice (1975: 45) σχετικά με την Αρχή της Συνεργασίας υποστηρίζει: «Η συνεισφορά σου στη συνομιλία στην οποία συμμετέχεις να είναι η απαιτούμενη στο σημείο όπου εμφανίζεται, να εξυπηρετεί δηλαδή τον αναγνωρισμένο στόχο ή κατεύθυνση της συνομιλίας». Σχετικά με τα αξιώματα, τα χωρίζει στις ακόλουθες κατηγορίες:

- *Ποιότητα*: προσπάθησε η συνεισφορά σου να είναι ειλικρινής.
 - Μη λες κάτι που νομίζεις ότι είναι ψευδές.
 - Μη λες κάτι για το οποίο δε διαθέτεις επαρκείς αποδείξεις.
- *Ποσότητα*
 - Η συνεισφορά σου να παρέχει τόσες πληροφορίες όσες χρειάζονται για τους άμεσους στόχους της συνομιλίας.
 - Η συνεισφορά σου να μην παρέχει περισσότερες πληροφορίες από όσες είναι απαραίτητες.

- *Συνάφεια*: η συνεισφορά σου να είναι συναφής (προς τους άμεσους στόχους της συνομιλίας).
- *Τρόπος*: να είσαι σαφής.
 - Να αποφεύγεις την αδιαφανή έκφραση.
 - Να αποφεύγεις την αμφισημία.
 - Να είσαι σύντομος (να αποφεύγεις την περιττή μακρηγορία).
 - Να είσαι οργανωμένος.

Ωστόσο, τα αξιώματα έχουν τη δυνατότητα να παράγουν συναγωγές πέρα από το αμιγώς σημασιολογικό περιεχόμενο των εκφωνημάτων (Levinson, 1983: 103), συναγωγές δηλαδή που δημιουργούνται «από την αλληλεπίδραση του σημασιολογικού περιεχομένου με το περιεχόμενο των εκφωνημάτων και με συγκεκριμένες κανονικότητες που θεωρείται ότι διέπουν τη γλωσσική επικοινωνία» (Μπέλλα, 2015: 120). Η παραβίαση λοιπόν των αξιωμάτων γίνεται με διάφορους τρόπους, εκ των οποίων εμάς θα μας απασχολήσει αυτός της *κατάφωρης παραβίασης* (flout) (Grice, 1975), όταν δηλαδή ο ομιλητής, χωρίς να αποσκοπεί στην παραπλάνηση, ωθεί τον συνομιλητή του στην αναζήτηση υπονοήματος. Με βάση όσα ειώθηκαν για τα αξιώματα γίνεται σαφές ότι κατάφωρη παραβίαση των αξιωμάτων γίνεται όταν δεν τηρούνται οι παραπάνω προϋποθέσεις του καθενός αξιώματος. Θα αναφερθούμε στον τρόπο με τον οποίο παραβιάζονται τα αξιώματα με αποτέλεσμα να δημιουργείται υπονόημα και στο κεφάλαιο της Εμμεσότητας.

Σε κάθε περίπτωση η κατάφωρη παραβίαση ενός αξιώματος δημιουργεί υπονόημα, το οποίο καλείται ο συνομιλητής να αποκωδικοποιήσει και να κατανοήσει. Τέλος, η θεωρία του Grice είναι πολύ βοηθητική και μπορεί να ερμηνεύσει κατευθυντικές πράξεις που διατυπώνονται είτε με ελλειπτικό, είτε με έμμεσο τρόπο, όπως θα δούμε στη συνέχεια.

4.Επιτελεστικά ρήματα

Προηγουμένως αναφέραμε ότι κάθε εκφώνημα μπορεί να διατυπωθεί είτε άμεσα είτε έμμεσα. Ο Austin (1962: 56-57), καθώς ενδιαφέρθηκε κυρίως για την προσλεκτική πράξη, δηλαδή για την επικοινωνιακή πρόθεση του ομιλητή, παρατήρησε ότι τα εκφωνήματα συνοδεύονται από έναν δείκτη που δηλώνει ρητά την προσλεκτική πράξη, ο οποίος ονομάζεται *δείκτης προσλεκτικής ισχύος* (ΔΠΙ). Ο δείκτης αυτός είναι συννηθέστερα ένα ρήμα. Αυτά τα ρήματα τα ονόμασε *επιτελεστικά ρήματα* (performative verbs) (π.χ.: Σου ζητώ να μου φέρεις ένα ποτήρι νερό.). Αυτά τα εκφωνήματα λοιπόν θεωρούνται *ρητά* (explicit), άρα πρόκειται για άμεσες κατευθυντικές πράξεις, εφόσον το επιτελεστικό ρήμα που προηγείται κατονομάζει την προσλεκτική πράξη που επιτελείται. Ωστόσο, όπως παρατήρησε και ο ίδιος τα εκφωνήματα στον καθημερινό λόγο δεν έχουν συνήθως επιτελεστικό δείκτη που να δηλώνει την προσλεκτική ισχύ, επομένως, είναι *μη ρητά* (implicit).

Σε αυτό το κεφάλαιο όμως μας ενδιαφέρουν τα ρητά εκφωνήματα. Τα επιτελεστικά ρήματα λοιπόν βρίσκονται σε α' ενικό πρόσωπο Οριστικής Ενεστώτα ενεργητικής φωνής. Ωστόσο, και ο ίδιος ο Austin αναγνωρίζει ότι αυτό δεν είναι απόλυτο, καθώς επιτελεστικά μπορούμε να συναντήσουμε και στα άλλα πρόσωπα και στην παθητική φωνή (1962: 83-84).

Παρατηρώντας τη λειτουργία που επιτελούν τα ρήματα αυτά στις κατευθυντικές πράξεις οι Brown και Levinson (1987: 190) έφτασαν σε κάποια πολύ ενδιαφέροντα συμπεράσματα. Υποστηρίζουν ότι τα επιτελεστικά εκφωνήματα, με τα οποία ο ομιλητής επιδιώκει να επηρεάσει τη δράση του αποδέκτη και να τον πείσει να κάνει κάτι, αποτελούν μία από τις στρατηγικές της αρνητικής ευγένειας αφού επιτυγχάνει την αποπροσωποποίηση του ομιλητή και του αποδέκτη, ως ένα βαθμό τουλάχιστον, με αποτέλεσμα να μειωθεί η απειλητικότητα της γλωσσικής πράξης. Όπως υποστηρίζουν (1987: 190): «Η αποφυγή των αντωνυμιών *εγώ* και *εσύ* μπορεί να θεωρείται τόσο βασική επιθυμία που εξηγεί την πολύ γενική απώλεια ολοφάνερης αναφοράς στο υποκείμενο και στο έμμεσο αντικείμενο του προτασσόμενου επιτελεστικού ρήματος». Μάλιστα, τονίζουν ακόμα πως η χρήση επιτελεστικών δε συνηθίζεται ιδιαίτερα στον καθημερινό λόγο, παρατήρηση που έκανε και ο ίδιος ο Austin όπως αναφέραμε και νωρίτερα (1962: 56-57). Επιπλέον, σύμφωνα με τους Brown και Levinson (1987: 190) τα ρητά

επιτελεστικά συναντώνται συνήθως στον επίσημο λόγο, όπου χρησιμοποιούνται ως ρητορική τακτική.

Σύμφωνα με τη Μεντή (2014: 34) το ρήμα *λέω* συχνά χρησιμοποιείται με τη σημασία *ζητώ*, λαμβάνοντας προτασιακό συμπλήρωμα που δηλώνει αίτημα και λειτουργώντας σε αυτή την περίπτωση ως κατευθυντικό ρήμα. Ακόμα, παρατηρεί ότι το ίδιο συμβαίνει και με το ρήμα *ρωτώ*, καθώς η ερώτηση αποτελεί κατευθυντική γλωσσική πράξη και ζητά ο ομιλητής από τον αποδέκτη να πραγματοποιήσει μια μελλοντική πράξη. Επίσης, τόσο η Μεντή (2014: 35) όσο και οι Searle και Vanderveken (1985: 183. 193) διαπίστωσαν ότι το ρήμα *λέω* συχνά παίρνει τη σημασία *συστήνω*, *προτείνω*, *συμβουλεύω*. Αυτές οι σημασίες, όπως παρατηρούν οι προαναφερθέντες μελετητές, εκφράζουν και κατηγορηματικές αλλά και κατευθυντικές γλωσσικές πράξεις. Με την κατευθυντική έννοια, η οποία μας απασχολεί σε αυτή τη μελέτη, οδηγεί τον αποδέκτη να κάνει αυτό που του υποδεικνύεται από τον ομιλητή. Άρα, επηρεάζει τη δράση του ομιλητή. Συνώνυμα ρήματα με το *λέω* με τις παραπάνω σημασίες συναντάμε συχνά τόσο στα έργα της νεότερης εποχής όσο και στις αρχαίες τραγωδίες, όπως θα διαπιστώσουμε στο δεύτερο μέρος της εργασίας μας.

Τέλος, το ρήμα *παρακαλώ* εισάγει κατευθυντική πράξη σε επίσημα περικείμενα (Sifianou, 1992: 133), ενώ όταν βρίσκεται στην αρχή της πρότασης συνδυάζεται με όλα τα είδη κατευθυντικών πράξεων λειτουργώντας ως ελκυστικό του ενδιαφέροντος του συνομιλητή (*attention-getter*) ή ως αίτημα συγγνώμης για τη διακοπή (Ervin-Tripp, 1976: 48). Όπως θα διαπιστώσουμε, και αυτή είναι μία περίπτωση που συναντάμε αρκετές φορές στα έργα και των δύο εποχών που εξετάζουμε, είτε με το ρήμα *παρακαλώ* είτε με συνώνυμα στα έργα της αρχαιότητας.

5. Έλλειψη

Η έλλειψη αποτελεί έναν από τους βασικούς μηχανισμούς που διαθέτει ο ομιλητής μέσω του οποίου μπορεί να τροποποιήσει το εκφώνημά του, μειώνοντας την απειλητικότητα της γλωσσικής του πράξης και που, όπως θα δούμε στην ανάλυση των δεδομένων, αποτελεί μια ιδιαίτερα προσφιλή στρατηγική για τη διατύπωση κατευθυντικών πράξεων. Σχετικά με τις ελλειπτικές κατευθυντικές πράξεις οι Brown και Levinson τις κατατάσσουν στις στρατηγικές της θετικής ευγένειας. Υποστηρίζουν αυτή τη θέση με το επιχείρημα ότι η έλλειψη, για να γίνει κατανοητή, είναι απαραίτητη η αμοιβαία γνώση, η οποία υπάρχει μεταξύ των μελών μιας ομάδας (1987: 111). Για αυτό το λόγο η χρήση της έλλειψης συνδέεται με τη θετική ευγένεια. Επιπλέον, παρατηρούν ότι ακόμα και τα συμβατικά έμμεσα αιτήματα, τα οποία κανονικά συνδέονται με την αρνητική ευγένεια, όταν συνδεθούν με το στοιχείο της έλλειψης μεταπηδούν στη θετική ευγένεια, τονίζοντας ότι «η συστολή (contraction) (της πρότασης) φαίνεται να είναι προσφιλής ίσως λόγω της σχέσης της με τη μικρή έκταση, ίσως λόγω της αντίθεσης με την αρνητική ευγένεια, όπου κάποιος προσπαθεί να αυξήσει το μεταφορικό μέγεθος του αποδέκτη» (1987: 111-112).

Ακόμα, οι Brown και Levinson (1987: 227) επισημαίνουν ότι η έλλειψη αποτελεί παραβίαση τόσο του αξιώματος της ποσότητας όσο και του τρόπου, ενώ λειτουργεί ως «εγγύηση» (warranted) για τις απειλητικές πράξεις. Αφήνοντας μισοτελειωμένη μια απειλητική πράξη, ο ομιλητής δημιουργεί υπονόημα, ενώ επαφίεται στον αποδέκτη να αποφασίσει για τον τρόπο με τον οποίο θα δράσει. Η μη ολοκλήρωση των προτάσεων (incompleteness) αποτελεί στρατηγική της εμμεσότητας, ενώ ο υψηλός βαθμός ευγένειας που χαρακτηρίζει τα μη ολοκληρωμένα εκφωνήματα οφείλεται στο γεγονός ότι δε ζητείται από τον αποδέκτη να κάνει τίποτα, αλλά έχει την ελευθερία να αποφασίσει μόνος του.

Άλλωστε, όπως επισημαίνει και η Sifianou (1992: 156), η έλλειψη, όπως και οι περισσότερες στρατηγικές της εμμεσότητας, μπορεί να ερμηνευθεί με διαφορετικούς τρόπους. Μπορεί να χρησιμοποιηθεί με σκοπό να μην επιβληθεί ο ομιλητής στον αποδέκτη, αφήνοντας του το περιθώριο να αποφασίσει πώς θα ερμηνεύσει το εκφώνημα, προσιδιάζοντας έτσι στην αρνητική ευγένεια. Από την άλλη πλευρά, μπορεί η χρήση της να υποδηλώνει ότι οι συμμετέχοντες έχουν τόση οικειότητα μεταξύ τους και μοιράζονται

τόσες κοινές γνώσεις που η ολοκλήρωση της πρότασης καθίσταται περιττή, προσιδιάζοντας στη θετική ευγένεια. Ακόμα, με αυτή τη στρατηγική ο αποδέκτης έχει τη δυνατότητα να προσφερθεί, τείνοντας και πάλι στη θετική ευγένεια.

Άλλη ενδιαφέρουσα παρατήρηση σχετικά με τη χρήση της έλλειψης είναι ότι αποτελεί έναν τρόπο με τον οποίο ο ομιλητής καλεί τον αποδέκτη να καλύψει τα κενά, κάτι που απαιτεί να υπάρχει κοινή γνώση μεταξύ των συμμετεχόντων και τον κάνει πιο ενεργητικό, στοιχεία που ταιριάζουν με τη θετική ευγένεια (Sifianou, 1992: 155). Αλλά και η Tannen (1983) επισημαίνει ότι στην ελληνική γλώσσα παρατηρείται συχνά έλλειψη, ίσως εξαιτίας της συχνότητας χρήσης μη ρηματικών φράσεων. Τονίζει μάλιστα ότι όσο πιο οικείες είναι οι σχέσεις μεταξύ των συμμετεχόντων τόσο λιγότερο ακριβείς τείνουν να είναι στο λόγο τους οι συμμετέχοντες.

Η έλλειψη αποτελεί οπωσδήποτε ένα πολύ ενδιαφέρον κεφάλαιο ως προς την ανάλυση, δίνοντάς μας τη δυνατότητα να διαπιστώσουμε για κάθε εκφώνημα-αίτημα ότι κλίνει είτε προς τη θετική είτε προς την αρνητική ευγένεια ανάλογα με το περικείμενο που το πλαισιώνει. Στην ανάλυση των δεδομένων στο αντίστοιχο κεφάλαιο, θα επισημάνουμε κάποιες ακόμα λεπτομέρειες που προκύπτουν με βάση το κάθε επιμέρους εκφώνημα που αναλύουμε.

6. Δηλωτικές προτάσεις, Οριστική και Υποτακτική

Οι δηλωτικές προτάσεις αποτελούν ακόμα έναν τρόπο με τον οποίο ο ομιλητής έχει τη δυνατότητα να απευθύνει αιτήματα προς το συνομιλητή του. Διακρίνονται σε δύο βασικές κατηγορίες: τους *υπαινιγμούς* (hints) και τις *δηλώσεις ανάγκης* (need statements). Οι υπαινιγμοί παραθέτουν το αίτημα με έμμεσο τρόπο και θεωρούνται ευγενικός τρόπος για τη διατύπωση ενός αιτήματος, με την έννοια ότι αφήνουν επιλογές στον αποδέκτη σχετικά με τον τρόπο που θα ερμηνεύσει το εκφώνημα και επειδή δε νιώθει ότι υποχρεούται να ενεργήσει με τρόπο που δεν επιθυμεί ο ίδιος (Sifianou, 1992: 149). Γενικότερα για τους υπαινιγμούς θα κάνουμε λόγο εκτενέστερα στο κεφάλαιο της εμμεσότητας.

Όσον αφορά τις δηλώσεις ανάγκης, χαρακτηρίζονται ως άμεσες κατευθυντικές πράξεις, καθώς η πρόθεση ή επιθυμία του ομιλητή δηλώνεται ρητά (Sifianou, 1992: 149). Για να δηλώσει ο ομιλητής την επιθυμία του χρησιμοποιεί συχνά στην ελληνική γλώσσα το ρήμα «θέλω», δημιουργώντας έτσι μια *δήλωση επιθυμίας* (want statements) (Blum-Kulka, 1987: 138· Sifianou, 1992: 150). Ακόμα, η Sifianou (1992: 150) παρατηρεί ότι η συγκεκριμένη δομή σε παρελθοντικό χρόνο (θα (ή)θελα) προσδίδει μεγαλύτερη επισημότητα στο λόγο. Οι δηλωτικές προτάσεις είναι συχνές μεταξύ ατόμων που έχουν συγγενική ή φιλική σχέση. Επιπλέον, επισημαίνει ότι οι δηλωτικές προτάσεις μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως κατευθυντικές προτάσεις και χωρίς το ρήμα *θέλω*, καθώς η Οριστική και η Υποτακτική έχουν τη δυνατότητα να εκφράσουν αίτημα και σε δηλωτική μορφή και όχι μόνο σε ερωτηματική.

Τέλος, η Ervin-Tripp (1976) διαπιστώνει ότι οι δηλωτικές προτάσεις συναντώνται σε εργασιακά περιβάλλοντα, και τονίζει ότι συνηθίζονται από ανώτερους σε κατώτερους στην αγγλική, ενώ η Sifianou (1992: 151) τονίζει ότι αυτό συμβαίνει και στα ελληνικά, αλλά παρατηρεί ότι χρησιμοποιείται αυτή η δομή και σε περιπτώσεις που δεν είναι ευκρινές ποιος είναι ανώτερος στην ιεραρχία, κάτι που θα δούμε να συμβαίνει στα αιτήματα της νεότερης εποχής ειδικότερα.

7. Απρόσωπη σύνταξη

Κατευθυντικές πράξεις μπορούν να απευθύνουν οι ομιλητές προς τους αποδέκτες τους και με απρόσωπη σύνταξη. Αυτές οι δομές έχουν ιδιαίτερη λειτουργικότητα, καθώς αυξάνουν την απόσταση και την επισημότητα μεταξύ των διεπιδρώντων. Η Lakoff (1973: 299) σημειώνει ότι «[...] οι απρόσωπες δομές έχουν την τάση να δημιουργούν την αίσθηση της απόστασης ανάμεσα στον ομιλητή και στο εκφώνημα ή στον ομιλητή και τον αποδέκτη. Επομένως, οι προτάσεις με αυτές τις δομές τείνουν να ερμηνεύονται ως ευγενικές».

Από την άλλη πλευρά, έχει διατυπωθεί η θέση (Green, 1975: 135) ότι το απρόσωπο ρήμα *πρέπει*, δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί σε αιτήματα, ούτε στα αγγλικά ούτε στα ελληνικά, γιατί εκφράζει αναγκαιότητα ή υποχρέωση. Αυτή η θέση δε με βρίσκει σύμφωνη γιατί, όπως θα φανεί και στην ανάλυση των δεδομένων μας, καταρχάς σε ορισμένες περιπτώσεις που ο ομιλητής χρησιμοποιεί στο εκφώνημά του το εν λόγω ρήμα επιδιώκει να πείσει τον αποδέκτη να ενεργήσει με συγκεκριμένο τρόπο στο μέλλον, στοιχείο που αφορά τις κατευθυντικές πράξεις. Επιπλέον, οι Brown και Levinson (1987: 191) υποστηρίζουν ότι «εκκαθάριση/ διαγραφή των συνομιλητών επιτρέπεται [...] και σε ρήματα τα οποία κωδικοποιούν ενέργειες που είναι εγγενώς απειλητικές». Ακόμα, τονίζουν ότι αναμένουμε απρόσωπες δομές σε περιπτώσεις όπου τα ρήματα είναι απειλητικά για το πρόσωπο, όπως σε περιπτώσεις που εκφράζουν υποχρέωση ή επιθυμία (1987: 192).

Χαρακτηριστικό άλλωστε είναι το γεγονός ότι οι Brown και Levinson (1987) τη χρήση της απρόσωπης σύνταξης τη θεωρούν στρατηγική με την οποία επιτυγχάνεται η απροσωποποίηση του ομιλητή και του συνομιλητή, όταν ο πρώτος επιδιώκει να μη θίξει τον συνομιλητή του. Η απροσωποποίηση, όπως αναφέρθηκε και στο κεφάλαιο της γλωσσικής ευγένειας, ανήκει στις στρατηγικές της αρνητικής ευγένειας, επιτυγχάνοντας τη διατήρηση του αρνητικού προσώπου του συνομιλητή.

8. Γ' ενικό πρόσωπο

Ένας ακόμα τρόπος για να απευθύνει ο ομιλητής κατευθυντική πράξη στο συνομιλητή του είναι η χρήση γ' ενικού προσώπου. Αυτή η γλωσσική επιλογή αποτελεί, κατά τους Brown και Levinson (1987: 197-198), ακόμα έναν τρόπο να επιτύχει ο ομιλητής την απροσωποποίηση του ίδιου και του συνομιλητή του, καθώς αποφεύγει τη χρήση των αντωνυμιών *εγώ* και *εσύ*, αντικαθιστώντας τις με αόριστες αντωνυμίες. Θεωρούν ότι η αντικατάσταση των αντωνυμιών *εγώ* και *εσύ* αποτελεί τακτική της απροσωποποίησης του ομιλητή και του συνομιλητή, η οποία συνιστά στρατηγική της αρνητικής ευγένειας, ενώ η χρήση μίας αόριστης αντωνυμίας (αναφέροντας το *one* για την αγγλική) δημιουργεί αίσθηση απόστασης (1987: 198).

Και η Sifianou (1992: 105-106) συμφωνεί ότι οι αόριστες αντωνυμίες λειτουργούν ως μέσο απροσωποποίησης, βοηθώντας τον ομιλητή να επιτύχει την απόσταση που θέλει, ενώ παράλληλα επισημαίνει ότι αντίστοιχες αντωνυμίες που χρησιμοποιούνται στα ελληνικά για τους ίδιους σκοπούς είναι οι αντωνυμίες *κανείς* /*καμιά*. Επιπλέον, παρατηρεί ότι σε ορισμένες περιπτώσεις το γ' ενικό δε χρησιμοποιείται για να αποφευχθεί αναφορά στο συνομιλητή, αλλά είτε γιατί ο ομιλητής δε γνωρίζει ποιος είναι ο κατάλληλος αποδέκτης του αιτήματος για να το εκπληρώσει σε περίπτωση που παρευρίσκονται πολλοί μπροστά στο εκφώνημα, είτε γιατί δεν έχει ιδιαίτερη σημασία ποιος θα είναι ο αποδέκτης του αιτήματος, αρκεί το αίτημα να εκπληρωθεί.

Η Sifianou (1992: 106) επισημαίνει ότι απόσταση μπορεί να επιτευχθεί στα ελληνικά ακόμα και με επιλογή της ονομαστικής αντί της κλητικής πτώσης όταν απευθύνεται ο ομιλητής στο συνομιλητή του. Τέλος, οι Brown και Levinson (1978: 210) υποστηρίζουν ότι «όπως η χρήση της δείξης που δείχνει εγγύτητα εκφράζει συμπάθεια και εμπλοκή, αντίστοιχα οι δείκτες απόστασης μπορούν να εκφράζουν κοινωνική απόσταση, θυμό ή αποφυγή».

9. Α' πληθυντικό πρόσωπο

Η χρήση του α' πληθυντικού προσώπου για τη διατύπωση κατευθυντικών πράξεων συγκαταλέγεται τόσο στις στρατηγικές θετικής ευγένειας, όταν συμπεριλαμβάνονται εξίσου ο ομιλητής και ο αποδέκτης στη δράση (όταν εννοείται ότι οι δύο συμμετέχοντες συνεργάζονται), όσο και της αρνητικής ευγένειας από τους Brown και Levinson (1987: 127, 198-203). Ακόμα, έχουν παρατηρήσει σχετικά με τη χρήση του ότι, πέρα από τις περιπτώσεις στις οποίες ζητείται η βοήθεια του αποδέκτη, μπορεί ενίοτε να χρησιμοποιείται για να δηλώσει «εγώ» ή «εσύ» (Brown & Levinson, 1978: 132).

Αξίζει ακόμα να επισημανθεί ότι, σύμφωνα με την Ervin-Tripp (1976: 48· 1981: 198), το «εμείς» που περιλαμβάνει τον ομιλητή και τον αποδέκτη (inclusive 'we') συνεπάγεται μια ψευδο-συμμετοχή (pseudo-participation). Αλλά και η Sifianou (1992: 103) συμφωνεί ότι το α' πληθυντικό μπορεί να χρησιμοποιείται όχι μόνο για να δηλώσει τον ομιλητή και τον αποδέκτη, αλλά και για να δηλώσει το «εσύ» ή «εγώ». Μάλιστα, τονίζει ότι μια τέτοια δομή μπορεί να οδηγήσει σε παρεξηγήσεις και παρανοήσεις, καθώς με ένα εκφώνημα όπως: *Να ανοίξουμε το παράθυρο;* μπορεί ο ομιλητής να το χρησιμοποιεί ως αίτημα για να ανοίξει το παράθυρο ο αποδέκτης, αλλά μπορεί και να εννοεί ότι θα το ανοίξει ο ίδιος ο ομιλητής. Επιπλέον, επισημαίνει ότι το α' πληθυντικό πρόσωπο ενίοτε χρησιμοποιείται από τον ομιλητή για να δηλώσει απόσταση από τον αποδέκτη, ενώ ανήκουν στην ίδια ομάδα (1992: 104).

Οι Brown και Levinson (1987: 200) σημειώνουν ότι ο πληθυντικός χρησιμοποιείται για να εκφράσει ο ομιλητής σεβασμό όταν ο αποδέκτης είναι μόνο ένας.

Άλλη μία περίπτωση χρήσης του α' πληθυντικού, κατά τους Brown και Levinson (1987: 202), είναι η έκφραση της ιδιοκτησίας/κυριότητας (ownership), όπου ο ομιλητής απευθύνεται με αυτό τον τρόπο στον αποδέκτη του, ενώ τους χωρίζει κοινωνική απόσταση και υπάρχει μεταξύ τους ιεραρχική σχέση. Εκείνος τους «κατέχει» (owns) ως υπηρέτες του και εκείνοι τον «κατέχουν» (possess) ως κύριο/αφέντη τους. Συνεπώς, το να απευθύνεται ο ομιλητής στον αποδέκτη του με αυτό τον τρόπο δηλώνει την ενσωμάτωση/αφοσίωση (absorption) του κατώτερου στον τομέα του ανώτερου.

Τέλος, οι Brown και Levinson (1987: 202-203) αναφέρουν ότι μπορούμε να συναντήσουμε ένα «εμείς» μιας εντεταλμένης ομάδας (enjoined group) που αντικατοπτρίζει τα ιδανικά μιας συμπαγούς εκτεταμένης οικογένειας, είτε ως μια δυνατή

ομάδα που κρύβεται πίσω από τον ομιλητή, οπότε μπορούμε να κάνουμε λόγο για το αποκλειστικό «εμείς» (exclusive ‘we’), είτε ως μια συνεργασία (partnership), οπότε μπορούμε να κάνουμε λόγο για μη αποκλειστικό «εμείς» (inclusive ‘we’).

Σε καταστάσεις θετικής ευγένειας από την άλλη πλευρά, το μη αποκλειστικό «εμείς» είναι κατάλληλο, καθώς ο ομιλητής μιλά με το σκεπτικό ότι τα μέλη μιας ομάδας μοιράζονται τα πάντα μεταξύ τους (Brown & Levinson, 1987: 203). Ακόμα, τονίζουν ότι ο ομιλητής και ο αποδέκτης μπορεί να συνεργάζονται σε κάτι, οπότε έχουν κοινούς στόχους. Η συνεργασία συμβάλλει στη διασφάλιση του θετικού προσώπου του αποδέκτη, και αποτελεί στρατηγική θετικής ευγένειας (1987: 125).

Ως προς τον τρόπο σχηματισμού για τα νέα ελληνικά αρκεί να αναφέρουμε ότι σε ορισμένες περιπτώσεις συναντάμε Προστακτική α’ πληθυντικού προσώπου με τον περιφραστικό τύπο *ας* + το ρήμα σε α’ πληθυντικό, ενώ κάποια ρήματα έχουν μονολεκτικούς τέτοιους τύπους, όπως το χαρακτηριστικό *πάμε* (Triandafillides, 1978: 315). Για τον τρόπο εμφάνισης αυτής της δομής στα αρχαία ελληνικά θα αναφερθούμε στο Β’ μέρος της μελέτης αυτής, εξετάζοντάς τον βάσει των δεδομένων που θα συναντήσουμε.

10. Εμμεσότητα

Ένας ακόμη πολύ συχνός τρόπος διατύπωσης μιας κατευθυντικής πράξης είναι μέσω της εμμεσότητας. Οι Brown και Levinson (1987: 211) επεξηγούν ότι μία επικοινωνιακή πράξη τελείται με έμμεσο τρόπο, όταν δεν μπορούμε να αποδώσουμε μία μόνο επικοινωνιακή πρόθεση στη γλωσσική πράξη. Με αυτό τον τρόπο υπάρχει το περιθώριο για περισσότερες από μία ερμηνείες. Έτσι, εάν ο ομιλητής θελήσει να επιτελέσει μια απειλητική γλωσσική πράξη, αλλά ταυτόχρονα θέλει να αποφύγει την ευθύνη για αυτήν, μπορεί να επιλέξει τον έμμεσο τρόπο και να αφήσει στον αποδέκτη τον τρόπο με τον οποίο θα ερμηνεύσει το εκφώνημα. Ακόμα, επισημαίνουν ότι αυτού του είδους τα εκφώνηματα είναι στην ουσία έμμεσες χρήσεις της γλώσσας, καθώς κάποιος που δομεί ένα τέτοιο εκφώνημα μιλά πιο γενικά (δίνει δηλαδή λιγότερες πληροφορίες) ή διαφοροποιείται από αυτό που πραγματικά εννοεί. Συνεπώς, είναι απαραίτητο ο αποδέκτης να προσπαθήσει να συναγάγει συμπεράσματα για αυτό το οποίο πραγματικά επιδίωκε να επικοινωνήσει ο ομιλητής.

Σε αυτό το σημείο πρέπει να αναφερθούμε στη βασική διάκριση μεταξύ συμβατικής και μη συμβατικής εμμεσότητας. Συγκεκριμένα, υπάρχουν γλωσσικές πράξεις με τις οποίες ο ομιλητής ρωτά για την ικανότητα ή τη δυνατότητα του αποδέκτη να επιτελέσει αυτό που επιθυμεί ο πρώτος, όπως στο ακόλουθο εκφώνημα: «Μπορείς να μου δώσεις λίγο νερό;» με το οποίο στην πραγματικότητα ο ομιλητής έχει την επικοινωνιακή πρόθεση του αιτήματος. Μία τέτοια γλωσσική πράξη θεωρείται *ρητή συμβατική έμμεση γλωσσική πράξη* (on record conventionally indirect speech act) (Searle, 1975β). Το ίδιο μήνυμα μπορεί να διατυπωθεί με τον ακόλουθο τρόπο: «Διψάω!». Και σε αυτήν την περίπτωση το εκφώνημα του ομιλητή μπορεί να λειτουργεί είτε ως μια απλή πληροφόρηση, είτε ως μια κατευθυντική πράξη. Στη δεύτερη περίπτωση έχουμε μια *υπόρρητη μη συμβατική έμμεση γλωσσική πράξη* (off record conventionally indirect speech act) (Searle, 1975β). Ωστόσο, η θεωρία αυτού του κεφαλαίου αφορά τη δεύτερη κατηγορία έμμεσων πράξεων, δηλαδή τις υπόρρητες μη συμβατικές έμμεσες γλωσσικές πράξεις.

Η διαδικασία για να κατανοήσει ο αποδέκτης τι εννοείται πίσω από ένα εκφώνημα αποτελείται από δύο στάδια: α) υπάρχει ένα στοιχείο που πυροδοτεί (trigger) την παρατηρητικότητα του αποδέκτη ότι κάποιο συμπέρασμα πρέπει να διεξαχθεί. β)

κάποιο είδος συμπεράσματος προκύπτει για αυτό που εννοείται από αυτό που λέγεται στην πραγματικότητα, παρέχοντας κατά αυτό τον τρόπο ένα επαρκές στοιχείο-ένδειξη (clue) για το συμπέρασμα. Αυτό που συχνά πυροδοτεί τη διεξαγωγή συμπεράσματος από την πλευρά του αποδέκτη είναι όταν στο εκφώνημα του ομιλητή γίνεται παραβίαση κάποιου από τα αξιώματα του Grice (Brown & Levinson, 1987: 211).

Αξίζει να αναφερθεί ότι οι στρατηγικές της εμμεσότητας (όπως η μεταφορά, η ειρωνεία, οι ρητορικές ερωτήσεις κ.λπ.) συχνά στην ουσία είναι άμεσες στρατηγικές, όταν οι ενδείξεις για την ερμηνεία του εκφωνήματος (η κοινή γνώση που μοιράζονται ο ομιλητής και ο αποδέκτης, τα στοιχεία του επιτονισμού, της προσωδίας και τα κινητικά στοιχεία της συμπεριφοράς του ομιλητή), δηλαδή τα στοιχεία που προκύπτουν από την επικοινωνιακή διαδοχή (conversational sequencing) υποδεικνύουν μόνο μία εφικτή ερμηνεία μέσα στο συγκεκριμένο (Brown & Levinson, 1987: 212).

Επομένως, εάν ο ομιλητής επιλέξει να κάνει μία απειλητική γλωσσική πράξη και επιλέξει να την επιτελέσει έμμεσα, πρέπει να κάνει στον αποδέκτη κάποιους υπαινιγμούς (hints) και να ελπίζει ότι ο αποδέκτης θα τους αντιληφθεί και θα τους ερμηνεύσει με τον τρόπο που ο ομιλητής εννοεί. Ο βασικός τρόπος με τον οποίο γίνεται να πραγματοποιηθεί αυτό είναι μέσω της δημιουργίας υπονοημάτων παραβιάζοντας τα συνομιλιακά αξιώματα του Grice (Brown & Levinson, 1987: 213).

Οι στρατηγικές της εμμεσότητας χωρίζονται σε δύο βασικές κατηγορίες από τους Brown και Levinson (1987: 214) ως εξής:

- α) η δημιουργία επικοινωνιακών υπονοημάτων, διαμέσου υπαινιγμών που πυροδοτούνται από την παραβίαση των αξιωμάτων του Grice
- β) να είσαι ασαφής ή αμφίσημος (be vague or ambiguous).

Η πρώτη κατηγορία διακρίνεται στις παρακάτω υποκατηγορίες:

1. Παραβίαση του αξιώματος της Συνάφειας:

- Δώσε υπαινιγμούς (hints) (κίνητρα και προϋποθέσεις για τα οποία προβαίνεις σε μια πράξη)
- Δώσε συνδετικά στοιχεία (association clues)
- Υπόθεσε/προϋπόθεσε (presuppose)

2. Παραβίαση του αξιώματος της Ποσότητας:

- Υποβίβασε/υποβάθμισε (understate)

- Χρήση υπερβολής (overstate)
- Χρήση ταυτολογιών (use tautologies)

3. Παραβίαση του αξιώματος της Ποιότητας:

- Χρησιμοποίησε αντιφάσεις (use contradictions)
- Να είσαι ειρωνικός (be ironic)
- Χρησιμοποίησε μεταφορές (use metaphors)
- Χρησιμοποίησε ρητορικές ερωτήσεις (use rhetorical questions)

Η δεύτερη κατηγορία που αφορά την ασάφεια και την αμφισημία πραγματώνεται μέσω της παραβίασης του αξιώματος του τρόπου και με βάση τις παρακάτω στρατηγικές:

- Να είσαι αμφίσημος (be ambiguous)
- Να είσαι ασαφής/αόριστος (be vague)
- Υπερ-γενίκευσε (over-generalize)
- Αντικατάστησε/υποκατάστησε τον αποδέκτη (displace H)
- Να είναι ανολοκλήρωτος ο λόγος, χρησιμοποίησε έλλειψη (be incomplete, use ellipsis).

Σχετικά με τον τρόπο που εκλαμβάνεται ένα έμμεσο εκφώνημα και το βαθμό ευγένειας που το διακρίνει έχουν διατυπωθεί πολλές διαφορετικές απόψεις οι οποίες συγκλίνουν μεταξύ τους. Ο Davison (1975: 153) υποστηρίζει ότι οι έμμεσες γλωσσικές πράξεις φαίνεται να σχετίζονται συνήθως με κακά νέα, δυσάρεστες απόψεις και ενοχλητικές ερωτήσεις. Οι έμμεσες γλωσσικές πράξεις δίνουν λοιπόν τη δυνατότητα στον ομιλητή να αποστασιοποιηθεί από το δυσμενές μήνυμα και να μετριάσει την παρέμβαση και την επιβολή του.

Επιπλέον, όπως επισημαίνει και η Sifianou (1992: 118), με τις ρητές συμβατικές έμμεσες γλωσσικές πράξεις (εκείνη χρησιμοποιεί τον όρο structural indirectness) δείχνει το ενδιαφέρον του ομιλητή για την ανεξαρτησία του αποδέκτη, ενώ η ευγένεια που κωδικοποιείται μέσα από τη γλωσσική πράξη μπορεί να ενεργοποιείται από την επιθυμία για μείωση της επιβολής. Όσον αφορά τις υπόρρητες μη συμβατικές έμμεσες γλωσσικές πράξεις (η Sifianou χρησιμοποιεί τον όρο pragmatic indirectness) μας απασχολούν περισσότερα θέματα σχετικά με την πραγματολογική σαφήνεια (pragmatic clarity), την αποφυγή της καταναγκαστικότητας και την απόδοση (efficiency). Μεγάλο ρόλο παίζει το

τι έχει υποστεί συμβατικοποίηση για να λειτουργεί ως πιο ευγενικό ή πιο επίσημο στο εκάστοτε συγκείμενο.

Ωστόσο, παρουσιάζεται συχνά το φαινόμενο να χρησιμοποιούνται υπόρρητες μη συμβατικές έμμεσες γλωσσικές πράξεις ακόμα και σε περιβάλλοντα στα οποία δεν υπάρχει φόβος για απειλή του προσώπου, γιατί οι συμμετέχοντες έχουν σχέση οικειότητας. Αυτές οι παρατηρήσεις θέτουν σε αμφισβήτηση την κατάταξη των στρατηγικών ευγένειας και την καθολική τους ισχύ (Sifianou, 1992: 119). Οι Brown και Levinson (1987: 12) εξηγούν ότι σε περιπτώσεις που υπόρρητες μη συμβατικές έμμεσες γλωσσικές πράξεις έχουν μόνο μία δυνατότητα ερμηνείας, αυτές εμφανίζονται με λιγότερα αιτήματα ή απευθύνονται σε λιγότερο αποστασιοποιημένους αποδέκτες. Και η Sifianou φαίνεται να συμφωνεί υποστηρίζοντας ότι «η συμβατικοποίηση και συγκεκριμένες κοινωνικο-πολιτισμικές νόρμες φαίνεται να περιορίζουν τις εναλλακτικές ερμηνείες (ενός εκφωνήματος), σε κάποιο βαθμό» (1992: 119).

Προχωρήσαμε στη βασική διάκριση των έμμεσων γλωσσικών πράξεων, ενώ, όπως προαναφέρθηκε, εμάς στην παρούσα εργασία θα μας απασχολήσουν οι υπόρρητες μη συμβατικές γλωσσικές πράξεις, στις οποίες θα αναφέρομαι με τους όρους *έμμεσο εκφώνημα*, *έμμεση γλωσσική πράξη*, *έμμεσο αίτημα*, *χάριν συντομίας*.

Σχετικά λοιπόν με τα έμμεσα αιτήματα, το κίνητρο μπορεί να είναι είτε η μείωση της επιβολής για τον αποδέκτη, είτε να του δοθεί η δυνατότητα να προσφερθεί ο ίδιος (Sifianou, 1992: 120). Αλλά και οι Brown και Gilman (1989) διαπιστώνουν ότι οι στρατηγικές της εμμεσότητας μπορούν να αναμιχθούν με τις στρατηγικές τόσο της αρνητικής όσο και της θετικής ευγένειας και να ερμηνευθούν με διαφορετικούς τρόπους. Για παράδειγμα, σε κοινωνίες όπου κυριαρχούν οι σχέσεις απόστασης χρησιμοποιείται η εμμεσότητα για να ληφθούν όλα τα απαραίτητα μέτρα για να επιτευχθεί ελαχιστοποίηση της καταναγκαστικότητας, ενώ σε κοινωνίες όπου κυριαρχεί η αλληλεγγύη και οι σχέσεις εξάρτησης κύριο μέλημα είναι να ικανοποιηθεί η ανάγκη για εμπλοκή και συμμετοχή.

Οποσδήποτε, όπως αντιλαμβανόμαστε, η χρήση της εμμεσότητας αποτελεί ένα πολύ ενδιαφέρον κεφάλαιο των κατευθυντικών πράξεων και πολύπλοκο συνάμα, καθώς μπορεί να εξυπηρετεί εξίσου και την αρνητική και τη θετική ευγένεια.

B' Μέρος

1. Επιτελεστικά ρήματα

Μέσα από την εξέταση των έργων που μας απασχολούν, γίνεται φανερό ότι η επιλογή επιτελεστικών ρημάτων σε οριστική έγκλιση για να απευθύνει ένας ομιλητής μια κατευθυντική πράξη προς το συνομιλητή του δεν είναι εξίσου συχνή στις δύο εποχές. Στην ενότητα αυτή θα μελετήσουμε τον τρόπο με τον οποίο διατυπώνονται αυτές οι γλωσσικές πράξεις στα έργα και των δύο περιόδων, θα αναζητήσουμε το είδος της σχέσης των δύο συνομιλητών, κατά πόσο χαρακτηρίζεται από εγγύτητα ή απόσταση, τη θέση ισχύος του ομιλητή έναντι του αποδέκτη και την προθετικότητα του πρώτου, σε τι αποσκοπεί δηλαδή με αυτή τη γλωσσική πράξη του. Τέλος, θα επιχειρήσουμε να διαπιστώσουμε κατά πόσο παρατηρούνται διαφορές στον τρόπο χρήσης τέτοιων κατευθυντικών πράξεων στη μία περίοδο και στην άλλη και τι μπορεί αυτές να δηλώνουν.

Όπως είδαμε στο πρώτο μέρος της μελέτης αυτής, η χρήση επιτελεστικών ρημάτων αποτελεί, κατά τους Brown και Levinson (1987: 190), μία στρατηγική αποπροσωποποίησης του ομιλητή και του αποδέκτη και φανερώνει την επιθυμία του ομιλητή να μη θίξει τον ακροατή, ενώ αποτελεί χαρακτηριστική στρατηγική της αρνητικής ευγένειας. Ακόμα, τονίζουν πως η χρήση τους δε συνηθίζεται, καθώς συναντάμε συχνότερα εκφράσεις με παράλειψη του επιτελεστικού ρήματος στον καθημερινό λόγο. Αντίθετα, η χρήση τους είναι συνηθέστερη στον επίσημο λόγο, όπου η διατήρησή τους συνιστά ρητορική τακτική. Ωστόσο, σχετικά με την επισημότητα ή μη και τη συχνότητα χρήσης τους θα διαπιστώσουμε ότι παρουσιάζονται σημαντικές διαφορές ανάμεσα στις δύο εποχές, γεγονός που χρειάζεται την προσοχή μας σε σχέση με το τι μπορεί να δηλώνει αυτό.

Πρέπει να επισημάνουμε ότι στα δεδομένα των αρχαίων τραγωδιών συναντάμε συχνά ρήματα που μεταφράζονται ως *λέω* ή *φωνάζω* και τα συμπεριλαμβάνουμε στα επιτελεστικά, γιατί, όπως αναφέραμε και στο πρώτο μέρος της εργασίας μας, όταν συναντάμε το ρήμα *λέω* (ή συνώνυμά του) με προτασιακό συμπλήρωμα που δηλώνει αίτημα ή συμβουλή, μπορούμε να κάνουμε λόγο για κατευθυντική γλωσσική πράξη (Searle & Vanderkeven, 1985: 183-193· Μεντή, 2014: 34-35). Τέλος, προτού περάσουμε στην εξέταση των δεδομένων της κάθε περιόδου ξεχωριστά, πρέπει να επισημάνουμε ότι

μία κατευθυντική πράξη εισάγεται και με το ρήμα *παρακαλώ* ή συνώνυμά του (κυρίως για τα δεδομένα των αρχαίων τραγωδιών, όπως *λίσσομαι* ή *ἀντιάζω*) σε επίσημα περικείμενα (Sifianou, 1992: 133). Επιπλέον, όταν βρίσκεται στην έναρξη της πρότασης συνδυάζεται με όλα τα είδη κατευθυντικών πράξεων και σε αυτές τις περιπτώσεις λειτουργεί ως ελκυστικό του ενδιαφέροντος του συνομιλητή (*attention-getter*) ή ως αίτημα συγγνώμης για τη διακοπή (Ervin-Tripp, 1976: 48).

1.1 Αρχαίες τραγωδίες

Εξετάζοντας τα δεδομένα που αντλούμε από τις αρχαίες τραγωδίες², διαπιστώνουμε ότι οι περισσότερες περιπτώσεις κατευθυντικών πράξεων που διατυπώνονται με επιτελεστικό ρήμα χαρακτηρίζονται από σχέσεις απόστασης μεταξύ των δύο συνομιλητών. Ας εξετάσουμε ενδεικτικά τις παρακάτω περιπτώσεις:

1. Στην *Ηλέκτρα* του Σοφοκλή στους στίχους 428 έως 430 απευθύνεται η Χρυσόθεμις στην αδερφή της, την Ηλέκτρα:

Πρός νῦν θεῶν δέ λίσσομαι τῶν ἐγγενῶν

ἐμοί πιθέσθαι μήδ' ἄβουλία πεσεῖν.

εἴ γάρ μ' ἀπώσσει, σὺν κακῷ μέτει πάλιν.

(=Στ' όνομα λοιπόν των θεών των πατρικών μας

να μ' ακούσεις παρακαλώ και μην πέσεις από αστοχασιά.

γιατί, αν με διώξεις, θα με γυρέψεις, όταν έρθει το κακό.)

Σε αυτούς τους στίχους απευθύνεται η Χρυσόθεμις στην αδερφή της την Ηλέκτρα. Πρέπει να επισημανθεί ότι οι δύο αδερφές δεν έχουν πάρα πολύ καλές σχέσεις. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι μετά τη δολοφονία του πατέρα τους, του Αγαμέμνονα, από τη μητέρα τους, την Κλυταιμνήστρα, που συνωμότησε με τον εραστή της, τον Αίγισθο, οι δύο εραστές έδωξαν από το παλάτι του πατέρα της την Ηλέκτρα, αφού την πάντρεψαν με έναν άνδρα ταπεινής καταγωγής, αντίθετα με αυτό που αναμένεται βάσει της αρχοντικής καταγωγής της. Φοβούνταν την αντίδρασή της και το ενδεχόμενο να θελήσει να πάρει εκδίκηση. Την Ηλέκτρα με βάση τις γλωσσικές επιλογές της μπορούμε να τη

² Για τη μετάφραση των αρχαίων τραγωδιών εμπιστεύτηκα τα ακόλουθα:

Μαυρόπουλος, Θ. (2008). *Σοφοκλής – Ηλέκτρα*. εκδ. Ζήτηρος.

Μαυρόπουλος, Θ. (2008). *Ευριπίδης – Ηλέκτρα*. εκδ. Ζήτηρος.

Μαυρόπουλος, Θ. (2007). *Χοηφόροι – Αισχύλος*. εκδ. Ζήτηρος.

χαρακτηρίσουμε ως μια γυναίκα αποφασιστική, ενώ γνωρίζουμε ότι θέλει όντως να εκδικηθεί για τη δολοφονία του πατέρα της, Αγαμέμνονα.

Αντίθετα, η Χρυσόθεμις είναι ένας χαρακτήρας περισσότερο συγκαταβατικός, που δέχεται τις καταστάσεις, ακόμα και αν αυτές συνδέονται άμεσα με τη δολοφονία του πατέρα της και μάλιστα από την ίδια της τη μητέρα. Άλλωστε, αυτό φαίνεται να είναι η αιτία για τις ψυχρές σχέσεις των δύο αδερφών. Μάλιστα, πριν το απόσπασμα που μας απασχολεί είχαν μεταξύ τους μία έντονη στιχομυθία η οποία συνεχίζεται και μετά το απόσπασμα αυτό. Συγκεκριμένα, η Ηλέκτρα δείχνει την απογοήτευσή της όταν η αδερφή της την ενημερώνει ότι μεταφέρει χοές στον τάφο του πατέρα τους κατά εντολή της μητέρας τους, δηλαδή της δολοφόνου του. Τότε, η Χρυσόθεμις δικαιολογείται λέγοντας ότι ίσως η Κλυταιμνήστρα το θέλησε αυτό γιατί φοβάται για κάποιο όνειρο που είδε και, αφού της το αφηγείται, προχωρά στην παραπάνω κατευθυντική πράξη (πρός νῦν θεῶν δέ λίσσομαι τῶν ἐγγενῶν ἐμοί πιθέσθαι μῆδ' ἄβουλία πεσεῖν [...])

Στο συγκεκριμένο δεδομένο η Χρυσόθεμις ξεκινά το λόγο της με τη φράση *πρός νῦν θεῶν*. Σύμφωνα με τη Sifianou (1992: 178) με τέτοιες εκφράσεις οι ομιλητές εκφράζουν την ανησυχία τους και ίσως με αυτή την επιλογή να επιδιώκει να αυξήσει την πειστικότητά της. Έπειτα, διατυπώνει την κατευθυντική της πράξη με το επιτελεστικό ρήμα *λίσσομαι*, το οποίο λειτουργεί με όμοιο τρόπο με το ρήμα *παρακαλώ* της νέας ελληνικής. Η χρήση Οριστικής με το ρήμα αυτό στο συγκεκριμένο εκφώνημα φαίνεται να συμπίπτει με την περίπτωση που αναλύει η Sifianou (1992: 151), σύμφωνα με την οποία το *παρακαλώ* στην ελληνική γλώσσα δίνει τη δυνατότητα να εισαγάγει αιτήματα, και, όπως επισημαίνει, είναι κάτι που συναντάμε σε περιβάλλοντα περισσότερο επίσημα. Η επισημότητα σχετικά με τη χρήση επιτελεστικών βρίσκει σύμφωνους τους Brown και Levinson (1987: 190), σύμφωνα με τους οποίους αποτελεί στρατηγική αρνητικής ευγένειας, καθώς με αυτό τον τρόπο επιτυγχάνεται η αποπροσωποποίηση του ομιλητή και του ακροατή. Όπως βλέπουμε στο συγκριμένο παράθεμα, γίνεται χρήση υποθετικού λόγου (εἴ γάρ... πάλιν), δηλαδή εσωτερική τροποποίηση (Blum-Kulka et al. 1989) κάτι που επίσης συμβάλλει στη διατήρηση του αρνητικού προσώπου της συνομιλήτριας, αφού δεν της επιβάλλει να δράσει με ένα συγκεκριμένο τρόπο, άλλα διατυπώνει το αίτημά της αφήνοντάς της τη δυνατότητα να επιλέξει η ίδια πώς θα δράσει τελικά. Το παράθεμα αυτό αποτελεί ένα ακόμα ενδεικτικό παράδειγμα του συγκαταβατικού και υποχωρητικού

χαρακτήρα της Χρυσοθέμιδας για τον οποίο κάναμε λόγο, μιας και δεν επιβάλλει τη θέλησή της στην Ηλέκτρα. Αυτά τα στοιχεία συνολικά μας ωθούν στο συμπέρασμα ότι το συγκεκριμένο εκφώνημα διατυπώνεται με στρατηγικές αρνητικής ευγένειας, κάτι που επίσης συναντάμε στην πλειονότητα των λόγων της Χρυσοθέμιδας.

2. Στην *Ηλέκτρα* του Ευριπίδη στους στίχους 301 μέχρι 305 απευθύνεται η Ηλέκτρα στον ξένο που την επισκέφθηκε, πίσω από το πρόσωπο του οποίου κρύβεται στην πραγματικότητα ο αδερφός της, ο Ορέστης, παριστάνοντας κάποιο φίλο του Ορέστη.

*Ἐπεὶ δέ κινεῖς μῦθον, ἱκετεύω, ξένε,
ἄγγελ' Ὀρέστη τὰμά καί κείνου κακά,
πρῶτον μὲν οἷοις ἐν πέπλοις αὐλίζομαι [...].*

(=Κι αφού με παρακινείς να μιλήσω, σε παρακαλώ, ξένε μου,
πες στον Ορέστη τις συμφορές τις δικές μου κι εκείνου,
πρώτα πρώτα με ποια ρούχα βγαίνω στον κόσμο έξω [...]).

Ο Ορέστης επιδιώκει να μάθει ποιες είναι οι διαθέσεις της αδερφής του τόσο απέναντι στον ίδιο όσο και απέναντι στους δύο εραστές και δολοφόνους του πατέρα του, που τον έδιωξαν μακριά από το παλάτι μετά το θάνατό του. Για αυτό το λόγο παριστάνει έναν φίλο του Ορέστη αποκρύπτοντας στην αρχή την πραγματική του ταυτότητα. Εκείνος όμως έχει έρθει για να πάρει εκδίκηση για το θάνατό του Αγαμέμνονα, κάτι που, όπως έχει αναφερθεί, επιθυμεί και η Ηλέκτρα. Μάλιστα, γνωρίζουμε ότι η πρωταγωνίστρια, δε θυμάται ούτε τη μορφή του αδερφού της, καθώς ήταν πολύ μικρή όταν τον έδιωξαν μακριά η μητέρα της και ο Αίγισθος, κάτι που δικαιολογεί το γεγονός ότι δεν τον αναγνωρίζει όταν τον βλέπει. Ωστόσο, έχει εκφράσει την ευχή της να είναι καλά ο αδερφός της και να επιστρέψει κάποια στιγμή για να εκδικηθούν μαζί για τη δολοφονία του πατέρα τους.

Στο απόσπασμα αυτό λοιπόν η Ηλέκτρα μιλάει σε κάποιον που τον περνάει για ξένο και φιλικό πρόσωπο του αδερφού της και του ζητά να μεταφέρει στον αδερφό της κάποια νέα, σε σχέση με τις συνθήκες κάτω από τις οποίες ζει η ίδια. Ξεκινά το αίτημά της πρώτα με μια παροχή εξήγησης (ἐπεὶ δέ κινεῖς μῦθον), που αποτελεί στρατηγική θετικής ευγένειας (Brown & Levinson, 1987: 128). Αμέσως μετά την παροχή εξήγησης ακολουθεί το επιτελεστικό ρήμα *ἱκετεύω* σε Οριστική έγκλιση το οποίο εισάγει τον

αποδέκτη στο είδος γλωσσικής πράξης που ακολουθεί, δηλαδή την ικεσία, που συμπεριλαμβάνεται στις κατευθυντικές πράξεις. Έπειτα, του απευθύνει την κλητική προσφώνηση *ξένε* με την οποία θα μπορούσαμε να επισημάνουμε ότι είναι δηλωτική της απόστασης που υπάρχει μεταξύ τους προς το παρόν. Βέβαια, η κύρια πράξη του αιτήματος διατυπώνεται με Προστακτική έγκλιση, δηλαδή με άμεσο τρόπο. Η χρήση της Προστακτικής είναι ο συνήθης τρόπος με τον οποίο διατυπώνει η Ηλέκτρα κατευθυντικές πράξεις προς τους συνομιλητές της, κάνοντάς μας να τη χαρακτηρίσουμε ως αποφασιστική προσωπικότητα. Ο ευθύς χαρακτήρας της ομιλήτριας επιβεβαιώνεται, λοιπόν, από τις στρατηγικές που ακολουθεί για να θέσει το αίτημά της, καθώς τόσο η κύρια πράξη που διατυπώνεται με Προστακτική, *ἄγγελ(ε)*, όσο και η παροχή εξήγησης που προηγείται αποτελούν στρατηγικές θετικής ευγένειας.

Ωστόσο, είναι άξιο παρατήρησης ότι πριν την κύρια πράξη η ομιλήτρια περιλαμβάνει το επιτελεστικό ρήμα *ἵκετεύω*. Όπως επισημάναμε και για το προηγούμενο παράθεμα, τα επιτελεστικά στην ελληνική τα συναντάμε σε περισσότερο επίσημα περικείμενα (Sifianou, 1992: 151). Τόσο αυτή η χρήση από την πλευρά της Ηλέκτρας, όσο και η ερμηνεία αυτή δικαιολογούνται σε αυτή την περίπτωση, καθώς οι δύο συνομιλητές είναι δύο άγνωστοι μεταξύ τους, όπως τουλάχιστον νομίζει η Ηλέκτρα, και οι μεταξύ τους σχέσεις είναι σχέσεις που διακρίνονται από απόσταση, αλλά όχι και από ισχύ του ενός έναντι του άλλου. Συνεπώς, αυτό προσδίδει επισημότητα στο λόγο της. Άλλωστε, η χρήση επιτελεστικών αποτελεί στρατηγική αρνητικής ευγένειας καθώς επιτυγχάνεται με αυτό τον τρόπο η αποπροσωποποίηση του ομιλητή και του ακροατή (Brown & Levinson, 1987: 190).

3. Το παρακάτω παράθεμα προέρχεται από τις *Χοηφόρους* του Αισχύλου (στίχοι 712-715), και απευθύνεται η Κλυταιμνήστρα στον οικέτη, δηλαδή στο δούλο του παλατιού.

Ἄγ' αὐτόν εἰς ἀνδρῶνας εὐξένους δόμων,

ὀπισθόπους τε τούσδε καὶ ξυνέμπορον·

κάκεϊ κυρούντων δώμασιν τὰ πρόσφορα.

Αἰνῶ δὲ πρᾶσσειν ὥς ὑπευθύνῳ τάδε.

(= Οδήγησέ τον στον ανδρωνίτη που καλόδεχτα φιλοξενεί
κι αυτούς που τον ακολουθούν και τους συνταξιδιώτες του·

κι εκεί ας έχουν μες στο σπίτι ό,τι τους χρειάζεται.

Και σε προστάζω να κάνεις αυτά μ' ευθύνη απέναντί μου.)

Αυτό το αίτημα το απευθύνει η Κλυταιμνήστρα στο δούλο του παλατιού ζητώντας του να προσφέρει στους φιλοξενούμενούς της όλα τα αγαθά που χρειάζονται, όπως άλλωστε γνωρίζουμε ότι όριζε το τυπικό της φιλοξενίας κατά την αρχαιότητα. Με βάση αυτό το δεδομένο είναι ξεκάθαρο ότι πρόκειται για ένα αίτημα το οποίο χαρακτηρίζεται τόσο από σχέσεις κοινωνικής απόστασης μεταξύ της ομιλήτριας και του αποδέκτη, όσο και από σχέση ισχύος της πρώτης στον δεύτερο. Επομένως, πρόκειται για μια ακόμα φορά για την περίπτωση που το αίτημα με επιτελεστικό ρήμα (αίνῶ) αποτελεί ένα επίσημο αίτημα, καθώς η Κλυταιμνήστρα είναι η μια εκ των δύο που εξουσιάζουν το παλάτι και συνεπώς το να δίνει εντολές σε κατώτερους της είναι αναμενόμενο. Χαρακτηριστικό σε αυτό το δεδομένο είναι ότι ο στίχος 715 που μας απασχολεί με το επιτελεστικό *αίνῶ* έπεται ενός άλλου αιτήματος, των στίχων 712-714, που είναι διατυπωμένο σε Προστακτική και μάλιστα χωρίς λεκτική αποζημίωση. Δηλαδή, πρόκειται για ένα άμεσο αίτημα, που αντιστοιχεί στην επισήμανση των Brown και Levinson (1987: 97) ότι σε μια τέτοια περίπτωση ο ομιλητής είναι συνειδητοποιημένος και γνωρίζει τη δύναμη που έχει απέναντι στον αποδέκτη του. Στη δεδομένη περίπτωση η Κλυταιμνήστρα γνωρίζει λόγω της κοινωνικής της θέσης και ισχύος ότι ο οικέτης θα ανταποκριθεί στο αίτημά της, χωρίς να χρειαστεί να το μετριάσει η ίδια.

Κατευθυντικές πράξεις με επιτελεστικό ρήμα στις *Χοηφόρους* του Αισχύλου συναντάμε και στους στίχους 526, 554-559, 581-584. Και στις τρεις αυτές περιπτώσεις διατυπώνει αιτήματα ο Ορέστης στις γυναίκες του Χορού. Και οι δύο πλευρές μοιράζονται την ίδια επιθυμία και τον ίδιο στόχο, να απαλλαγούν από την Κλυταιμνήστρα και τον Αίγισθο. Όμως, οι εντολές που δίνει ο ομιλητής στο Χορό για το πώς να δράσει και να συμπεριφερθεί, δεδομένου ότι πρόκειται για τον νόμιμο διάδοχο του θρόνου ως γιος του Αγαμέμνονα, όπως και το γεγονός ότι μόλις έχει γνωριστεί με τις γυναίκες του Χορού, παρά τα κοινά αισθήματα και τις επιδιώξεις τους, μας κάνουν να παρατηρήσουμε ότι υπάρχει τόσο σχέση ισχύος όσο και σχέση απόστασης μεταξύ των δύο πλευρών .

Ωστόσο, παρατηρούμε ότι υπάρχουν και αιτήματα με επιτελεστικό ρήμα που οι σχέσεις μεταξύ των διεπιδρώντων είναι οικείες. Ένα τέτοιο παράδειγμα αποτελούν οι στίχοι 1322-1323 από την *Ηλέκτρα* του Σοφοκλή, όπου απευθύνεται ο Ορέστης στην Ηλέκτρα:

4. Σιγᾶν ἐπὶνεσ' ὥς ἐπ' ἐξόδῳ κλύω

τῶν ἔνθοδεν χωροῦντος.

(=Σου συνιστώ σιωπή· γιατί κάποιον ακούω
από μέσα να βγαίνει έξω.)

Στο σημείο αυτό ο Ορέστης και η Ηλέκτρα βρίσκονται λίγο πριν την ολοκλήρωση του σχεδίου τους που αφορά της δολοφονία της μητέρας τους, Κλυταιμνήστρας, και του εραστή της, Αίγισθου, λόγω της υπαιτιότητας των δύο εραστών για τη δολοφονία του πατέρα τους. Τους διακρίνει αμοιβαία αγάπη και ενδιαφέρον μεταξύ τους, ενώ παράλληλα τους ενώνει και ένας κοινός σκοπός. Αυτά έχουν ως αποτέλεσμα να υπάρχουν ιδιαίτερα θετικά αισθήματα του ενός για τον άλλον. Επομένως, σε αυτή την περίπτωση προφανώς δεν πρόκειται για επίσημο λόγο, όπως συμβαίνει στα παραπάνω παραθέματα που αναλύσαμε και γενικά στην πλειονότητα των δεδομένων αυτής της κατηγορίας, καθώς η σχέση μεταξύ των διεπιδρώντων είναι μία σχέση ισότιμη, όπου κανένας δεν υπερτερεί από άποψη ισχύος, ενώ παράλληλα έχουν οικειότητα.

1.1.1 Παρατηρήσεις

Σχετικά με τα δεδομένα που συναντήσαμε στις αρχαίες τραγωδίες αξίζει να αναφέρουμε κάποια ποσοτικά στοιχεία, καθώς θα μας διευκολύνουν να βγάλουμε κάποια συμπεράσματα τόσο συγχρονικά για τη δεδομένη εποχή, όσο και να κάνουμε σύγκριση ανάμεσα σε αυτή και στα δεδομένα της νεότερης εποχής. Συναντήσαμε, λοιπόν, δεκατέσσερα (14) εκφωνήματα διατυπωμένα με επιτελεστικό ρήμα συνολικά και στις τρεις τραγωδίες.

Ως προς το είδος σχέσης που διακρίνει τους διεπιδρώντες, στην πλειονότητα τους είναι σχέσεις που χαρακτηρίζονται από σχετική απόσταση, άλλοτε μεγαλύτερη και άλλοτε μικρότερη. Πιο συγκεκριμένα, σε δέκα από τα δεκατέσσερα εκφωνήματα (10/14) παρατηρούμε να υπάρχουν σχέσεις απόστασης μεταξύ ομιλητή και αποδέκτη, ποσό που αναλογεί σε 71% του συνόλου των εκφωνημάτων στη συγκεκριμένη περίοδο. Από αυτά

στα έξι (6) οι διεπιδρώντες έχουν διαφορετικό στόχο μεταξύ τους και η σχέση τους είναι συγκρουσιακή, μιας και πρόκειται για αιτήματα που απευθύνουν η Χρυσόθεμις και ο Αίγισθος στην Ηλέκτρα, η Κλυταιμνήστρα στον Ορέστη (σχέσεις με διακριτά τα στοιχεία διαφωνίας, ή μίσους σε καθεμία από αυτές) και η Κλυταιμνήστρα στον οικέτη (με προφανή τη θέση ισχύος της ομιλήτριας στο συνομιλητή της). Στα τέσσερα (4) από τα δεκατέσσερα (14) εκφωνήματα παρατηρούμε σχέσεις απόστασης, εντούτοις, με κοινό στόχο ανάμεσα στον ομιλητή και τον αποδέκτη, ρόλους που κρατούν ο Ορέστης και ο Χορός αντίστοιχα.

Μόλις σε δύο (2) από τα δεκατέσσερα (14) εκφωνήματα, αριθμός που αντιστοιχεί στο 14,28% του συνόλου, παρουσιάζονται σχέσεις ουδέτερες, όπου δηλαδή ο ομιλητής δεν έχει αρκετή οικειότητα με τον αποδέκτη, αλλά έχουν κοινά ενδιαφέροντα και στόχους, όπως συμβαίνει με τον παιδαγωγό όταν συμβουλεύει τον Ορέστη και την Ηλέκτρα, καθώς και όταν απευθύνει η Ηλέκτρα αίτημα στον Ορέστη ενώ ακόμα νομίζει ότι απευθύνεται σε φίλο του αδερφού της.

Τέλος, μόλις δύο (2) αιτήματα, αριθμός που αντιστοιχεί επίσης στο 14,28% του συνόλου, απευθύνονται μεταξύ προσώπων που έχουν σχέση οικειότητας. Και τα δύο αυτά διατυπώνονται ανάμεσα στον Ορέστη και στην Ηλέκτρα, όταν πια έχουν ήδη θέσει σε εφαρμογή το σχέδιο εξόντωσης της Κλυταιμνήστρας και του Αίγισθου, έχουν εξομολογηθεί τα αισθήματα τους και τους δένει ένας κοινός σκοπός. Σε αυτή την περίπτωση λοιπόν, μπορούμε να πούμε ότι πρόκειται για εκφωνήματα που παρεκκλίνουν από τη νόρμα σχετικά με την παρατήρηση των Brown και Levinson (1987), σύμφωνα με τους οποίους τα επιτελεστικά χρησιμοποιούνται κατά κύριο λόγο σε επίσημα περιβάλλοντα και αποτελούν στρατηγική αρνητικής ευγένειας, ενώ εδώ φαίνεται να τείνουν περισσότερο προς τη θετική ευγένεια.

Γενικά, για την πλειοψηφία των αιτημάτων που εξετάζουμε εδώ, δηλαδή για δώδεκα (12) από τα δεκατέσσερα (14), φαίνεται να ισχύει η ανωτέρω θέση των Brown και Levinson (1987) ότι τα επιτελεστικά αποτελούν στρατηγική αρνητικής ευγένειας, καθώς με αυτό τον τρόπο ο ομιλητής αποφεύγει να απειλήσει τον αποδέκτη. Όσο για τα δύο εκφωνήματα που αποκλίνουν από αυτή τη θεώρηση θα μπορούσαμε να ερμηνεύσουμε αυτό το γεγονός με βάση την άποψη των ίδιων ότι η χρήση επιτελεστικών ορισμένες φορές χρησιμοποιείται ως τακτική ρητορισμού (Brown & Levinson, 1987:

190). Δεδομένου κιόλας ότι πρόκειται για έμμετρα ποιητικά κείμενα, ίσως αυτή η ερμηνεία δικαιολογεί αυτή τη μικρή έστω απόκλιση.

1.2 Νεότερη εποχή

Στα δεδομένα της νεότερης εποχής, όπως θα παρατηρήσουμε παρακάτω, οι κατευθυντικές πράξεις με επιτελεστικά ρήματα χρησιμοποιούνται μεταξύ συνομιλητών όπου ο ομιλητής έχει θεσμική ισχύ στον αποδέκτη του αιτήματος. Επιπλέον, ενδεικτικό σε σχέση με τη συχνότητα χρήσης των επιτελεστικών ρημάτων στη νεότερη εποχή είναι το γεγονός ότι στο έργο του Τερζάκη δεν παρατηρείται κανένα απολύτως δεδομένο διατυπωμένο με αυτό τον τρόπο, ενώ όλα τα δεδομένα μας τα αντλούμε από τον *Νικηφόρο Φωκά* του Καζαντζάκη. Το τι μπορεί να δηλώνει αυτή η έλλειψη παρουσίας επιτελεστικών στον Τερζάκη θα επιχειρήσουμε να το ερμηνεύσουμε παρακάτω.

5. Το επόμενο παράθεμα προέρχεται από το *Νικηφόρο Φωκά* του Ν. Καζαντζάκη. Απευθύνεται ο αυτοκράτορας Νικηφόρος Φωκάς στον αρχιευνούχο Μιχαήλ (σελ. 352):

Μιχαήλ, προστάζω νὰ μοῦ φέρουν οἱ Βαράγγοι

στον πρόσωπό μου ἀγνάντια εὐτὸς τοὺς δυὸ Δημάρχους!

Σε αυτό το απόσπασμα είναι ευκρινές ότι πρόκειται για μια προσταγή που προέρχεται από έναν ανώτερο, τον αυτοκράτορα, σε έναν ακόλουθό του, που όμως το περιεχόμενο της προσταγής και η δράση αφορούν άλλους, τους Βαράγγους. Χρησιμοποιεί το επιτελεστικό ρήμα *προστάζω*, με αποτέλεσμα να κάνουμε λόγο για ένα άμεσο αίτημα. Η θέση ισχύος του ομιλητή στο συνομιλητή και η συνακόλουθη κοινωνική απόσταση που τους χωρίζει είναι επίσης ευκρινής. Είναι, τέλος, προφανές ότι πρόκειται για επίσημο λόγο δεδομένου του ότι απευθύνει μία προσταγή ο αυτοκράτορας προς τον υπηρέτη του.

6. Στο επόμενο αίτημα απευθύνεται η Θεοφανώ στο Νικηφόρο Φωκά (σελ.: 377):

Κύριε ζητῶ σου χάρη...

Με βάση το συγκεκριμένο του συγκεκριμένου εκφωνήματος η Θεοφανώ θέλει να ζητήσει χάρη από τον Νικηφόρο να μην τιμωρήσει τον Βούρτση, σπουδαίο στρατιώτη του, μετά τα νέα που έμαθε πως ίσως τον έχει προδώσει. Του το έχει ζητήσει και λίγο νωρίτερα, με παρόμοια διατύπωση και πάλι με χρήση επιτελεστικού. Ωστόσο, σε αυτό το σημείο δεν

προλαβαίνει να ολοκληρώσει το αίτημά της καθώς τη διακόπτει ο Νικηφόρος απαντώντας της: *Έγώ ζητώ σου χάρη, κυρά μου, ανάμεσα στους άντρες να μην μπαίνεις!* Ο Νικηφόρος μπορούμε να υποθέσουμε ότι την διακόπτει σκόπιμα, για να μην ολοκληρώσει το αίτημά της και χρησιμοποιεί τον ίδιο εκφραστικό τρόπο, δηλαδή τη χρήση του επιτελεστικού *ζητώ σου χάρη*, ως τρόπο απόρριψης του αιτήματος της Θεοφανώς. Παράλληλα, παραθέτει και εκείνος αίτημα, που θα μπορούσε να εκληφθεί και ως εντολή, δηλαδή να μην ανακατεύεται σε ζητήματα που δεν την αφορούν.

Ακόμα, πρέπει να σημειωθεί ότι αν και είναι σύζυγοι, δηλαδή τους συνδέει σχέση έντονης οικειότητας, στο συγκεκριμένο σημείο η Θεοφανώ του απευθύνεται με το θεσμικό ρόλο του αυτοκράτορα. Επιπλέον, επιδιώκει να μειώσει την απειλητικότητα της πράξης της προς τον Νικηφόρο μέσω της κλητικής προσφώνησης *κύριε*, που λειτουργεί ως δείκτης σεβασμού, μία στρατηγική αρνητικής ευγένειας (Brown & Levinson, 1987: 179-180).

1.2.1 Παρατηρήσεις

Όπως παρατηρούμε από τα δεδομένα που αντλούμε από τα έργα της νεότερης εποχής, χρήση επιτελεστικών ρημάτων σε κατευθυντικές γλωσσικές πράξεις υπάρχει μόνο στο έργο του Καζαντζάκη, ενώ στον Τερζάκη δεν υπάρχει ούτε ένα αντίστοιχο εκφώνημα. Αυτό δικαιολογείται δεδομένου ότι η χρήση επιτελεστικών δεν είναι ιδιαίτερα συχνή στην καθημερινή ζωή και η χρήση τους διαπιστώνεται σε επίσημα περιβάλλοντα, όπου λειτουργούν ως τεχνική ρητορισμού (Brown & Levinson, 1987: 190). Ανάλογο είναι και το καθένα από τα περικείμενα στα οποία συναντάμε τα εν λόγω εκφωνήματα, καθώς, όπως προαναφέρθηκε, τα εκφωνήματα αυτά διατυπώνονται όλα είτε από τον Νικηφόρο Φωκά προς υπηρέτες, και κατώτερους του, είτε στη σύζυγό του, σε στιγμές που της μιλά και τις δίνει εντολές ως αυτοκράτορας και όχι ως σύζυγος, είτε από τη Θεοφανώ προς τον Νικηφόρο Φωκά εκφράζοντάς του ένα αίτημα, μιλώντας όμως όχι στο σύζυγό της στη δεδομένη στιγμή, αλλά στον αυτοκράτορα. Για αυτό το λόγο, όπως είδαμε και στην ανάλυση του παραθέματος 6, στη διατύπωση του αιτήματός της παρατηρούμε στρατηγικές αρνητικής ευγένειας, καθώς η χρήση επιτελεστικού αποτελεί στρατηγική αρνητικής ευγένειας.

1.3 Η ισχύς, η προθετικότητα των ομιλητών και η συχνότητα χρήσης

Γίνεται εμφανές ότι υπάρχουν σαφείς διαφορές ως προς τη χρήση επιτελεστικών ρημάτων ανάμεσα στις δύο εποχές. Οι διαφορές αυτές αφορούν τόσο τη συχνότητα που συναντάμε τα εν λόγω αιτήματα, όσο και τις περικειμενικές συνθήκες κατά τις οποίες διατυπώνονται από τους ομιλητές τους και ακόμα πιο συγκεκριμένα τις σχέσεις μεταξύ των διεπιδρώντων και την πρόθεση του ομιλητή. Όπως παρατηρήσαμε στα δεδομένα που αντλούμε από τις αρχαίες τραγωδίες, αιτήματα με επιτελεστικά ρήματα συναντάμε και στα τρία έργα. Συναντάμε επτά (7) αιτήματα στην *Ηλέκτρα* του Σοφοκλή, τρία (3) στην *Ηλέκτρα* του Ευριπίδη και (4) τέσσερα στις *Χοηφόρους* του Αισχύλου. Ως προς τη συχνότητα χρήσης τους είναι σαφής η διαφορά ανάμεσα στις δύο εποχές, καθώς ενδεικτικό είναι ότι στο έργο του Τερζάκη δε συναντάμε κανένα ανάλογο αίτημα, ενώ όλα τα δεδομένα τα αντλούμε μόνο από τον *Νικηφόρο Φωκά* του Καζαντζάκη, τα οποία είναι οχτώ (8) στο σύνολο.

Η παραπάνω διαφορά θα ερμηνευθεί αφού λάβουμε υπόψη μας μια ακόμα βασική διαφορά που παρατηρούμε ανάμεσα στις δύο εποχές. Συγκεκριμένα, ενώ οι ομιλητές που απευθύνουν αυτά τα αιτήματα στα δεδομένα των αρχαίων τραγωδιών έχουν στην πλειονότητά τους σχέση απόστασης και μόνο δύο από τα παραθέματα χαρακτηρίζονται από σχέση οικειότητας μεταξύ των συνομιλητών, στα παραθέματα του Καζαντζάκη παρατηρείται σε όλες τις περιπτώσεις σχέση απόστασης και παράλληλα θεσμικής ισχύος του ομιλητή έναντι του αποδέκτη. Μάλιστα, ακόμα και για τα αιτήματα που απευθύνει η Θεοφανώ στο Νικηφόρο, ενώ είναι σύζυγός της, η χρήση επιτελεστικού δικαιολογείται βάσει του γεγονότος ότι του ζητάει να πάρει μια απόφαση με το ρόλο του αυτοκράτορα. Δηλαδή, στη δεδομένη στιγμή απευθύνεται στον αυτοκράτορα και όχι στο σύζυγό της. Αυτό εξηγεί και τη χρήση επιτελεστικού που στη δεδομένη φάση ερμηνεύεται, όπως προαναφέρθηκε, ως αποφυγή της ομιλήτριας να επιβάλλει τη θέλησή της ή να θίξει τον Νικηφόρο Φωκά, μία στρατηγική αρνητικής ευγένειας (Brown & Levinson, 1987: 190-194).

Επιπλέον, υπάρχει διαφορά και ως προς την προθετικότητα των ομιλητών ανάμεσα στη μία εποχή και την άλλη. Στις αρχαίες τραγωδίες οι ομιλητές με τη χρήση επιτελεστικών αποσκοπούν άλλοτε στο να ζητήσουν με μορφή παράκλησης, άλλοτε να ρωτήσουν για πληροφορίες, άλλοτε να συμβουλευθούν, και άλλοτε να προστάξουν.

Εντούτοις, στα παραθέματα της νεότερης εποχής πρόκειται για διαταγές του αυτοκράτορα Νικηφόρου. Όσα αιτήματα παραθέτει από την άλλη πλευρά η Θεοφανώ στον Νικηφόρο, τα διατυπώνει με έντονο δισταγμό για να μην τον θίξει. Ενδεικτικό είναι άλλωστε και το ότι όλα τα παραθέματα με επιτελεστικό διατυπώνονται μόνο από τον Νικηφόρο και τη Θεοφανώ.

Τέλος, ως προς τη διαφορά στη συχνότητα χρήσης επιτελεστικών μπορούμε να επισημάνουμε το εξής. Δεν θα πρέπει να μας προκαλεί απορία το γεγονός ότι βρίσκουμε λίγες κατευθυντικές πράξεις διατυπωμένες με επιτελεστικό στα δεδομένα της νεότερης εποχής, και μάλιστα μόνο στο ένα από τα δύο έργα που εξετάζουμε και ακόμα περισσότερο, αυτά να διατυπώνονται μόνο από τους δύο πρωταγωνιστές του έργου. Εξάλλου, οι Brown και Levinson (1987: 190) επεσήμαναν ότι η χρήση τους στον καθημερινό λόγο δεν είναι ιδιαίτερα συχνή, καθώς άλλες πιο άμεσες μορφές είναι συχνότερες. Από την άλλη πλευρά, η συχνότερη παρουσία τους στα έργα της αρχαίας εποχής (πάντα κατά αναλογικό τρόπο) θα μπορούσε να εξηγηθεί ως επιθυμία των δημιουργών να αυξήσουν το στοιχείο ρητορισμού που υπάρχει στη χρήση επιτελεστικών (Brown & Levinson, 1987: 190), εξήγηση που δικαιολογείται δεδομένου ότι οι τραγωδίες ήταν έμμετρα ποιητικά κείμενα.

2. Έλλειψη

Με μεγάλη συχνότητα εμφανίζονται στα έργα και των δύο περιόδων κατευθυντικές πράξεις με έλλειψη. Σύμφωνα με τους Brown και Levinson (1987: 111) η έλλειψη σχετίζεται με τη θετική ευγένεια, καθώς η κατανοησιμότητα της πρότασης στηρίζεται στην κοινή γνώση που μοιράζονται μεταξύ τους ο ομιλητής και ο αποδέκτης. Ακόμα, τονίζουν πως στην ουσία η έλλειψη αποτελεί παραβίαση των αξιωμάτων της ποσότητας και του τρόπου με βάση τη θεωρία των συνομιλιακών αξιωμάτων του Grice. Οι προτάσεις αυτές συνιστούν εγγύηση για τις πράξεις που είναι απειλητικές για το πρόσωπο του συνομιλητή, γιατί αφήνοντας μισοτελειωμένη μια απειλητική πράξη, ο ομιλητής δημιουργεί υπονόημα χωρίς να του ζητά στην ουσία να κάνει κάτι, αλλά του αφήνει την επιλογή να δράσει όπως επιθυμεί ο ίδιος (Brown & Levinson, 1987: 227). Τέλος, η Tannen (1983) επισημαίνει τη συχνή χρήση έλλειψης στην ελληνική και ότι ίσως αυτή οφείλεται στο γεγονός ότι όσο πιο οικείες και ανεπίσημες είναι οι σχέσεις μεταξύ διεπιδρώντων τόσο λιγότερο ακριβείς είναι οι συμμετέχοντες στο λόγο τους, κάτι που βρίσκει σύμφωνη και τη Sifianou (1992: 155).

2.1 Αρχαίες τραγωδίες

Στα έργα των αρχαίων τραγωδιών, από τις κατευθυντικές πράξεις που διατυπώνονται με ελλειπτικό τρόπο στην πλειονότητά τους παρατηρείται έλλειψη ρήματος και υπάρχει το συμπλήρωμα του εννοούμενου ρήματος, με αποτέλεσμα να κάνουμε λόγο κυρίως για απαρεμφατικές φράσεις.

7. Το επόμενο παράθεμα προέρχεται από την *Ηλέκτρα* του Σοφοκλή και το απευθύνει η Χρυσόθεμις στην αδερφή της, την Ηλέκτρα (στίχος 396):

Ἀλλ' οὐ διδάσκω. Τοῖς κρατοῦσι δ' εἰκαθεῖν.

(=Δεν το κάνω. Μόνο να υποχωρείς σ' όσους μας εξουσιάζουν).

Στους προηγούμενους στίχους έχει ξεκινήσει ένας διάλογος που έχει εξελιχθεί σε διαφωνία ανάμεσα στις δύο αδερφές, καθώς προσάπτουν η μία στην άλλη ευθύνες και κατηγορίες για τον τρόπο με τον οποίο η καθεμιά χειρίζεται το έγκλημα που διαπράχθηκε σε βάρος του πατέρα τους, Αγαμέμνονα, από τη μητέρα τους, την Κλυταιμνήστρα, και τον εραστή της, τον Αίγισθο, αλλά και για τις σχέσεις που έχει η καθεμιά με τους δολοφόνους. Επομένως, γίνεται σαφές πως οι σχέσεις ανάμεσα στις δύο

αδερφές δεν είναι καλές και στενές. Μάλιστα, η Ηλέκτρα στον αμέσως προηγούμενο στίχο ζητά από την αδερφή της να μην τη συμβουλεύει να είναι κακή με αυτούς που αγαπά, εννοώντας το νεκρό πατέρα της και τον διωγμένο από το παλάτι αδερφό της Ορέστη. Ο στίχος που μελετάμε εδώ αποτελεί απάντηση της Χρυσοθέμιδας στο αίτημα της Ηλέκτρας.

Στο συγκεκριμένο παράθεμα είναι προφανές ότι λείπει το ρήμα, το οποίο θα μπορούσε να είναι το διδάσκω σε Οριστική (διδάσκω σε). Ωστόσο, η Χρυσοθέμις επιλέγει να παραλείψει το ρήμα, διατυπώνοντας μία ελλειπτική απαρεμφατική φράση. Αυτό είναι αναμενόμενο, καθώς με βάση τη συζήτηση που έχει προηγηθεί είναι ευκόλως εννοούμενο αυτό που παραλείπεται μέσα από το συγκείμενο (Brown & Levinson, 1987: 111). Ακόμα, το γεγονός ότι αποφεύγει να χρησιμοποιήσει πιο άμεσο τρόπο για τη διατύπωση του αιτήματός της, όπως έχει προαναφερθεί, είναι χαρακτηριστικό του μετριοπαθούς χαρακτήρα της ομιλήτριας. Παράλληλα, έτσι, δεδομένης της σχέσης τους και του χαρακτήρα της Χρυσοθέμιδας, φαίνεται να ισχύει εδώ η γενική διαπίστωση ότι με μια ελλειπτική φράση δεν εξαναγκάζει τη συνομιλήτριά της να κάνει κάτι, αλλά της αφήνει το περιθώριο επιλογής για το πώς θα δράσει (Brown & Levinson, 1987: 211). Η απάντηση της Χρυσοθέμιδας λειτουργεί δηλαδή ως αίτημα το οποίο πρέπει να αποκωδικοποιήσει η Ηλέκτρα.

8. Το επόμενο απόσπασμα προέρχεται επίσης από την *Ηλέκτρα* του Σοφοκλή (στίχος 1238) και αποτελεί αίτημα που το απευθύνει ο Ορέστης στην αδερφή του, την Ηλέκτρα:

Σιγᾶν ἄμεινον, μή τις ἔνθοδεν κλύη.

(= Καλύτερο να σιωπούμε, μήπως κάποιος μας ακούει από μέσα).

Αυτό το αίτημα διατυπώνεται λίγο πριν φύγει ο Ορέστης για να εκτελέσει το σχέδιο που έχουν καταστρώσει τα δυο αδέρφια, σχετικά με τη δολοφονία πρώτα του Αίγισθου κι έπειτα της Κλυταιμνήστρας. Βρίσκονται σε κρίσιμο σημείο, οπότε ο Ορέστης φοβούμενος μήπως τους ανακαλύψει κανείς και καταστραφούν τα σχέδιά τους της ζητά να μη μιλά ή να μιλά πιο σιγά. Παρατηρούμε ότι το στοιχείο που λείπει είναι το ρήμα *ἐστί* από την απρόσωπη έκφραση *ἄμεινον ἐστί*, όπως θα ήταν ολοκληρωμένη, με συμπλήρωμα το απαρέμφοτο *σιγᾶν*. Βέβαια, όπως έχουν παρατηρήσει οι Brown και Levinson (1987: 191-194), η χρήση απρόσωπης σύνταξης ανήκει στις στρατηγικές της

αρνητικής ευγένειας. Ωστόσο, επισημαίνουν ότι οι στρατηγικές που γενικά παρατηρούνται στην αρνητική ευγένεια, όταν συνδυάζονται με έλλειψη τείνουν προς τη θετική ευγένεια, κάτι που ίσως οφείλεται στη συστολή της φράσης ως προς την έκταση, μία στρατηγική προσφιλή για τη θετική ευγένεια σε αντίθεση με την αρνητική (1987: 111-112). Αυτό δε μας κάνει εντύπωση στη συγκεκριμένη περίπτωση που εξετάζουμε, αν λάβουμε υπόψη την οικειότητα και τα αμοιβαία αισθήματα αγάπης μεταξύ των δύο συνομιλητών.

9. Το επόμενο ενδεικτικό παράδειγμα αιτημάτων με ελλειπτικό τρόπο προέρχεται από την *Ηλέκτρα* του Ευριπίδη και το απευθύνει ο Πρέσβυς (δηλαδή ο παιδαγωγός των παιδιών του Αγαμέμνονα) στους στίχους 487 και 488:

Ποῦ, ποῦ νεᾶνις πότνι' ἐμὴ δέσποινά τε,

Ἀγαμέμνονος παῖς, ὃν ποτ' ἐξέθρεψ' ἐγώ;

(=Πού, πού είναι η νεαρή αρχόντισσα, η αφέντρα μου,

η κόρη του Αγαμέμνονα, που κάποτε μεγάλωσα εγώ;)

Θα πρέπει να σημειώσουμε σε αυτό το σημείο ότι δε φαίνεται ξεκάθαρα ποιος είναι ο αποδέκτης στα λόγια του πρέσβυ. Υποθέτουμε ότι πρόκειται για ένα αίτημα το οποίο το απευθύνει σε όσους παραβρίσκονται κοντά του για να του πουν πού βρίσκεται η Ηλέκτρα, με την ίδια όμως τελικά να του απαντά, χωρίς ο ίδιος να έχει διαπιστώσει την παρουσία της εκεί μέχρι να του απαντήσει. Ακόμα, πρέπει να τονίσουμε ότι με βάση το γεγονός ότι ο πρέσβυς ήταν ο παιδαγωγός των παιδιών του Αγαμέμνονα, οπωσδήποτε είναι θετικά διακείμενος προς αυτά, άρα και προς την Ηλέκτρα συγκεκριμένα, την οποία και αναζητά, αλλά κι εκείνη προς τον ίδιο. Ωστόσο, δε γίνεται να παραβλέψουμε ότι θα υπάρχει απόσταση μεταξύ τους λόγω των πολλών χρόνων που είχαν να ιδωθούν. Συνεπώς, θα χαρακτηρίζαμε τη σχέση μεταξύ παιδαγωγού και Ηλέκτρας ουδέτερη, ειδικά στη δεδομένη φάση, μιας και πρόκειται για την πρώτη τους συνάντηση στο έργο στους συγκεκριμένους στίχους, με θετική διάθεση και αισθήματα, βέβαια, εκατέρωθεν. Στοιχεία που ενισχύουν τη σχετική απόσταση μεταξύ τους είναι σαφώς και η διαφορά ηλικίας αλλά και η διαφορά κοινωνικής τάξης, μιας και η Ηλέκτρα είναι λόγω της βασιλικής καταγωγής της ανώτερη του.

Όπως είναι φανερό, στο συγκεκριμένο αίτημα υπάρχει έλλειψη του ρήματος της πρότασης, το οποίο πιθανότατα θα ήταν το *έστι*. Η έλλειψη του ρήματος δικαιολογείται καθώς η πρόταση δεν παρουσιάζει κανένα απολύτως πρόβλημα στην κατανόησή της με βάση το συγκείμενο (Brown & Levinson, 1987: 111). Επιπλέον, παρατηρούμε την επανάληψη της λέξης *ποῦ*, που αποτελεί εξωτερική τροποποίηση και συγκεκριμένα επεκτατικό (expander) και λειτουργεί με τρόπο ώστε να βοηθά στη συμφωνία μεταξύ των διεπιδρώντων και συνιστά στρατηγική θετικής ευγένειας σύμφωνα με τους Brown και Levinson (1987: 112).

2.1.1 Παρατηρήσεις

Με βάση τα παραπάνω δεδομένα και μετά από καταμέτρηση που έγινε και στις τρεις τραγωδίες που μελετάμε παραθέτουμε τα ακόλουθα στοιχεία:

Και στις τρεις τραγωδίες παρατηρείται έλλειψη ρήματος στις δεκατέσσερις (14) από τις δεκαπέντε (15) στο σύνολο κατευθυντικές πράξεις διατυπωμένες με ελλειπτικό τρόπο. Δηλαδή, πρόκειται για το 93,3%. Μόνο σε ένα από τα δεκαπέντε παραθέματα παρατηρούμε να υπάρχει το ρήμα και να παραλείπεται το συμπλήρωμα, το οποίο θα ήταν ένα απαρέμφατο, στο στίχο 1215 της *Ηλέκτρας* του Ευριπίδη όπου ο Ορέστης παραθέτει σε ευθύ λόγο το αίτημα που του απηύθυνε η Κλυταιμνήστρα αμέσως πριν τη σκοτώσει (*Τέκος ἐμόν λιταίνω*).

Οι εννέα (9) από τις δεκαπέντε (15) γλωσσικές πράξεις είναι απαρεμφατικές. Δηλαδή στο 60% του συνόλου παρατηρείται έλλειψη ρήματος ενώ η κύρια πληροφορία της πρότασης είναι ένα απαρέμφατο.

Ως προς τις σχέσεις μεταξύ των συνομιλητών, στα πέντε (5) από τα δεκαπέντε (15) στο σύνολο παραθέματα παρατηρούνται σχέσεις απόστασης και αρνητικών αισθημάτων που τρέφουν και οι δύο πλευρές μεταξύ των συμμετεχόντων, δηλαδή στο 33,3% υπάρχουν σχέσεις απόστασης. Σε έξι (6) εκφωνήματα με ποσοστό 40% συναντάμε σχέσεις ουδέτερες μεταξύ των συμμετεχόντων. Πρόκειται για τις περιπτώσεις που οι συνομιλητές είτε δε γνωρίζονται καλά, είτε γνωρίζονται από παλιά αλλά είχαν πολλά χρόνια να βρεθούν και δεν τους συνδέουν ιδιαίτερα ισχυροί και στενοί δεσμοί. Τέλος, σε τέσσερα (4) από τα δεκαπέντε (15) παραθέματα παρατηρούνται σχέσεις οικειότητας και αμοιβαία τρυφερά αισθήματα μεταξύ των συνομιλητών. Αυτό το

δεδομένο αντιστοιχεί σε ποσοστό 26,6% όπου διατυπώνονται κατευθυντικές πράξεις με έλλειψη και σχέση εγγύτητας.

Θα μπορούσαμε λοιπόν με αυτά τα δεδομένα να υποθέσουμε ότι η έλλειψη ως προς τη χρήση της κατά τη δεδομένη χρονική περίοδο, αποτελούσε προσφιλή τρόπο για τη διατύπωση αιτήματος ανεξάρτητα από τις σχέσεις ανάμεσα στους συνομιλητές. Αυτό το βασίζουμε στο γεγονός ότι παρατηρούνται όλα τα είδη σχέσεων στα δεδομένα μας. Ωστόσο, οι ουδέτερες σχέσεις κλίνουν περισσότερο προς την οικειότητα παρά προς την απόσταση, αφού όλα τα αιτήματα που συμπεριλαμβάνονται στην κατηγορία αυτή διατυπώνονται μεταξύ του παιδαγωγού, του Ορέστη και της Ηλέκτρας, που έχουν κοινούς στόχους και αμοιβαία αισθήματα συμπάθειας.

2.2 Νεότερη εποχή

Στα έργα της νεότερης εποχής στις κατευθυντικές πράξεις παρατηρείται η χρήση ελλειπτικών φράσεων όχι μόνο με έλλειψη του ρήματος της πρότασης, αλλά, όπως θα διαπιστώσουμε παρακάτω, και με έλλειψη του συμπληρώματός του, ή ακόμα και με άλλους τρόπους που δε συναντάμε καθόλου στις αρχαίες τραγωδίες.

Το επόμενο παράθεμα προέρχεται από τον *Νικηφόρο Φωκά* του Καζαντζάκη (σελ. 343) και το απευθύνει η Θεοφανώ στον Αρχιευνόχο Μιχαήλ. Εκείνος την ενημερώνει ότι της φέρνει ευχάριστο μαντάτο και εκείνη ως απάντηση του παραθέτει το παρακάτω αίτημα:

10. *Ν' άκούσω!*

Παρατηρούμε ότι η φράση αποτελείται από το ρήμα μόνο, το οποίο αποτελεί τον πυρήνα της πρότασης, ενώ παραλείπεται το συμπλήρωμα το οποίο θα ήταν το ουσιαστικό *τό μαντάτο*. Η παράλειψη αυτή δε δημιουργεί προβλήματα καθώς το ουσιαστικό που παραλείπεται είναι ευκόλως εννοούμενο από το συγκεκριμένο, συγκεκριμένα, από τα λόγια του Μιχαήλ που προηγούνται. Δηλαδή, οι δύο συνομιλητές μοιράζονται την απαραίτητη κοινή γνώση για να μπορεί να υπάρξει τέτοιου είδους ελλειπτική διατύπωση (Brown & Levinson, 1987: 111). Επιπλέον, πρέπει να σημειώσουμε ότι ως προς τη σχέση μεταξύ των δύο διεπιδρώντων, είναι προφανής η απόσταση μεταξύ τους, δεδομένου ότι η Θεοφανώ υποβάλλει ένα αίτημα με το ρόλο της αυτοκράτειρας προς έναν από τους υπηρέτες του παλατιού. Τέλος, χαρακτηριστικό είναι ότι το αίτημα διατυπώνεται σε α'

ενικό πρόσωπο, δηλαδή από την προοπτική της ομιλήτριας. Το γεγονός ότι δεν μπαίνει στη διαδικασία να μετριάσει την επιβλητικότητα του αιτήματός της οφείλεται στη θέση ισχύος της Θεοφανώς, που την κάνει να μην ανησυχεί για έλλειψη επιθυμίας για συνεργασία από πλευράς του αποδέκτη (Brown & Levinson, 1987: 97).

11. Το επόμενο αίτημα προέρχεται και πάλι από τον *Νικηφόρο Φωκά* του Καζαντζάκη (σελ. 365) και το απευθύνει ο ίδιος στους υπηρέτες του παλατιού:

Βοήθεια! Ανάψτε τις λαμπάδες!

Στο παραπάνω παράθεμα παρατηρούμε ότι στην ουσία υπάρχουν δύο αιτήματα. Στο πρώτο ζητά βοήθεια, ενώ στο δεύτερο δίνει εντολή να ανάψουν τις λαμπάδες. Από αυτά τα δύο στο συγκεκριμένο κεφάλαιο θα μας απασχολήσει μόνο το πρώτο ως ελλειπτικό.

Ως προς το περικείμενο, είναι προφανές ότι πρόκειται για μία σχέση απόστασης ανάμεσα στον ομιλητή και τους αποδέκτες του, με την αναμφισβήτητη ισχύ του πρώτου επάνω στους δεύτερους, καθώς ο ομιλητής, όπως προαναφέρθηκε, είναι αυτοκράτορας ενώ οι αποδέκτες του αιτήματός του είναι οι υπηρέτες του παλατιού και σκλάβες-υπήκοοί του.

Σε αυτό το αίτημα παρατηρούμε ότι υπάρχει έλλειψη ρήματος ενώ η βασική και μόνη πληροφορία είναι το ουσιαστικό *βοήθεια*. Φαίνεται, λοιπόν, να είναι αρκετή η πληροφορία που παρέχεται και να γίνεται κατανοητή, όπως συμβαίνει σε αιτήματα που διατυπώνονται σε κατάσταση επείγοντος, ενώ οποιαδήποτε επιπλέον πληροφορία θα ήταν περιττή (Sifianou, 1992: 153).

Πρέπει να επισημανθεί ότι ανάλογα αιτήματα με έλλειψη ρήματος, όπου η κύρια πληροφορία είναι ένα ουσιαστικό, όπως και πάλι *βοήθεια*, διατυπώνονται και από γυναίκες υπηκόους της αυτοκρατορίας σε άλλες γυναίκες, μεταξύ των οποίων υπάρχει σχέση απόλυτης ισότητας, καθώς δεν έχει κάποια μεγαλύτερη εξουσία από τις άλλες.

12. Το επόμενο αίτημα προέρχεται και αυτό από τον *Νικηφόρο Φωκά* του Καζαντζάκη και το απευθύνει ο Νικηφόρος στη Θεοφανώ (σελ. 448):

Θεοφανώ...

Στο απόσπασμα που προηγείται ο Καζαντζάκης παρουσιάζει τον Νικηφόρο να μονολογεί μπροστά στη Θεοφανώ για τις συμφορές που έχουν πέσει πάνω του και για τις

επικείμενες ακόμα χειρότερες που διαισθάνεται να έρχονται. Τελειώνοντας το μονόλογό του επικαλείται τη σύζυγό του Θεοφανώ, περιμένοντας να του απαντήσει, καθώς, όπως φαίνεται και από την απάντηση της Θεοφανώς, μάλλον δεν μπορεί να διακρίνει πού ακριβώς βρίσκεται. Η Sifianou (1992: 154) παρατηρεί ότι τέτοιου είδους ελλειπτικά αιτήματα χρησιμοποιούνται σε συναισθηματικά φορτισμένες καταστάσεις και έχουν δύναμη επίκλησης - έκκλησης (plea), όπως συμβαίνει εδώ, ή απειλής (threat). Φυσικά αιτήματα σε συναισθηματικά φορτισμένες καταστάσεις είναι ακόμα συχνότερα μεταξύ ατόμων με οικείες σχέσεις μεταξύ τους, όπως αυτό που πραγματοποιείται εδώ μεταξύ συζύγων.

13. Το επόμενο αίτημα προέρχεται από τη Θεοφανώ του Τερζάκη και το απευθύνει μία σκλάβα σε έναν καλόγερο (σελ. 91):

Παπά... άμάν!... παπά... νερό!...

Πρόκειται για ένα αίτημα ελλειπτικό, όπου παραλείπεται το ρήμα, η κύρια πληροφορία είναι το ουσιαστικό *νερό*, ενώ ακόμα η ομιλήτρια χρησιμοποιεί την κλητική προσφώνηση *παπά*, με την οποία δηλώνει ρητά σε ποιον απευθύνεται, ποιος είναι ο αποδέκτης του αιτήματός της και τέλος, χρησιμοποιεί και το επιφώνημα *άμάν*, με το οποίο κάνει έκδηλη την αγανάκτησή της, καθώς του ζητάει από ώρα νερό χωρίς να της δίνει, ενώ της ζητά πληροφορίες για θέματα που τον αφορούν. Η σχέση μεταξύ των δύο διεπιδρώντων είναι άνιση. Αρχικά, ο καλόγερος λόγω της κοινωνικής του θέσης και του θεσμικού ρόλου του είναι σε θέση ανωτερότητας, καθώς οι άνθρωποι στους ιερείς δείχνουν σεβασμό, ενώ εκείνη έχει την ανάγκη του. Κι εκείνη παρά την απελπιστική κατάσταση στην οποία έχει φτάσει, κάτι που φαίνεται από το επιφώνημα *άμάν*, δε χάνει το σεβασμό της απέναντί του, αφού χρησιμοποιεί την κλητική προσφώνηση *παπά*.

Βέβαια, με την επανάληψη που γίνεται προφανώς η ομιλήτρια επιδιώκει να ασκήσει μεγαλύτερη πίεση στον ιερέα, για να τον πείσει να της δώσει νερό, μία στρατηγική θετικής ευγένειας (Brown & Levinson, 1987: 112). Επιπλέον, με την επανάληψη της λέξης *παπά* ίσως θέλει να του θυμίσει, κατά μία έννοια, το λειτουργήμα το οποίο ασκεί και το θεσμικό του ρόλο στην κοινωνία, καθώς η άρνησή του να ανταποκριθεί στο απελπισμένο αίτημά της φαίνεται να έρχεται σε αντίθεση με το ρόλο που επιτελεί ένας ιερέας, από τον οποίο αναμένει κανείς να τους ευσπλαχνίζεται όλους

και να σπεύδει σε βοήθειά τους. Τέλος, όπως το προηγούμενο παράθεμα, έτσι και αυτό που την κύρια πράξη του αιτήματος την αποτελούν ουσιαστικά, εντάσσεται στην κατηγορία που υπάρχει το στοιχείο της επείγουσας κατάστασης (Sifianou, 1992: 153).

14. Το επόμενο αίτημα προέρχεται από τη Θεοφανώ του Τερζάκη και το απευθύνει ο Ιωάννης Τσιμισκής στη Θεοφανώ (σελ. 113):

Δέσποινα!...

Σχετικά με το συγκείμενο που προηγείται πρέπει να αναφέρουμε ότι πριν το αίτημα του Τσιμισκή η Θεοφανώ του έχει ζητήσει να την προστατεύσει, αρχικά χωρίς να λαμβάνει την απάντηση που περιμένει. Επιμένει λοιπόν στο αίτημά της και σιγά-σιγά αρχίζει να αλλάζει το ύφος της. Ενώ αρχικά του μιλούσε σαν αυτοκράτειρα και δε λάμβανε την απάντηση που ήθελε, αρχίζει με τα λόγια και το ύφος της να προσπαθεί να τον σαγηνεύσει. Μάλιστα, στα λόγια που προηγούνται αμέσως του αιτήματος του Τσιμισκή φαίνεται να προβαίνει κατά μία έννοια σε μία εξομολόγηση με ερωτικό ύφος αναφερόμενη σε γεγονότα του παρελθόντος και υπονοώντας ότι έχει αισθήματα για εκείνον εδώ και καιρό.

Γίνεται λοιπόν φανερό ότι ο τρόπος με τον οποίο απευθύνεται ο Τσιμισκής στη Θεοφανώ μπορεί να εκληφθεί ως ένα αίτημα να σταματήσει να του λέει λόγια με περιεχόμενο και υπονοούμενα ερωτικού χαρακτήρα. Αυτό το επιδιώκει προσφωνώντας την με τον τιμητικό της τίτλο και χωρίς να πει τίποτα άλλο. Και σε αυτή την περίπτωση ισχύει αυτό που παρατήρησε η Sifianou (1992: 154) ότι αυτού του είδους τα ελλειπτικά αιτήματα εμφανίζονται σε περιπτώσεις που οι συνομιλητές είναι συναισθηματικά φορτισμένοι. Άλλωστε, τα λόγια της Θεοφανώς που προηγούνται πιστοποιούν αυτή τη συναισθηματική φόρτιση στην οποία βρίσκονται και οι δύο.

Ωστόσο, ο τίτλος *δέσποινα* που της απευθύνει είναι τίτλος ευγενείας με τον οποίο δηλώνει τόσο την κοινωνική θέση της συνομιλήτριάς του όσο και το σεβασμό του προς το πρόσωπό της. Ουσιαστικά, ο Τσιμισκής με τον τρόπο του δείχνει στη Θεοφανώ ότι θέλει να σταματήσει να του μιλά με αυτό τον τρόπο, καθώς φαίνεται να μη θέλει να διακινδυνεύσει (προς το παρόν) τη θέση του, ούτε και τη σχέση του με τον αυτοκράτορα Νικηφόρο Φωκά και σύζυγό της. Δεν της το ζητά ρητά ωστόσο, αλλά, περιμένει από εκείνη να αποκωδικοποιήσει και να ερμηνεύσει το μήνυμα, χρησιμοποιώντας αυτό τον

ελλειπτικό λόγο. Με αυτό τον τρόπο καταφέρνει να μην την προσβάλει, μιας και είναι ανώτερη από εκείνον κοινωνικά, κάτι που συνδέεται με την αρνητική ευγένεια, αλλά, επειδή παράλληλα το αίτημα είναι ελλειπτικό και η Θεοφανώ είχε μειώσει τη μεταξύ τους απόσταση με τα λόγια της, μπορεί να θεωρηθεί άμεσο, καθώς στο εν λόγω εκφώνημα υπάρχει μόνο μια δυνατή ερμηνεία με βάση και το συγκεκριμένο (Brown & Levinson, 1987: 12).

2.2.1 Παρατηρήσεις

Με βάση τα παραπάνω δεδομένα μετά από μέτρηση που έγινε προκύπτουν κάποια ενδιαφέροντα στοιχεία. Παρατηρούμε ότι στα τριανταένα (31) από τα σαράντα (40) στο σύνολο αιτήματα στα οποία υπάρχει έλλειψη, αυτή αφορά το ρήμα, αριθμός που αντιστοιχεί σε 77,5%. Αντίστοιχα, έλλειψη ουσιαστικού το οποίο θα αποτελούσε το συμπλήρωμα του ρήματος υπάρχει στα δέκα (10) από τα σαράντα (40) αιτήματα που διατυπώνονται με έλλειψη, δηλαδή πρόκειται για το 25% αυτών. Ακόμα, στα οχτώ (8) από το σύνολο των δεδομένων εμφανίζεται μία κλητική προσφώνηση του ομιλητή προς το συνομιλητή που αποτελείται είτε από το όνομά του, είτε από κάποιον τιμητικό τίτλο. Αυτός ο τύπος αιτήματος για τον οποίο έγινε αναφορά σε προηγούμενα δεδομένα εμφανίζεται είτε ως μια απλή προσφώνηση του ομιλητή προς το συνομιλητή είτε συνοδεύεται από περισσότερα στοιχεία που παραθέτει ο ομιλητής ή συνοδεύεται από επιπλέον αιτήματα. Ωστόσο, είναι αξιοσημείωτη αυτή η παρουσία, καθώς είναι αξιοπρόσεκτη η συχνότητα αυτού του είδους αιτημάτων.

Τέλος, ως προς τις σχέσεις μεταξύ των συμμετεχόντων στα εικοσιτέσσερα (24) από τα σαράντα (40) δεδομένα οι συνομιλητές έχουν σχέσεις απόστασης μεταξύ τους, ενώ στα δεκαέξι (16) από αυτά υπάρχουν σχέσεις οικειότητας μεταξύ τους, αριθμοί που αντιστοιχούν σε ποσοστά 60% και 40% αντίστοιχα.

2.3 Η γλωσσική εξέλιξη και οι σχέσεις των συνομιλητών στην έλλειψη

Μετά από τη μελέτη που προηγήθηκε φτάνουμε σε κάποια ενδιαφέροντα συμπεράσματα ως προς τον τρόπο χρήσης ελλειπτικών αιτημάτων ανάμεσα στις δύο εποχές που μελετάμε.

Αρχικά, διαπιστώνουμε ότι υπάρχουν διαφορές ως προς το είδος της έλλειψης ανάμεσα στα δεδομένα των δύο εποχών. Όπως είδαμε, στα δεδομένα που αντλούμε από τις αρχαίες τραγωδίες στο μεγαλύτερο ποσοστό υπάρχει έλλειψη ρήματος, χωρίς αυτό να συνιστά πρόβλημα στην κατανόηση της πρότασης χάρη στην κοινή γνώση που μοιράζονται οι διεπιδρώντες (Brown & Levinson, 1987: 111) και στο γεγονός ότι η νέα πληροφορία που είναι απαραίτητη για την κατανόηση της πρότασης καλύπτεται από το συγκείμενο (Sifianou, 1992: 153). Ενδεικτικά μόνο σε ένα εκφώνημα από το σύνολο των ελλειπτικών αιτημάτων από τις αρχαίες τραγωδίες υπάρχει το ρήμα, ενώ λείπει το συμπλήρωμα (συγκεκριμένα, στην *Ηλέκτρα* του Ευριπίδη στο στίχο 1215).

Αντίθετα, στα δεδομένα των νεότερων κειμένων συναντάμε κάθε είδους έλλειψη. Βέβαια, και πάλι στο μεγαλύτερο ποσοστό λείπει το ρήμα της πρότασης, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, αντιπροσωπεύοντας το 77,5% το συνόλου, ενώ παρατηρείται σε μικρότερο ποσοστό και έλλειψη ουσιαστικού σε ποσοστό 25%. Παράλληλα, όπως παρατηρήσαμε, υπάρχουν και αιτήματα τα οποία αποτελούνται από ένα επίρρημα, ή από μια κλητική προσφώνηση που απευθύνει ο ομιλητής στον αποδέκτη του, είτε αποτελώντας αίτημα από μόνα τους είτε τα βλέπουμε συνοδευμένα και από άλλα αιτήματα. Αυτό το είδος αιτημάτων δεν εμφανίζεται στις αρχαίες τραγωδίες που μελετάμε. Αυτό το στοιχείο μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η έλλειψη στη νεότερη εποχή επεκτάθηκε, ώστε να παρατηρείται η χρήση της όχι μόνο στο ρήμα αλλά και σε άλλα στοιχεία της πρότασης, κάτι που σχετίζεται με τη δομή της πρότασης.

Από την άλλη πλευρά, προκύπτουν κάποια ενδιαφέροντα στοιχεία ανάμεσα στις δύο εποχές σχετικά με τις σχέσεις μεταξύ των συνομιλητών όπου διατυπώνεται ελλειπτικό αίτημα. Αναφέραμε ότι στις τραγωδίες ελλειπτικά αιτήματα διατυπώνονται σε ποσοστό 40% μεταξύ ατόμων με σχέσεις που θα τις χαρακτηρίζαμε αποστασιοποιημένες, σε ποσοστό 33,3% συναντάμε αιτήματα μεταξύ ατόμων με σχέσεις ουδέτερες μεταξύ τους. Οι σχέσεις σαφούς οικειότητας μεταξύ των διεπιδρώντων σε αυτή την εποχή αντιπροσωπεύουν το 26,6% των ελλειπτικών αιτημάτων. Αντίστοιχα και στα δεδομένα των έργων της νεότερης εποχής σε ποσοστό 60% οι συνομιλητές έχουν σχέσεις απόστασης, ενώ σε ποσοστό 40% έχουν θετικές σχέσεις μεταξύ τους.

Πρέπει να επισημάνουμε ότι το ποσοστό 33,3% το οποίο αντιπροσωπεύει σχέσεις ουδέτερες μεταξύ των συνομιλητών των αρχαίων τραγωδιών τείνει περισσότερο σε

σχέση οικειότητας μεταξύ τους παρά σε σχέση απόστασης. Αυτό το συμπέρασμα προκύπτει από το ότι το χαρακτηρισμό «ουδέτερες σχέσεις» επέλεξε να τον δώσω στα αιτήματα που διατυπώνονται ανάμεσα σε πρόσωπα που δε γνωρίζονται καλά, γιατί έχουν χρόνια να συναντηθούν αλλά έχουν κοινές επιθυμίες και στόχους. Πρόκειται για τα αιτήματα που απευθύνουν μεταξύ τους ο παιδαγωγός στην Ηλέκτρα και αντίστροφα, καθώς ο πρώτος νοιάζεται για το καλό της Ηλέκτρας και του Ορέστη. Με βάση αυτό το δεδομένο το ποσοστό των αιτημάτων με ελλειπτική διατύπωση που τείνουν προς τη θετική ευγένεια φτάνει το 59,9% όταν το ίδιο ποσοστό στα έργα του Καζαντζάκη και του Τερζάκη είναι 40%. Αντίστοιχα, όπως προαναφέρθηκε, το ποσοστό των αιτημάτων όπου παρατηρούνται σχέσεις απόστασης είναι 40% για τις τραγωδίες της αρχαίας εποχής και 60% στα δεδομένα της νεότερης εποχής.

Αυτά τα δεδομένα δείχνουν ότι στη νεότερη εποχή υπάρχει μεγαλύτερη τάση των ομιλητών για χρήση στρατηγικών αρνητικής ευγένειας και συχνότερα ύπαρξη σχέσεων απόστασης από ό,τι συνέβαινε στην αρχαιότητα, όταν επιλέγεται ο ελλειπτικός λόγος. Εντούτοις, πρέπει να σχολιαστεί το γεγονός ότι οχτώ (8) από τα σαράντα (40) αιτήματα που υπάρχουν και στα δύο έργα της νεότερης εποχής διατυπώνονται από το Νικηφόρο προς κάποιον κατώτερό του (στρατηγό ή υπηρέτη του παλατιού) υπό μορφή διαταγής. Σε αυτά δε συμπεριλαμβάνουμε τα αιτήματα που απευθύνει στη Θεοφανώ με την οποία έχει σχέση οικειότητας, ούτε στον πατέρα Αθανάσιο τον οποίο σέβεται και αποζητά την ευχή του. Ακόμα, τα αιτήματα που απευθύνει η Θεοφανώ με το ρόλο της αυτοκράτειρας σε υπηρέτες του παλατιού και σε σκλάβες είναι πέντε (5) στο σύνολο. Οπότε, τα αιτήματα που έχουν λειτουργία προσταγής και διατυπώνονται από το Νικηφόρο και τη Θεοφανώ αποτελούν το 32,5% του συνόλου των ελλειπτικών αιτημάτων από τα νεότερα δεδομένα. Πρόκειται για ένα σημαντικό ποσοστό, και πρόκειται για εκφωνήματα όπου υπάρχει σαφής ανωτερότητα και ισχύς του ομιλητή/της ομιλήτριας έναντι του αποδέκτη.

Τέτοιες σχέσεις σαφούς ανωτερότητας και ισχύος δεν υπάρχουν στα αντίστοιχα δεδομένα των τραγωδιών, αλλά αντίθετα, οι συνομιλητές έχουν σχέσεις περισσότερο ίσες μεταξύ τους σχετικά με την κοινωνική τους θέση, που είτε είναι αρκετά οικείες, είτε ουδέτερες, είτε αποστασιοποιημένες με βάση τα αισθήματα που τρέφουν ο ένας για τον άλλον. Ακόμα, και στην περίπτωση της Ηλέκτρας και του Ορέστη που η ανώτερη κοινωνική τους θέση και η ισχύς τους είναι δεδομένη για τον αναγνώστη λόγω της

βασιλικής καταγωγής τους, εκείνοι καλούνται να τα διεκδικήσουν αυτά τα στοιχεία. Αυτό κατά τη γνώμη μου είναι η αιτία της διαφοράς ανάμεσα στα ποσοστά της μίας εποχής και της άλλης όταν εξετάζουμε τις σχέσεις των διεπιδρώντων.

3. Δηλωτικές προτάσεις, Οριστική και Υποτακτική

Σε αυτή την ενότητα θα αναφερθούμε στη χρήση δηλωτικών ρημάτων, της Οριστικής και της Υποτακτικής για την διατύπωση ενός αιτήματος. Όπως αναφέρθηκε και στο πρώτο μέρος της εργασίας μας, οι δηλωτικές προτάσεις χωρίζονται σε δύο βασικές κατηγορίες: τους υπαινιγμούς (hints) και τις δηλώσεις ανάγκης (need statements). Οι υπαινιγμοί αποδίδουν το αίτημα έμμεσα, καθώς αφήνουν περιθώρια στον αποδέκτη για να ερμηνεύσει τη γλωσσική πράξη όπως επιθυμεί και να μην εξαναγκαστεί να κάνει κάτι το οποίο δε θέλει. Από την άλλη πλευρά, οι δηλώσεις ανάγκης θεωρούνται ιδιαίτερα άμεσες πράξεις, αφού ο ομιλητής δηλώνει ρητά την πρόθεση ή την επιθυμία του (Sifianou, 1992: 149). Και η Blum-Kulka (1987: 138) τονίζει ότι τα ρήματα που δηλώνουν «θέλω» και «χρειάζομαι» είναι πολύ άμεσα για να θεωρηθούν ευγενικά. Τέλος, μεταξύ φίλων ή συγγενών είναι συνήθης η χρήση της Οριστικής ή της Υποτακτικής και χωρίς δηλωτικό ρήμα (Sifianou, 1992: 150).

Ωστόσο, όπως θα δούμε παρακάτω, οι δηλωτικές προτάσεις παρουσιάζουν σαφείς διαφορές ως προς τη συχνότητα και τον τρόπο χρήσης τους ανάμεσα στις δύο εποχές που μελετάμε.

3.1 Αρχαίες τραγωδίες

Άξιο παρατήρησης είναι ότι στα δεδομένα που αντλούμε από τις αρχαίες τραγωδίες συναντάμε μόνο τέσσερα (4) αιτήματα που διατυπώνονται με χρήση δηλωτικού ρήματος. Παρακάτω παρατίθεται ένα μόνο παράδειγμα, καθώς αντιπροσωπεύει όλα τα αιτήματα που βρίσκουμε στις αρχαίες τραγωδίες. Το παράθεμα αυτό το συναντάμε στην *Ηλέκτρα* του Ευριπίδη, στους στίχους 772 με 773:

15. *Ποίῳ τρόπῳ δὲ καὶ τίνι ρυθμῷ φόνου*

κτείνει Θυέστου παῖδα; Βούλομαι μαθεῖν.

(=Με ποιο τρόπο και με τι είδους θάνατο σκότωσε

του Θυέστη το γιο; Αυτό θέλω να μάθω από σένα).

Σε αυτούς τους στίχους απευθύνεται η Ηλέκτρα στον αγγελιοφόρο και του ζητά να μάθει με ποιον τρόπο σκοτώθηκε ο Αίγισθος, ο μισητός δολοφόνος του πατέρα της Αγαμέμνονα, μιας και μόλις ανακοίνωσε ο αγγελιοφόρος το θάνατό του. Παρατηρούμε

ότι η ομιλήτρια παραθέτει πρώτα μια ερώτηση με την οποία εκφράζει αυτό το οποίο θέλει να μάθει και αμέσως μετά δηλώνει ρητά ότι πρόκειται για ένα αίτημα-δήλωση της επιθυμίας της (want statement) το οποίο εκφράζεται με το ρήμα *βούλωμαι*. Πρόκειται για ένα αίτημα όπου φαίνεται να ισχύουν όσα αναφέρθηκαν παραπάνω σχετικά με την αμεσότητα που το διακρίνει (Blum-Kulka, 1987: 138), καθώς η ομιλήτρια εκφράζει ρητά την επιθυμία της η οποία επηρεάζει τον τρόπο δράσης του αγγελιοφόρου. Άλλωστε, δε φαίνεται να του αφήνει περιθώρια να ερμηνεύσει όπως εκείνος θέλει το αίτημα ούτε του αφήνει περιθώρια να μην εκτελέσει την επιθυμία της.

Τέλος, ως προς τις μεταξύ τους σχέσεις είναι προφανές ότι υπάρχει σχέση απόστασης καθώς η ομιλήτρια είναι η κόρη του δολοφονημένου βασιλιά του Άργους, του Αγαμέμνονα, ανήκει δηλαδή σε βασιλική γενιά, και ως εκ τούτου είναι ιεραρχικά ανώτερη από τον αποδέκτη του αιτήματός της, που στην ουσία είναι υπηρέτης της. Σε αυτό το σημείο αξίζει να παραθέσουμε την παρατήρηση της Ervin-Tripp (1976) ότι δηλωτικά αιτήματα συναντάμε και σε επίσημα περιβάλλοντα τα οποία απευθύνουν ανώτεροι σε κατώτερους τους.

3.1.1 Παρατηρήσεις

Εξετάζοντας τα παραθέματα που συναντάμε στις αρχαίες τραγωδίες διαπιστώνουμε ότι και στα τέσσερα (4) από αυτά οι σχέσεις μεταξύ των συνομιλητών είναι σχέσεις απόστασης. Συγκεκριμένα, στο πρώτο που συναντάμε στον Σοφοκλή στο στίχο 337 οι συνομιλήτριες, η Χρυσόθεμις με την Ηλέκτρα, έχουν σχέσεις ισότιμες ως αδερφές, αλλά όχι και οικείες. Στο στίχο 670 του Σοφοκλή η Κλυταιμνήστρα έχει αναμφισβήτητη θέση ισχύος στον αποδέκτη του αιτήματός της, τον παιδαγωγό. Ομοίως συμβαίνει και στους στίχους 772-773, που αναλύσαμε παραπάνω. Τέλος, στο στίχο 904 του Αισχύλου, όπου ο Ορέστης μιλά στην Κλυταιμνήστρα υπάρχει ανάμεσα τους όχι μόνο συναισθηματική απόσταση, αλλά ακόμα παραπάνω ένταση και μίσος. Πρόκειται, λοιπόν, σε όλες τις περιπτώσεις για επίσημα και ρητά ειπωμένα αιτήματα.

Αξιοσημείωτο είναι βέβαια το γεγονός ότι οι σχέσεις απόστασης δε σημαίνουν πάντα και σχέσεις ισχύος του ομιλητή στον αποδέκτη του. Δηλαδή, στα δύο από τα τέσσερα εκφωνήματα ο ομιλητής έχει και θέση ισχύος πάνω στον αποδέκτη, ενώ στα άλλα δύο η σχέση μεταξύ των συμμετεχόντων είναι γενικά ισότιμη με απόσταση λόγω

συναισθηματικών παραγόντων. Τέλος, πρέπει να σημειωθεί ότι δεν υπάρχει ούτε ένα αίτημα το οποίο να διατυπώνεται απευθείας με Οριστική ή Υποτακτική, χωρίς την ύπαρξη δηλωτικού ρήματος.

Για όλα αυτά τα στοιχεία θα γίνει απόπειρα να ερμηνευθούν από κοινού με τα δεδομένα που θα αντλήσουμε από τα έργα της νεότερης εποχής, αντιπαραβάλλοντας τόσο τα ποσοτικά όσο και τα ποιοτικά στοιχεία για να φτάσουμε σε κάποια συμπεράσματα.

3.2 Νεότερη εποχή

Χαρακτηριστικό είναι ότι στα έργα της νεότερης εποχής βρίσκουμε αιτήματα διατυπωμένα τόσο με δηλωτικό ρήμα, όσο και απευθείας με Οριστική ή Υποτακτική, αντίθετα με τις αρχαίες τραγωδίες. Συγκεκριμένα, συναντάμε δεκατρία (13) εκφωνήματα στο σύνολο στο έργο του Καζαντζάκη και είκοσι τρία (23) στο έργο του Τερζάκη. Ας εξετάσουμε κάποια χαρακτηριστικά παραθέματα.

16. Το παρακάτω παράθεμα το συναντάμε στο *Νικηφόρο Φωκά* του Καζαντζάκη (σελ. 343) και το απευθύνει η Θεοφανώ στον Μιχαήλ, που είναι υπηρέτης του παλατιού, όταν αυτός της έχει μόλις ανακοινώσει ότι της φέρνει καλά νέα. Τότε λοιπόν εκείνη του απευθύνει το αίτημα:

Ν' άκούσω!

Η ομιλήτρια επιλέγει την Υποτακτική για να θέσει το αίτημα της, μία έγκλιση στην οποία είναι δυνατόν οι ομιλητές να εκφράσουν προσταγή, όπως επισημαίνει και η Sifianou (1992: 143). Παράλληλα, περιλαμβάνει και τον εαυτό της στη δράση, εφόσον επιλέγει να εκφράσει το αίτημά της με την προοπτική του ομιλητή βάσει της επιλογής του α' ενικού προσώπου. Σαφώς, θα μπορούσε να χρησιμοποιήσει και Προστακτική αντί Υποτακτικής, με βάση το περιεχόμενο της πρότασης και το θεσμικό ρόλο που η ίδια έχει. Η Υποτακτική δομή ωστόσο φαίνεται περισσότερο επίσημη από την Προστακτική, αλλά αμεσότερη σε σχέση με άλλες (Pavlidou, 1986).

Η σχέση κοινωνικής απόστασης και ισχύος στην οποία βρίσκεται η ομιλήτρια έναντι του αποδέκτη είναι δεδομένη, καθώς επίσης και το γεγονός ότι έχει θεσμικά ως σύζυγος του αυτοκράτορα τη δυνατότητα να δίνει προσταγές και να μην έχει αμφιβολία ότι αυτές θα εκτελεστούν.

17. Το επόμενο παράθεμα προέρχεται από τον *Νικηφόρο Φωκά* του Καζαντζάκη και το απευθύνει η Θεοφανώ στον πρωταγωνιστή (σελ. 398):

Έμένα, έμένα μοναχά νὰ συλλογιέσαι·

θέλω νὰ κάμω γιὸ μαζί σου, Νικηφόρε!

Στο πρώτο σκέλος του παραθέματος η ομιλήτρια ζητά πρώτα από τον σύζυγό της να σκέφτεται μόνο εκείνη, χρησιμοποιώντας Υποτακτική, μία επιλογή που της επιτρέπει να δηλώσει έτσι την διάθεσή της και να εκφράσει ρητά την επιθυμία της (Lyons, 1968: 307). Παράλληλα, διαφαίνεται μια αμφιβολία για το αν συμφωνεί ο Νικηφόρος και έχει την ίδια επιθυμία με εκείνη. Άλλωστε, είναι γνωστό ότι συχνά στη χρήση της Υποτακτικής υπάρχει το στοιχείο της αμφιβολίας και της αβεβαιότητας που πολλές φορές είναι υπόρρητο (Μόζερ, 2005). Αξίζει να προσθέσουμε ότι η επανάληψη *έμένα* χρησιμοποιείται για να επιτύχει τη συμφωνία μεταξύ των διεπιδρώντων και αποτελεί στρατηγική θετικής ευγένειας (Brown & Levinson, 1987: 112). Τέλος, το επίρρημα *μοναχά* μπορούμε να υποθέσουμε ότι λειτουργεί ως ένα ακόμα βοηθητικό συντακτικό στοιχείο για να επιτύχει η ομιλήτρια τον περιορισμό της επιβολής της πράξης της (Sifianou, 1992: 169-173).

Στο δεύτερο σκέλος του παραθέματος (θέλω νὰ κάμω γιὸ μαζί σου, Νικηφόρε!), η ομιλήτρια με χρήση του δηλωτικού ρήματος *θέλω* και επιλέγοντας την προοπτική του ομιλητή με το α' ενικό πρόσωπο εκφράζει την επιθυμία της στον Νικηφόρο. Αυτού του είδους οι δομές, όπως έχει προαναφερθεί, θεωρούνται άμεσες δομές (Blum-Kulka, 1987: 138) και είναι ιδιαίτερα συχνές μεταξύ συγγενών (Sifianou, 1992: 150), καθώς πρόκειται για περιπτώσεις που υπάρχει οικειότητα μεταξύ των διεπιδρώντων. Σχετικά με την κλητική προσφώνηση *Νικηφόρε* μπορούμε να σχολιάσουμε ότι λειτουργεί ως στοιχείο πειθούς στο αίτημα.

18. Το επόμενο αίτημα που εντάσσεται στο κεφάλαιο των δηλωτικών προτάσεων προέρχεται από τη *Θεοφανώ* του Τερζάκη και το απευθύνει ο στρατηγός Βούρτσης σε έναν καλόγερο (σελ. 93):

Πέρνα. Θα κατέβεις κάτω, τὴ σκοτεινὴ τὴ σκάλα ποὺ βρίσκεται μπαίνοντας δεξιά σου.

Εἶναι ὁ ξενώνας. Περίμενε ἐκεῖ ὥσπου νὰ σὲ φωνάξουν.

Παρατηρούμε ότι στο παράθεμα γίνεται και χρήση Προστακτικής, με την οποία όμως δε θα ασχοληθούμε στην παρούσα φάση. Είναι προφανές ότι ο Βούρτσης έχει θεσμική ισχύ απέναντι στον καλόγερο, καθώς ως στρατηγός, και άρα στενός συνεργάτης του βασιλιά, έχει δικαιοδοσία να δίνει εντολές σε πολίτες. Πέραν αυτού, η ισχύς του ενισχύεται δεδομένου ότι οι οδηγίες που του δίνει αφορούν τον αυτοκράτορα Νικηφόρο. Το χωρίο που μας αφορά εδώ είναι η χρήση της Οριστικής *θα κατέβεις*. Πρόκειται λοιπόν, για μια κατευθυντική πράξη για την οποία μπορούμε να σχολιάσουμε ότι εκφράζεται από κάποιον που στη δεδομένη περίπτωση θεωρείται ανώτερος και δίνει εντολή σε κάποιον κατώτερό του, κάτι που η Ervin-Tripp (1976) παρατήρησε ότι συνηθίζεται μεταξύ διεπιδρώντων με τέτοια ιεραρχική σχέση.

3.2.1 Παρατηρήσεις

Με βάση την καταμέτρηση των εκφωνημάτων από τα έργα του Καζαντζάκη και του Τερζάκη διαπιστώνουμε ότι η χρήση δηλωτικών δομών για τη διατύπωση κατευθυντικών προτάσεων είναι ιδιαίτερα συνήθης στη νέα ελληνική. Χαρακτηριστικά, ο Καζαντζάκης επιλέγει δεκατρείς φορές (13) αυτό τον τρόπο για να διατυπώσουν ένα αίτημα οι ήρωές του, ενώ ο Τερζάκης είκοσι τρεις (23).

Ωστόσο, παρατηρούμε ότι τα εκφωνήματα αυτά διατυπώνονται και στα δύο έργα από ομιλητές που έχουν σημαντική κοινωνική θέση και αξίωμα. Δηλαδή, εκφράζονται από τον Νικηφόρο Φωκά, τη Θεοφανώ, τον Ιωάννη Τσιμισκή και το στρατηγό Βούρτση σε κατώτερους τους, ενώ ένα το απευθύνει η Ζωή, αδερφή της Θεοφανώς, στις αδερφές της και άλλο ένα ο Δήμαρχος των Πρασίνων στον Νικηφόρο Φωκά.

Συγκεκριμένα, στα είκοσι τέσσερα (24) από τα τριάντα έξι (36) στο σύνολο τέτοιου είδους εκφωνημάτων υπάρχουν σχέσεις κοινωνικής απόστασης μεταξύ των διεπιδρώντων και μάλιστα, ο ομιλητής βρίσκεται σε θέση ισχύος απέναντι στον αποδέκτη του, ποσοστό που αντιστοιχεί σε 66,6% του συνόλου των εκφωνημάτων. Αυτό το ποσοστό ενισχύει τη θέση της Ervin-Tripp (1976), η οποία παρατήρησε για την αγγλική ότι τα δηλωτικά αιτήματα συνηθίζονται από ανώτερους σε κατώτερους σε επίσημα περιβάλλοντα, μια θέση που βρίσκει σύμφωνη και τη Sifianou για τα ελληνικά (1992: 151). Στα δώδεκα (12) από τα τριάντα έξι (36), δηλαδή στο 33,3%, υπάρχουν σχέσεις οικειότητας μεταξύ των διεπιδρώντων. Σε αυτές συμπεριλαμβάνονται αιτήματα

που διατυπώνονται από τον Νικηφόρο Φωκά προς τη Θεοφανώ και αντίστροφα, από τον Νικηφόρο στον πατέρα Αθανάσιο σε στιγμές που ο αυτοκράτορας τον θεωρεί τον πιο έμπιστό του, καθώς του εξομολογείται αποβλέποντας στη σωτηρία της ψυχής του. Ακόμα, απευθύνεται η Θεοφανώ στον Τσιμισκή σε στιγμές που είναι έκδηλη η ερωτική ατμόσφαιρα μεταξύ τους και τέλος, η Ζωή στις αδερφές της.

Πρέπει, ωστόσο, να επισημάνουμε σε αυτό το σημείο πως ειδικότερα με τα αιτήματα του Νικηφόρου προς τη Θεοφανώ, αυτά άλλοτε τα έχω συμπεριλάβει στις σχέσεις οικειότητας και άλλοτε στις σχέσεις απόστασης. Το κριτήριο με βάση το οποίο τα έχω διαχωρίσει είναι κατά πόσο ο Νικηφόρος της ζητά κάτι το οποίο αφορά τη μεταξύ τους προσωπική-συζυγική σχέση και ο λόγος του είναι φορτισμένος συναισθηματικά, οπότε το εκφώνημα αξιολογείται με το πρόσημο της οικειότητας, ή κατά πόσο της απευθύνει μία εντολή, μία απόφασή του με το αξίωμα του αυτοκράτορα, η οποία σαφώς επηρεάζει τη ζωή της και τον τρόπο δράσης της και στην οποία η ίδια δεν μπορεί να εναντιωθεί. Στη δεδομένη φάση λοιπόν αξιολογώ τη σχέση τους ως αποστασιοποιημένη.

Σχετικά με το αίτημα της Ζωής στις αδερφές της μπορούμε να σχολιάσουμε ότι λόγω της συγγενικής σχέσης υπάρχει η απαιτούμενη οικειότητα για να διατυπώσει ένα άμεσο αίτημα με το *σας θέλω* [..] χωρίς να παρεξηγηθεί από τις ακροάτριές της, καθώς η αλληλεγγύη σε μια τέτοια περίπτωση θεωρείται δεδομένη λόγω της συγγένειας (Sifianou, 1992: 150). Σχετικά με το αίτημα του Δημάρχου των Πρασίνων προς τον Νικηφόρο Φωκά (*θές δε θές τὸ δίκιο μου θ' ἀκούσεις!*), παρότι είναι μη αναμενόμενο μία τέτοια δομή να την απευθύνει ο Δήμαρχος του σωματείου των Πρασίνων στον αυτοκράτορα, καθώς είναι ιδιαίτερα άμεση και με επιθετικό τόνο, δικαιολογείται γιατί παρευρίσκεται εκεί για να κάνει παράπονα στον αυτοκράτορα και για να βρεθεί μία λύση στο πρόβλημα και στην αδικία που υποστηρίζει ότι υφίσταται ο ίδιος και η παράταξή του. Η αγανάκτησή του καθώς και το γεγονός ότι, όπως γνωρίζουμε, τα αθλητικά σωματεία των Πρασίνων και των Βένετων είχαν και πολιτική ισχύ³, εξηγούν το δηλωτικό και άμεσο αυτό αίτημα προς κάποιον ανώτερό του θεσμικά και κοινωνικά.

Αναμφισβήτητα, με βάση τα παραπάνω στοιχεία μπορούμε να συμπεράνουμε ότι κατευθυντικές πράξεις με δηλωτική δομή συνηθίζονται σε περιβάλλοντα τόσο με σχέσεις

³ Δημητρούκας, Ι. & Ιωάννου Θ. (2017). *Μεσαιωνική και Νεότερη Ιστορία*. Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων «Διόφαντος».

ανωτερότητας του ομιλητή σε σχέση με τον αποδέκτη, όσο και σε σχέσεις όπου οι διεπιδρώντες έχουν σχέση οικειότητας είτε ως συγγενείς, είτε ως σύζυγοι είτε ως εραστές. Εντούτοις, το γεγονός ότι οι περιπτώσεις με σχέση απόστασης είναι σχεδόν οι διπλάσιες από αυτές με εγγύτητα ίσως είναι ένδειξη ότι τα άτομα που νιώθουν κοντά μεταξύ τους επιλέγουν άλλες δομές, και πάλι άμεσες, για να ζητήσουν κάτι από τους δικούς τους ανθρώπους.

3.3 Η συχνότητα, η εξέλιξη και οι συνθήκες χρήσης δηλωτικών προτάσεων

Η ποσοτική διαφορά σχετικά με τη συχνότητα χρήσης δηλωτικών δομών για τη διατύπωση κατευθυντικών πράξεων ανάμεσα στις δύο εποχές είναι ολοφάνερη. Όπως είδαμε, στις αρχαίες τραγωδίες συναντήσαμε μόνο τέσσερα (4) εκφωνήματα με χρήση δηλωτικού ρήματος, ενώ δε συναντήσαμε κανένα με χρήση Οριστικής χωρίς δηλωτικό ρήμα, ούτε με χρήση Υποτακτικής. Ωστόσο, πρέπει σε αυτό το σημείο να αναφερθεί ότι η έλλειψη Υποτακτικής στην αρχαία ελληνική είναι δικαιολογημένη, καθώς υπήρχαν και άλλες συντακτικές δομές που δεν υπάρχουν στη νέα ελληνική, όπως απαρεμφατικές προτάσεις και η χρήση της Ευκτικής, τις οποίες έχει αντικαταστήσει σε μεγάλο βαθμό η Υποτακτική σήμερα. Ακόμα, αξιοσημείωτο είναι το ότι διατυπώνονται αιτήματα από ομιλητές που βρίσκονται σε θέση ισχύος ή έχουν συναισθηματική απόσταση από τους αποδέκτες τους ισόποσα.

Στα έργα της νέας ελληνικής, από την άλλη πλευρά, συναντήσαμε εκφωνήματα τόσο με χρήση δηλωτικού ρήματος, όσο και με απευθείας χρήση Οριστικής ή Υποτακτικής. Η αύξηση της χρήσης της Υποτακτικής, όπως ανέφερα, δικαιολογείται λόγω του ότι υπερκάλυψε και αντικατέστησε σε μεγάλο βαθμό άλλες χρήσεις που εξαφανίστηκαν από την αρχαιότητα. Ωστόσο, ακόμα μία σαφής διαφορά σε σχέση με τα στοιχεία που αντλούμε από την αρχαιότητα είναι ότι στα έργα των δύο νεότερων λογοτεχνών η χρήση δηλωτικών προτάσεων παρατηρείται σε πολύ μεγάλο ποσοστό μεταξύ ανθρώπων που δεν είναι ισότιμοι μεταξύ τους. Ο ομιλητής που παραθέτει κάποιο αίτημα προς τον αποδέκτη του έχει ισχύ και αξίωμα που του επιτρέπει όχι μόνο να διατυπώνει ένα αίτημα ή μια εντολή με ευθύ τρόπο, αλλά και να μην αμφιβάλλει για την εκπλήρωση τους. Παράλληλα, παρατηρείται χρήση τέτοιων προτάσεων και μεταξύ ηρώων που έχουν σχέση ιδιαίτερης οικειότητας, αν και σε μικρότερο ποσοστό.

Αυτά τα δεδομένα μας οδηγούν στο συμπέρασμα ότι στη νέα ελληνική τείνουμε να χρησιμοποιούμε σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό το δηλωτικό τρόπο διατύπωσης κατευθυντικών προτάσεων, αλλά και ότι αυτή η χρήση πραγματοποιείται σε ακραίες περιστάσεις. Δηλαδή, όπως φαίνεται, αυτή η χρήση επιλέγεται σε σχέσεις προφανούς κοινωνικής απόστασης ή εξαιρετικής εγγύτητας. Η συχνότητα αυτή ακόμα μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι στην αρχαιότητα ένιωθαν την ανάγκη να διατυπώσουν τα αιτήματά τους απέναντι στους οικείους τους ή σε ιεραρχικά κατώτερους τους με άλλες δομές.

4. Απρόσωπη σύνταξη

Η χρήση απρόσωπης σύνταξης για τη διατύπωση ενός αιτήματος παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον στα έργα που εξετάζουμε, τόσο λόγω των ποσοτικών δεδομένων που αντλούμε, όσο και σχετικά με το τι μπορεί αυτή να δηλώνει για τις σχέσεις μεταξύ των συνομιλητών. Σε αυτό το εισαγωγικό σημείο θα αρκεστούμε να υπενθυμίσουμε ότι αποτελεί μία τακτική αποπροσωποποίησης και επομένως οι Brown και Levinson (1987) συμπεριλαμβάνουν τη χρήση της στις στρατηγικές αρνητικής ευγένειας. Και η Lakoff (1973: 299) επισημαίνει ότι αποτελεί μία από τις δομές που εξυπηρετούν τον ομιλητή να εκπληρώσει την ανάγκη του για απόσταση και επισημότητα στο λόγο του.

Στα δεδομένα που εξετάσαμε στις δύο εποχές εντοπίσαμε κάποιες διαφορές, που θα αναλύσουμε στα συμπεράσματα.

4.1 Αρχαίες τραγωδίες

Με βάση τα δεδομένα που αντλούμε από τις αρχαίες τραγωδίες σχετικά με τις κατευθυντικές πράξεις με απρόσωπη δομή, συναντάμε όλα τα είδη σχέσεων μεταξύ των συνομιλητών, όπως θα διαπιστώσουμε παρακάτω. Ποσοτικά φαίνεται να υπάρχει αναλογία αυτού του είδους κατευθυντικών πράξεων στο έργο του Σοφοκλή και του Ευριπίδη, αλλά δε συμβαίνει το ίδιο και στις *Χοηφόρους* του Αισχύλου, αφού εκεί συναντάμε μόνο ένα αίτημα με απρόσωπη σύνταξη.

Ας δούμε ενδεικτικά τα παρακάτω παραθέματα:

19. Τους παρακάτω στίχους τους απευθύνει ο παιδαγωγός στον Ορέστη και στον Πυλάδη στην *Ηλέκτρα* του Σοφοκλή:

*Νῦν οὖν, Ὀρέστα καὶ σὺ φίλτατε ξένων
Πυλάδῃ, τί χρὴ δρᾶν ἐν τάχει βουλευτέον·
ὥς ἡμῖν ἤδη λαμπρὸν ἡλίου σέλας
ἑῷα κινεῖ φθέγματ' ὀρνίθων σαφῇ
μέλαινά τ' ἄστρον ἐκλέλοιπεν εὐφρόνη.*

(=Τώρα, Ορέστη και συ πιο αγαπητέ απ' όλους τους φίλους,
Πυλάδη, πρέπει γρήγορα να σκεφτούμε τι πρέπει να κάνουμε·
γιατί πια του ήλιου το λαμπρό φως
των πουλιών ξεσηκώνει τα πρωινά λαλήματα

κι η μαύρη αστροφεγγιά έχει πια αποσυρθεί).

Σε αυτό το χωρίο βρισκόμαστε ακόμα στην αρχή του έργου. Ο ομιλητής σαφώς είναι φιλικά διακείμενος προς τον Ορέστη, αφού ήταν παιδαγωγός του. Για αυτό το λόγο άλλωστε τον προτρέπει να δράσει, γιατί είναι πια καιρός να αποκαταστήσει την αδικία που έχει γίνει τόσο σε βάρος του πατέρα του Ορέστη, του Αγαμέμνονα, που τον δολοφόνησαν, όσο και του ίδιου του Ορέστη αφού τον έδιωξαν μακριά από παλάτι και το θρόνο που του ανήκε.

Παρατηρούμε ότι το αίτημα είναι διατυπωμένο με στοιχεία απρόσωπης σύνταξης: *χρή* και *βουλευτέον*. Όπως γνωρίζουμε, έχει διατυπωθεί η άποψη ότι το νεοελληνικό απρόσωπο ρήμα *πρέπει* δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί σε αιτήματα καθώς εκφράζει αναγκαιότητα ή υποχρέωση (Green, 1975: 135). Αντίστοιχα η ίδια θέση θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι ισχύει και για το *χρή* και για το επίθετο *βουλευτέον* καθώς έχουν στα αρχαία ελληνικά παρόμοιο δεοντολογικό χαρακτήρα με αυτόν του νεοελληνικού *πρέπει*. Ωστόσο, δε θα συμφωνήσω με αυτή την άποψη, καθώς κατά τη γνώμη μου εδώ ο ομιλητής προσπαθεί να προτρέψει, να συμβουλεύσει τους αποδέκτες του και κυρίως τον Ορέστη να μη χάσουν άλλο καιρό, αλλά να δράσουν για την αποκατάσταση της αδικίας που συνέβη χρόνια πριν και της τάξης στο Άργος. Επιπλέον, οι Brown και Levinson (1987: 192) επισημαίνουν ότι απρόσωπες δομές αναμένουμε περισσότερο σε περιπτώσεις που υπάρχει εγγενώς το στοιχείο της απειλής, κάτι που συναντάται όταν υπάρχει η σημασία της υποχρέωσης ή της επιθυμίας, όπως άλλωστε συμβαίνει και στους δύο ρηματικούς τύπους του εκφωνήματος αυτού με βάση τη σημασία τους.

Οι προτροπές ανήκουν στις κατευθυντικές πράξεις, ενώ οι σχέσεις μεταξύ των διεπιδρώντων είναι σίγουρα με θετικά συναισθήματα, αλλά σίγουρα δε θα τις χαρακτηρίζαμε ως ιδιαίτερα οικείες. Η κοινωνική απόσταση, δηλαδή το γεγονός ότι ο Ορέστης είναι δικαιωματικά ο διάδοχος του θρόνου και ο γιος του πρώην βασιλιά των Μυκηνών, καθώς και ο χρόνος που τους κρατούσε χωριστά είναι στοιχεία που μας κάνουν να θεωρούμε τη συγκεκριμένη σχέση ουδέτερη αλλά με κοινούς στόχους και αμοιβαία αισθήματα. Επομένως, είναι λογική και αυτή η επιλογή απροσωποποίησης στο λόγο του παιδαγωγού προς τους συνομιλητές του.

20. Στο επόμενο παράθεμα, όπως θα διαπιστώσουμε, οι σχέσεις μεταξύ των συμμετεχόντων χαρακτηρίζονται από οικειότητα σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό σε σχέση με αυτές του προηγούμενου παραθέματος. Αυτό είναι επόμενο επειδή απευθύνεται ο Ορέστης στην αδερφή του Ηλέκτρα. Και αυτό το απόσπασμα το αντλούμε από το έργο του Σοφοκλή και το συναντάμε στο στίχο 1238:

Σιγᾶν ἄμεινον, μὴ τις ἔνθοδεν κλύη.

(=Καλύτερο να σιωπούμε, μήπως κάποιος ακούει από μέσα.)

Σε αυτό το αίτημα, διαπιστώνουμε ότι υπάρχει, ή μάλλον εννοείται ότι υπάρχει απρόσωπη σύνταξη με τη φράση: *σιγᾶν ἄμεινον (ἐστί)*. Όπως έχει προαναφερθεί, η χρήση απρόσωπης σύνταξης συνιστά έναν από τους τρόπους διατύπωσης αιτήματος αποσκοπώντας στην αποπροσωποποίηση του ομιλητή και του συνομιλητή, ενώ η προσπάθεια αυτή για αποπροσωποποίηση αποτελεί στρατηγική της αρνητικής ευγένειας (Brown & Levinson, 1987: 190-194).

Ωστόσο, σε αυτό το απόσπασμα οι παραπάνω εξηγήσεις δε φαίνεται να ταιριάζουν, καθώς η σχέση μεταξύ Ορέστη και Ηλέκτρας είναι ιδιαίτερα οικεία, με κοινούς στόχους και αμοιβαία αισθήματα, κάτι που δε δικαιολογεί την επιλογή στρατηγικών αρνητικής ευγένειας για να θέσει ένα αίτημα ο Ορέστης στην αδερφή του. Άλλωστε, ειδικά σε αυτό το σημείο που διατυπώνει αυτό το εκφώνημα ο ομιλητής έχουν ήδη ανταλλάξει λόγια αγάπης με την Ηλέκτρα και έχουν συμφωνήσει σε σχέση με το σχέδιο για τη δολοφονία της Κλυταιμνήστρας και του Αίγισθου και το έχουν ήδη θέσει σε εφαρμογή. Σε αυτό το σημείο λοιπόν αναμένουμε αμεσότητα στο λόγο τους.

Παρατηρούμε ότι το εκφώνημα του Ορέστη διατυπώνεται με απρόσωπη σύνταξη αλλά με ελλειπτική δομή αφού στην απρόσωπη έκφραση παραλείπεται το ρήμα: *ἄμεινον (ἐστί)*. Άρα, πρόκειται ταυτόχρονα για ελλειπτικό λόγο. Όμως, αναφέραμε και στο δεύτερο κεφάλαιο ότι όταν στρατηγικές αρνητικής ευγένειας συνυπάρχουν με αυτές της θετικής ευγένειας, όπως η έλλειψη, τότε το εκφώνημα τείνει περισσότερο προς τη θετική ευγένεια (Brown & Levinson, 1987: 111). Τέλος, η έλλειψη του ρήματος είναι αναμενόμενη, καθώς η παρουσία του είναι περιττή, εφόσον η πληροφορία που παρέχεται είναι επαρκής για να γίνει κατανοητό το αίτημα χωρίς δυσκολίες από την συνομιλήτριά του. Άλλωστε, μεταξύ προσώπων που έχουν στενές σχέσεις συνηθίζεται να είναι λιγότερο σαφής και περισσότερο ανεπίσημος ο λόγος που χρησιμοποιούν (Sifianou,

1992: 153, 155). Φαίνεται λοιπόν πως το παραπάνω παράθεμα αφορά αυτή την περίπτωση σχετικά με τη χρήση απρόσωπης σύνταξης μιας και συνδυάζεται με την ελλειπτικότητα, κάτι που δικαιολογείται βάσει των θετικών αισθημάτων που τρέφουν ο ομιλητής και η συνομιλήτρια μεταξύ τους.

21. Το επόμενο παράθεμα προέρχεται από την *Ηλέκτρα* του Ευριπίδη και πρόκειται για κατευθυντική πράξη και συγκεκριμένα πρόσκληση που απευθύνει ο Ορέστης στους ακόλουθούς του μετά από την πρόσκληση του αυτουργού, του συζύγου της Ηλέκτρας, να τους φιλοξενήσει σπίτι του. Το συναντάμε στους στίχους 393-395:

[...] *Χωρεῖν χρεών,*

δμῶες, δόμων τῶνδ' ἐντός. Ὡς ἐμοὶ πένης

εἴη πρόθυμος πλουσίου μᾶλλον ξένος.

(= [...] Πρέπει να μπορούμε,

δούλοι μου μέσα σ' αυτό το σπίτι. Διότι για μένα ας είναι

προτιμότερος ένας πρόθυμος φτωχός παρά ένας πλούσιος).

Σε αυτό το χωρίο βλέπουμε ότι απευθύνεται ο Ορέστης στους ακόλουθούς του δίνοντάς τους εντολή να μουν στο σπίτι αποδεχόμενοι την πρόσκληση του αυτουργού. Ενώ λοιπόν τους μιλά με ευγένεια, δεν πρέπει να διαφύγει την προσοχή μας ότι ο Ορέστης είναι σαφώς σε θέση ανωτερότητας και ασκεί εξουσία στους αποδέκτες του εκφωνήματός του, του οποίου την εντολή ή την επιθυμία σαφώς θα εκτελέσουν. Επομένως, σε αυτό το σημείο πρόκειται για ένα εκφώνημα με απρόσωπη σύνταξη, που συνιστά στρατηγική αποπροσωποποίησης (Brown & Levinson, 1987), κάτι που δικαιολογείται από τη σχέση ισχύος και την κοινωνική απόσταση του ομιλητή έναντι των αποδεκτών του.

4.1.1 Παρατηρήσεις

Η απρόσωπη σύνταξη είναι μία δομή που φαίνεται να χρησιμοποιούν αρκετά ο Σοφοκλής και ο Ευριπίδης, εφόσον συναντάμε (5) πέντε εκφωνήματα με αυτή τη δομή στον πρώτο και (7) επτά στον δεύτερο, αλλά την προτιμά πολύ λιγότερο ο Αισχύλος με μόλις (1) ένα εκφώνημα που απευθύνει ο οικέτης του παλατιού σε άλλους κατώτερους του υπηρέτες.

Παρατηρώντας τις σχέσεις σε όλα τα δεδομένα που αντλούμε και από τα τρία έργα, τόσο σε αυτά που μόλις αναλύσαμε, όσο και σε αυτά που περιλαμβάνονται στο Παράρτημα διαπιστώνουμε κάποια ενδιαφέροντα στοιχεία. Αρχικά, συναντάμε στο σύνολο των δεκατριών (13) εκφωνημάτων και από τα τρία έργα με απρόσωπη σύνταξη τέσσερα (4) όπου οι συνομιλητές έχουν μεταξύ τους σχέση οικειότητας, ποσοστό που αντιστοιχεί στο 30,7% του συνόλου των εκφωνημάτων περίπου. Σε πέντε (5) στο σύνολο ο ομιλητής έχει σχέση απόστασης από τον αποδέκτη του αιτήματός του, ποσοστό που αντιστοιχεί στο 38,4% περίπου του συνόλου. Αυτή η απόσταση αφορά είτε τη θέση ισχύος του ομιλητή έναντι του συνομιλητή του, είτε υπάρχει συναισθηματική απόσταση. Τέλος, σε τέσσερα (4) από τα εκφωνήματα οι σχέσεις μεταξύ των διεπιδρώντων χαρακτηρίζονται ουδέτερες με κοινό στόχο και ενίοτε και με αισθήματα συμπάθειας και ενδιαφέροντος του ομιλητή για το καλό του συνομιλητή. Τέτοια αιτήματα απευθύνει ο παιδαγωγός στον Ορέστη και την Ηλέκτρα, όταν τους συμβουλεύει να δράσουν και να μην κωλυσιεργούν, για να πάρουν εκδίκηση για το θάνατο του πατέρα τους και ο Αίγισθος που προσκαλεί τον Ορέστη για να δειπνήσουν όλοι μαζί, ενώ ακόμα ο ομιλητής αγνοεί την πραγματική ταυτότητα του συνομιλητή του.

Παρατηρώντας βέβαια ακόμα καλύτερα τα αιτήματα με ουδέτερες σχέσεις μεταξύ των συμμετεχόντων, φαίνεται να τείνουν περισσότερο προς τη θετική ευγένεια αν λάβουμε υπόψη τουλάχιστον τα θετικά αισθήματα που νιώθουν οι συνομιλητές μεταξύ τους, και το ενδιαφέρον του ενός για τον άλλον. Οπότε, ενώ με μια πρώτη ματιά φαίνεται να υπάρχει σχεδόν απόλυτη αναλογία στα ποσοστά της χρήσης απρόσωπης σύνταξης σε συνάρτηση με το είδος των σχέσεων των συνομιλητών, τελικά αντιλαμβανόμαστε ότι η χρήση αυτή φαίνεται να χαρακτηρίζει σχετικά περισσότερο τις συνομιλίες μεταξύ ατόμων με στενές σχέσεις ή έστω με αμοιβαίο ενδιαφέρον.

Αυτό βέβαια έρχεται σε αντίθεση με αυτό που υποστηρίζει η θεωρία, ότι η απρόσωπη σύνταξη συνιστά στρατηγική αρνητικής ευγένειας. Ωστόσο, για τις μισές περίπου από αυτές τις περιπτώσεις υπάρχει ελλειπτικός λόγος παράλληλα με την απρόσωπη σύνταξη, κάτι που, όπως σημειώνουν οι Brown και Levinson (1987: 111-112), σε αυτή την περίπτωση τείνει προς τη θετική ευγένεια. Στις υπόλοιπες περιπτώσεις τα αιτήματα αν και έχουν δεοντολογικό χαρακτήρα, δεν παύουν να θεωρούνται αιτήματα, καθώς αυτά τα ρήματα που είναι περισσότερο απειλητικά για το πρόσωπο του

αποδέκτη είναι εκείνα που εκφράζουν υποχρέωση ή επιθυμία και για αυτή την κατηγορία ρημάτων αναμένουμε να επιτρέπεται απροσωποποίηση στην έκφραση (Brown & Levinson, 1987: 192).

4.2 Νεότερη εποχή

Στα δεδομένα που αντλούμε από τα έργα του Νίκου Καζαντζάκη και του Άγγελου Τερζάκη εντύπωση προκαλεί η ποσοτική διαφορά που διαπιστώνουμε αναφορικά με τη χρήση απρόσωπης σύνταξης. Συγκεκριμένα, στη *Θεοφανώ* του Τερζάκη συναντάμε εννέα εκφωνήματα με αυτή τη δομή ενώ στον *Νικηφόρο Φωκά* του Καζαντζάκη μόλις ένα. Αυτή τη διαφορά ωστόσο, θα την ερμηνεύσουμε ως προτίμηση του καθενός δημιουργού να εκφράζουν με συγκεκριμένο τρόπο οι ήρωές του τα αιτήματά τους. Κάτι ανάλογο άλλωστε συμβαίνει και στα έργα του Σοφοκλή και του Ευριπίδη από τη μια πλευρά και του Αισχύλου από την άλλη.

Ας εξετάσουμε τα παρακάτω παραθέματα.

22. Το επόμενο παράθεμα το συναντάμε στη *Θεοφανώ* του Τερζάκη (σελ.: 154) και το απευθύνει ο Πρωτοσπαθάριος στον αυτοκράτορα Νικηφόρο:

Ἡ βασιλεία σου... ἄς μὴν ὀργιστεῖ... ὅμως εἶναι χρέος μου νὰ τὸ πῶ: Πρέπει νὰ ψάξουμε καὶ τὸ γυναικίτη.

Σε αυτό το απόσπασμα διαπιστώνουμε ότι μιλάει κάποιος υπηρέτης του παλατιού προς τον αυτοκράτορα και του ζητά την άδεια να ψάξουν τα δώματα των γυναικών. Είναι λοιπόν προφανής η σχέση απόστασης μεταξύ του ομιλητή και του αποδέκτη του, και η σχέση κατωτερότητας του πρώτου σε σχέση με τον δεύτερο.

Ο Πρωτοσπαθάριος διστάζει πολύ να ολοκληρώσει το αίτημά του προς τον Νικηφόρο. Αυτό γίνεται φανερό τόσο από τα αποσιωπητικά ενδιάμεσα στις φράσεις, όσο και από την εξωτερική τροποποίηση: *ἡ βασιλεία σου... ἄς μὴν ὀργιστεῖ...*, αλλά και από την αιτιολόγηση: *ὅμως εἶναι χρέος μου νὰ τὸ πῶ*. Ασφαλώς, το κύριο αίτημα που διατυπώνεται με το απρόσωπο ρήμα *πρέπει* προσδίδει απόσταση και επισημότητα ανάμεσα στον Πρωτοσπαθάριο και στον Νικηφόρο, με αποτέλεσμα να μπορεί να ερμηνευθεί ως περισσότερο ευγενικό το εκφώνημα (Lakoff, 1973: 299). Δε συμμερίζομαι την άποψη ότι το ρήμα «πρέπει» δεν μπορεί να συνδυαστεί με αιτήματα και ότι έχει καθαρά δεοντολογικό χαρακτήρα (Green, 1975: 135), καθώς η κατώτερη

θέση του ομιλητή και το γεγονός ότι εξουσιάζεται από τον αποδέκτη καθιστούν λογική την προσπάθεια για αποπροσωποποίηση στο λόγο του, κάτι που το καθιστά δυνατό η χρήση της απρόσωπης δομής, η οποία παρατηρείται σε περιπτώσεις που υπάρχει εγγενώς έντονο το στοιχείο της απειλητικότητας, όπως συμβαίνει με τα ρήματα που δηλώνουν υποχρέωση (Brown & Levinson, 1987: 191-195). Αυτή την ανάγκη για αποπροσωποποίηση, καθώς και τη διστακτικότητα του ομιλητή την επιτείνει και το γεγονός ότι του ζητά να ψάξει το γυναικίτη, δηλαδή και το δωμάτιο της Θεοφανώς, συζύγου του αυτοκράτορα, υπονοώντας ότι μπορεί και εκείνη να συμμετέχει σε δολοπλοκία εναντίον του, κάτι που μπορεί να τον στενοχωρήσει ή να τον εκνευρίσει.

23. Το επόμενο αίτημα το απευθύνει η Θεοφανώ στον Νικηφόρο στο έργο του Τερζάκη (σελ.: 128):

Πρέπει νὰ ἡσυχάσει ἡ βασιλεία σου. Γιὰ κάμποσο καιρὸ νὰ πάψει καλύτερα νὰ μὲ βλέπει.

Στο χωρίο αυτό μιλά η Θεοφανώ στον Νικηφόρο Φωκά. Πρέπει να επισημάνουμε ότι στο απόσπασμα που προηγείται οι δύο σύζυγοι έχουν ένα διάλογο στον οποίο η Θεοφανώ του έχει εκφράσει την επιθυμία να κοιμηθεί μόνη της εκείνο το βράδυ, γνωρίζοντας ότι αυτό το αίτημα της μπορεί να τον ενοχλήσει, ενώ παράλληλα εκείνος προσπαθεί να αναλύσουν και να ξεκαθαρίσουν θέματα που αφορούν προβληματισμούς του για τη σχέση τους. Στο λόγο της η Θεοφανώ ήδη πριν από το παραπάνω εκφώνημα είναι απόμακρη απέναντί του, αφού χρησιμοποιεί τιμητικούς τίτλους του αυτοκράτορα, αλλά και δομές όμοιες με την παραπάνω που δείχνουν απόσταση από το σύζυγό της.

Σχετικά με το παραπάνω εκφώνημα, βλέπουμε ότι χρησιμοποιεί το απρόσωπο ρήμα *πρέπει*, ζητώντας του να μη βρίσκονται πια. Για μια ακόμη φορά θα τονίσω ότι θεωρώ ότι το ρήμα αυτό μπορεί να εκφράσει αιτήματα και δεν ενστερνίζομαι τη θέση ότι εκφράζει μόνο υποχρέωση και αναγκαιότητα (Green, 1975: 135). Ο λόγος για αυτή τη θέση μου είναι ότι εδώ η Θεοφανώ με το λόγο της προσπαθεί να επηρεάσει τον τρόπο δράσης του αποδέκτη της και να τον πείσει να λειτουργήσει με τέτοιο τρόπο που να διαφυλάσσει το αρνητικό πρόσωπο της ίδιας, δηλαδή την ανεξαρτησία της, ενώ παράλληλα απειλεί το πρόσωπο του Νικηφόρου, καθώς μέσα από το λόγο της υπονοείται ότι στη δεδομένη φάση ο ίδιος δεν είναι αποδεκτός ή καλοδεχούμενος για εκείνη.

Πρόκειται λοιπόν για μια απειλητική πράξη για τον Νικηφόρο, ενώ συνειδητοποιούμε ότι ο βαθμός απειλής είναι μεγάλος αν λάβουμε υπόψη μας ότι αυτή η πράξη απευθύνεται στον αυτοκράτορα. Είναι λογικό και επόμενο λοιπόν να επιδιώκει η ομιλήτρια να μειώσει το βαθμό της απειλητικότητας της πράξης της, κάτι που επιτυγχάνει με τις στρατηγικές αρνητικής ευγένειας που επιλέγει. Στο λόγο της υπάρχει έντονο το στοιχείο της αποπροσωποποίησης λόγω της χρήσης του απρόσωπου ρήματος *πρέπει*, αλλά και της χρήσης γ' ενικού προσώπου *να ήσυχάσει ή βασιλεία σου* αντί β' ενικού προσώπου, που θα μπορούσε να χρησιμοποιήσει, κάτι που θα αύξανε οπωσδήποτε την απειλητικότητα της πράξης της (Brown & Levinson, 1987: 191-195, 204).

Αξίζει να σημειώσουμε ότι πρόκειται για λόγο μεταξύ συζύγων, οπότε θα αναμέναμε να υπερτερεί το στοιχείο της εγγύτητας, αν και δε συμβαίνει κάτι τέτοιο. Αντίθετα, είναι έκδηλη η συναισθηματική απόσταση που χωρίζει τους δύο συζύγους και αυτό φαίνεται και από την προσπάθεια της Θεοφανώς να μη θίξει τον Νικηφόρο, χρησιμοποιώντας στρατηγικές αρνητικής ευγένειας, μιλώντας του σαν να απευθύνεται περισσότερο στον αυτοκράτορα παρά στο σύζυγό της.

4.2.1 Παρατηρήσεις

Μελετώντας τα αιτήματα που διατυπώνονται με απρόσωπη σύνταξη και στα δύο έργα των νεότερων δημιουργών προκύπτουν κάποια ενδιαφέροντα στοιχεία αναφορικά με τις σχέσεις μεταξύ των συνομιλητών. Όπως προαναφέρθηκε, συναντάμε ένα (1) αίτημα με αυτή τη δομή στο έργο του Καζαντζάκη και εννέα (9) στο έργο του Τερζάκη. Αυτή η ποσοτική διαφορά μεταξύ των δύο συγγραφέων προφανώς οφείλεται απλά στη διαφορετική προτίμηση του καθενός για τον τρόπο έκφρασης των ηρώων τους.

Μέσα από τη μελέτη των εν λόγω αιτημάτων γίνεται σαφές ότι στην πλειονότητά τους χαρακτηρίζονται από σχέσεις απόστασης μεταξύ των συνομιλητών. Αυτό βέβαια δε μας προξενεί εντύπωση, καθώς, όπως είδαμε και προηγουμένως, η απρόσωπη σύνταξη συμβάλλει στην απόσταση και στην επισημότητα που χαρακτηρίζει το εκφώνημα (Lakoff, 1973: 299) και αποτελεί στρατηγική αποπροσωποποίησης, που αφορά την αρνητική ευγένεια (Brown & Levinson, 1987). Αυτό το οποίο μας προκαλεί εντύπωση είναι ότι τέτοια αιτήματα διατυπώνονται τόσο από ανώτερους προς κατώτερους όσο και αντίστροφα. Το αίτημα στο έργο του Καζαντζάκη και τέσσερα από τα αιτήματα του

έργου του Τερζάκη τα διατυπώνουν άτομα με ισχύ και σημαντικό θεσμικό ρόλο σε κατώτερους τους. Πρόκειται δηλαδή για πέντε (5) από τα δέκα (10) στο σύνολο των αιτημάτων των νέων έργων, ποσό που αντιπροσωπεύει το 50% του συνόλου. Τρία (3) από τα δέκα (10) αιτήματα με αυτή τη δομή τα διατυπώνουν άτομα που βρίσκονται πιο χαμηλά στην ιεραρχία σε ανώτερους τους, ποσό που αντιπροσωπεύει το 30%. Στην ουσία δηλαδή στα οχτώ (8) από τα δέκα (10) αιτήματα με αυτή τη δομή υπάρχουν σχέσεις με διαφορά κοινωνικής απόστασης και ισχύος μεταξύ ομιλητών και αποδεκτών, δηλαδή πρόκειται για το 80% του συνόλου. Τέλος, μόλις σε δύο (2) αιτήματα οι συνομιλητές έχουν φαινομενικά σχέση οικειότητας, καθώς διατυπώνονται μεταξύ των δύο συζύγων, της Θεοφανώς και του Νικηφόρου, ποσό που αντιστοιχεί στο 20% του συνόλου.

Ωστόσο, παρατηρώντας καλύτερα το συγκεκριμένο και στα δύο αυτά αιτήματα, παρατηρούμε ότι, αν και διατυπώνονται μεταξύ συζύγων, οι σχέσεις τους και στις δύο περιπτώσεις είναι αποστασιοποιημένες συναισθηματικά τουλάχιστον, και η συζήτηση αφορά θέματα σχετικά με την απιστία και την έλλειψη εμπιστοσύνης που νιώθουν ο ένας για τον άλλον. Οπότε και σε αυτή την περίπτωση μπορούμε να κάνουμε λόγο για απόσταση μεταξύ των συνομιλητών.

Είναι λοιπόν προφανές ότι στα έργα της νεότερης εποχής κυριαρχεί το στοιχείο της απόστασης ανάμεσα στους συνομιλητές.

4.3 Οι κοινωνικές σχέσεις των συνομιλητών

Από τα δεδομένα που μελετήσαμε στην ενότητα αυτή στα έργα και των δύο περιόδων προέκυψαν κάποιες διαφορές ως προς τη χρήση της απρόσωπης σύνταξης ανάμεσα στις δύο εποχές.

Αρχικά, στα παραθέματα των αρχαίων τραγωδιών σε τέσσερα (4) εκφωνήματα οι συνομιλητές έχουν σχέση οικειότητας μεταξύ τους, σε τέσσερα (4) οι σχέσεις χαρακτηρίζονται ουδέτερες με κοινό στόχο και σε πέντε (5) οι σχέσεις χαρακτηρίζονται από σχέση απόστασης είτε κοινωνικής είτε συναισθηματικής. Εντούτοις, όπως προαναφέρθηκε, στα δεδομένα που χαρακτηρίσαμε τις σχέσεις ως ουδέτερες, κλίνουν περισσότερο προς τη θετική ευγένεια, δεδομένου ότι οι συνομιλητές έχουν κοινό στόχο. Συγκεκριμένα, και τα τέσσερα αυτά εκφωνήματα, που τα συναντάμε στα έργα του

Σοφοκλή και του Ευριπίδη, τα απευθύνει ο παιδαγωγός στον Ορέστη και την Ηλέκτρα, ο οποίος ενδιαφέρεται για το καλό τους και τους νουθετεί σχετικά με αυτό. Επομένως, γίνεται σαφές ότι στα δεδομένα των αρχαίων τραγωδιών υπάρχει μία τάση μεγαλύτερη προς την οικειότητα και επομένως προς τη θετική ευγένεια και μάλιστα αυτό ισχύει για τα οχτώ από τα δεκατρία εκφωνήματα που συναντάμε σε αυτά τα έργα.

Αντίθετα, στα έργα της νεότερης εποχής υπάρχει μία μεγαλύτερη τάση προς την αποστασιοποίηση και συνεπώς προς την αρνητική ευγένεια, όπως διαπιστώνουμε μέσα από τη μελέτη των αιτημάτων που διατυπώνονται με απρόσωπη σύνταξη. Οχτώ από τα δέκα αιτήματα των νεότερων έργων εκφράζονται μεταξύ ατόμων που έχουν μεταξύ τους ιδιαίτερη κοινωνική απόσταση και ο ένας από τους δύο βρίσκεται σε θέση θεσμικής ισχύος απέναντι στον άλλον. Ακόμα και τα δύο αιτήματα που διατυπώνονται μεταξύ συζύγων και φαινομενικά πρόκειται για περίπτωση θετικής ευγένειας, εξετάζοντάς τα καλύτερα και με βάση το συγκεκριμένο σε καθένα από αυτά, αλλά και τις γλωσσικές επιλογές των ομιλητών, αντιλαμβανόμαστε ότι τελικά κλίνουν περισσότερο προς την αρνητική ευγένεια. Σε αυτό συντελούν οι επιλογές των ομιλητών, καθώς αποτελούν στρατηγικές αρνητικής ευγένειας και επίσης είναι χαρακτηριστική και η συναισθηματική απόσταση που τους χωρίζει. Συνεπώς, σε όλα τα αιτήματα των νεότερων έργων γίνεται χρήση στρατηγικών της αρνητικής ευγένειας.

Ωστόσο, εντύπωση μας προξενεί η τάση για θετική ευγένεια και εγγύτητα στις σχέσεις των συνομιλητών που διακρίνουμε στις αρχαίες τραγωδίες, κάτι το οποίο θα επιχειρήσουμε να ερμηνεύσουμε αφού έρχεται σε αντίθεση με τη βασική θεωρία που αναφέραμε, σύμφωνα με την οποία η απρόσωπη σύνταξη αποτελεί στρατηγική απροσωποποίησης (Brown & Levinson, 1987). Οποσδήποτε, δεν πρέπει να θεωρήσουμε ασήμαντο το γεγονός ότι στα οχτώ από τα δεκατρία αιτήματα υπάρχει έλλειψη ρήματος, που, όπως έχουμε αναφέρει σε προηγούμενο κεφάλαιο, συνηθίζεται μεταξύ συνομιλητών που έχουν κοινή γνώση (Sifianou, 1992: 153) και ειδικά στα δεδομένα αυτά η παρουσία του στοιχείου που λείπει είναι εντελώς περιττή. Άλλωστε, υπενθυμίζουμε ότι όταν μία στρατηγική αρνητικής ευγένειας συνυπάρχει με την έλλειψη ο λόγος τείνει προς τη θετική ευγένεια (Brown & Levinson, 1987: 111-112).

Με βάση τα στοιχεία που προκύπτουν μπορούμε να υποθέσουμε ότι η χρήση της απρόσωπης σύνταξης δεν είχε την ίδια λειτουργικότητα με αυτήν της νεότερης εποχής,

και ότι δε χρησιμοποιούνταν για να προσδώσει περισσότερο αποστασιοποιημένο ύφος στο λόγο. Ίσως λοιπόν, οι ομιλητές την εποχή εκείνη δεν αντιλαμβάνονταν τη χρήση της απρόσωπης σύνταξης σαν ένα μέσο για να αποστασιοποιηθούν από τη γλωσσική πράξη που επιτελούσαν, ούτε τη χρησιμοποιούσαν για να μειώσουν την απειλητικότητά της, αλλά, ίσως αποτελούσε μια δομή με τη δυνατότητα να χρησιμοποιηθεί σε διαφορετικά περιβάλλοντα, ανεξάρτητα από τις σχέσεις των συμμετεχόντων.

5. Προστακτική σε γ' ενικό πρόσωπο

Οι δημιουργοί και των πέντε έργων, και των αρχαίων τραγωδιών και των νεότερων έργων, επέλεξαν σε ορισμένες περιπτώσεις να διατυπώσουν οι ήρωες τους τα αιτήματά τους με Προστακτική, σε γ' ενικό πρόσωπο εντούτοις. Σαφώς, γνωρίζουμε ότι η Προστακτική δηλώνει αμεσότητα, ενώ από την άλλη πλευρά, η χρήση γ' ενικού προσώπου επιτυγχάνει την απροσωποποίηση του ομιλητή και του αποδέκτη (Brown & Levinson, 1987). Ωστόσο, θα δούμε ότι ο συνδυασμός Προστακτικής και γ' ενικού συμβάλλει περισσότερο στην απροσωποποίηση παρά στην αμεσότητα, καθώς τα παραθέματα που συναντάμε προσιδιάζουν περισσότερο στις συνθήκες χρήσης του γ' ενικού προσώπου.

Όπως αναφέραμε νωρίτερα, με τη χρήση γ' ενικού οι ομιλητές δεν καταδεικνύουν με σαφήνεια σε ποιον ακριβώς απευθύνονται και από ποιον αναμένουν να δράσει με συγκεκριμένο τρόπο. Σε ορισμένες από αυτές τις περιπτώσεις είναι προφανές ποιος είναι ο αποδέκτης του αιτήματος, όμως η επιλογή του γ' ενικού προσώπου αντί του β' ενικού μειώνει το βαθμό επιβολής της γλωσσικής πράξης και επιτυγχάνεται ως ένα βαθμό αποπροσωποποίηση του ομιλητή και του συνομιλητή (Brown & Levinson, 1987: 192-194) και κάνει το αίτημα να φαίνεται πιο ευγενικό. Επιπλέον, αυτή η δομή μπορεί να χρησιμοποιηθεί όχι μόνο για να αποφύγει ο ομιλητής την αναφορά στον αποδέκτη, αλλά και γιατί δε γνωρίζει ποιος είναι κατάλληλος να εκτελέσει το αίτημα ή γιατί δεν έχει σημασία, αρκεί το αίτημα να εκτελεστεί (Sifianou, 1992: 106). Τα δεδομένα που αντλούμε από τα έργα με το συνδυασμό Προστακτικής και γ' ενικού προσώπου δεν είναι πολλά, αλλά παρουσιάζουν κάποιες διαφορές ανάμεσα στις δύο εποχές.

5.1 Αρχαίες τραγωδίες

Κατευθυντικές πράξεις με Προστακτική σε γ' ενικό πρόσωπο χρησιμοποιούν και οι τρεις ποιητές, αλλά ο Σοφοκλής σε μεγαλύτερο βαθμό σε σχέση με τον Ευριπίδη και τον Αισχύλο. Ας δούμε ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα, το οποίο συναντάμε στο έργο του Σοφοκλή στους στίχους 73-74, όπου απευθύνεται ο Ορέστης στον παιδαγωγό:

24. [...] σοὶ δ' ἤδη, γέρον,

τὸ σὸν μελέσθω βάντι φρουρῆσαι χρέος.

([...] σύ τώρα, γέροντά μου,

νοιάσου πηγαίνοντας το χρέος το δικό σου να φυλάξεις.)

Στο συγκεκριμένο σημείο βρισκόμαστε στην αρχή της τραγωδίας, καθώς έχει προηγηθεί στους πρώτους στίχους ένας μονόλογος του παιδαγωγού που απευθύνεται στον Ορέστη εκφράζοντας τα θετικά του αισθήματα για τον ίδιο αλλά και για τον πατέρα του που σκοτώθηκε άδικα κι έπειτα τον συμβουλεύει να μην αφήσει άλλο χρόνο να περάσει, αλλά να δραστηριοποιηθεί, εννοώντας να σχεδιάσει την εκδίκησή του για το θάνατο του πατέρα του. Τότε και ο Ορέστης ξεκινά ένα σύντομο μονόλογο εκφράζοντας την ευγνωμοσύνη του στον παλιό του παιδαγωγό, που ήταν πάντα πιστός στον πατέρα του και στον ίδιο, και την εμπιστοσύνη του προς το πρόσωπό του. Αμέσως μετά, τον συμβουλεύει πώς να κινηθεί και τι να κάνει ο παιδαγωγός για να μαζέψει τις πληροφορίες που χρειάζεται ο ομιλητής για να καταστρώσει του σχέδιό του.

Επομένως, γίνεται σαφές ότι στο παραπάνω εκφώνημα μελετάμε το αίτημα που διατυπώνεται ανάμεσα σε δύο ανθρώπους που τρέφουν αμοιβαία αισθήματα συμπάθειας ο ένας για τον άλλον και που ο παιδαγωγός ενδιαφέρεται πραγματικά για το καλό του Ορέστη, καθιστώντας λογική τη χρήση Προστακτικής. Ωστόσο, δεν πρέπει να διαφύγει την προσοχή μας το γεγονός ότι ο Ορέστης είναι ο γιος του νεκρού Αγαμέμνονα, πρώην βασιλιά των Μυκηνών, άρα και ο νόμιμος διάδοχος του θρόνου, που, αφού εκδικηθεί τους δολοφόνους του πατέρα του, αποσκοπεί στη νόμιμη ενθρόνισή του. Αυτό τον καθιστά κοινωνικά και θεσμικά ανώτερο από τον παιδαγωγό. Επιπλέον, η μεγαλύτερη ηλικία του παιδαγωγού και το γεγονός ότι πρόκειται για την πρώτη συνάντησή τους μετά από καιρό είναι στοιχεία που αυξάνουν την αποστασιοποίηση του Ορέστη προς αυτόν. Επομένως, παρά τα θετικά αισθήματα και τους κοινούς στόχους των συνομιλητών, υπάρχει σχετική απόσταση μεταξύ τους λόγω κοινωνικών παραγόντων.

Αυτά δικαιολογούν τη διατύπωση του αιτήματος του Ορέστη σε Προστακτική γ' ενικού προσώπου: *τὸ σὸν μελέσθω [...] χρέος*, όταν θα μπορούσε να επιλέξει τη δομή: *φρούρει τὸ σὸν χρέος*. Με αυτό τον τρόπο επιτυγχάνει ο ομιλητής αποπροσωποποίηση στο λόγο του και μειώνει το βαθμό της απειλητικότητας της πράξης του, αφού το γ' ενικό πρόσωπο συμπεριλαμβάνεται στις στρατηγικές αποπροσωποποίησης του ομιλητή και του αποδέκτη και αφορά την αρνητική ευγένεια (Brown & Levinson, 1987). Εξάλλου, δεν είναι τυχαίο ότι το ρήμα που βρίσκεται σε Προστακτική έγκλιση είναι το *μελέσθω*, ένα ρήμα που συναντάται συχνότερα ως απρόσωπο και μάλιστα εδώ βρίσκεται

και σε παθητική φωνή. Τα στοιχεία αυτά συμφωνούν απόλυτα με τις διαπιστώσεις που έχουν κάνει οι Brown και Levinson (1987: 192) ότι απαλοιφή του αποδέκτη του αιτήματος δέχονται πιο εύκολα τα ρήματα τα οποία είναι εγγενώς απειλητικά για το πρόσωπο, όπως αυτά που δηλώνουν υποχρέωση ή επιθυμία.

5.1.1 Παρατηρήσεις

Μελετώντας τα παραθέματα που συναντάμε στις αρχαίες τραγωδίες που διατυπώνονται με Προστακτική σε γ' ενικό πρόσωπο διαπιστώνουμε ότι δεν παρατηρούνται διαφορές σχετικά με τις σχέσεις μεταξύ των συνομιλητών. Συγκεκριμένα, στο έργο του Σοφοκλή συναντάμε πέντε (5) αιτήματα διατυπωμένα με αυτή τη δομή, ένα (1) στο έργο του Ευριπίδη και δύο (2) στο έργο του Αισχύλου. Σε επτά (7) από αυτά τα οχτώ (8) ο ομιλητής είναι ανώτερος από τον συνομιλητή του και σε θέση ισχύος, ενώ μόνο σε ένα (1) οι δύο συνομιλήτριες αν και έχουν ισότιμες σχέσεις διακρίνουμε στα περισσότερα σημεία που συνδιαλέγονται απόσταση, η οποία είναι συναισθηματικής φύσης.

Για να τα δούμε λεπτομερέστερα, στο Σοφοκλή δύο (2) φορές απευθύνεται ο Ορέστης στον παιδαγωγό παραθέτοντάς του ένα αίτημα. Η μία από τις δύο φορές αφορά το παράθεμα 24 που εξετάσαμε παραπάνω. Ισχύει λοιπόν και για τα δύο αυτά παραθέματα αυτό που τονίστηκε για το παράθεμα 24, ότι δηλαδή ο Ορέστης βρίσκεται σε θέση ανώτερη από τον παιδαγωγό τόσο λόγω την βασιλικής καταγωγής του, όσο και γιατί επιδιώκει να ανέβει στο θρόνο, που του ανήκει. Ανάλογα και η Χρυσόθεμις είναι ανώτερη κοινωνικά και θεσμικά από τις γυναίκες του Χορού και η Ηλέκτρα από τους παρευρισκομένους, όταν οι δύο ομιλήτριες, που είναι κόρες του νεκρού βασιλιά Αγαμέμνονα, ζητούν από τους αποδέκτες τους να κάνουν κάτι. Αλλά και στον Ευριπίδη η Ηλέκτρα ενώ συνομιλεί εξίσου και με τον Ορέστη και με τον πρέσβυ, δηλαδή τον παιδαγωγό, διατυπώνει ένα αίτημα σε γ' ενικό (*Υπηρετείτω μὲν δυοῖν ὄντοιν ὄδε*. = Αυτός εδώ ας μας βοηθήσει, έτσι που είμαστε δυο εμείς.) σαν να απευθύνεται στον Ορέστη, αλλά στην πραγματικότητα το αίτημά της αφορά τον παιδαγωγό και τη δράση του. Τέλος, στον Αισχύλο αρχικά απευθύνεται ο Ορέστης στους ακόλουθούς του, που είναι υπηρέτες του κι έπειτα η Κλυταιμνήστρα δίνει εντολή στον οικέτη, το δούλο του σπιτιού.

Με βάση τα παραπάνω γίνεται προφανές ότι σε όλα αυτά τα αιτήματα οι ομιλητές ασκούν εξουσία στους αποδέκτες των αιτημάτων. Άρα, μιλάμε για σχέσεις

απόστασης ανεξάρτητα από το αν έχουν θετικά αισθήματα οι ομιλητές και οι αποδέκτες μεταξύ τους και κοινούς στόχους ή όχι. Η μόνη περίπτωση που συναντάμε που αποκλίνει από αυτή τη λογική είναι ένα αίτημα που παραθέτει η Ηλέκτρα στην αδερφή της Χρυσοθέμιδα στο έργο του Σοφοκλή, όταν προσπαθεί να την πείσει πώς να δράσει μην υπακούοντας η Χρυσόθεμις στην εντολή που της ανέθεσε η Κλυταιμνήστρα. Προηγουμένως όμως, έχει προηγηθεί μια έντονη στιχομυθία ανάμεσα στις δύο αδερφές που δείχνει ότι οι σχέσεις τους είναι τεταμένες. Άρα, και πάλι μιλάμε για απόσταση, συναισθηματική όμως αυτή τη φορά.

5.2 Νεότερη εποχή

Στα νέα ελληνικά υπάρχει η δυνατότητα εκφοράς της Προστακτικής σε γ' ενικό πρόσωπο, αλλά με μορφολογική διαφοροποίηση σε σχέση με τα υπόλοιπα πρόσωπα. Η Προστακτική σε αυτό το πρόσωπο σχηματίζεται από το μόριο *ας* και την Υποτακτική του ρήματος στο αντίστοιχο πρόσωπο (Sifianou, 1992: 126). Ωστόσο, αυτή η χρήση φαίνεται να μην είναι ιδιαίτερα συχνή στη νέα ελληνική, καθώς τη συναντάμε στο έργο του Τερζάκη με τέσσερα (4) ανάλογα αιτήματα, ενώ στον Καζαντζάκη με ένα (1) μόνο. Ας εξετάσουμε αναλυτικότερα όμως αυτή την περίπτωση:

25. Στο επόμενο παράθεμα απευθύνεται ο Πρωτοσπαθάριος στον Νικηφόρο Φωκά, τον αυτοκράτορα, και το συναντάμε στη *Θεοφανώ* του Τερζάκη (σελ.: 154):

Τουλάχιστον ἄς ἀφήσει ἡ βασιλεία σου νὰ βάλω βιγλάτορες ἔξω ἀπὸ τὸ κουβούκλι. Κι' ἐδῶ-μέσα κάποιος ν' ἄγρυπνάει ἐνῶ θὰ κοιμᾷσαι.

Είναι προφανές ότι ο ομιλητής βρίσκεται σε θέση κατώτερη από τον αποδέκτη του αιτήματός του κοινωνικά και θεσμικά, αφού ο ίδιος είναι υπηρέτης-ακόλουθος του αυτοκράτορα Νικηφόρου. Εξάλλου, αυτό εξηγεί και την έντονη διστακτικότητα στο λόγο του. Στο απόσπασμα που προηγείται ο Πρωτοσπαθάριος έχει ζητήσει με ανάλογη δομή να ψάξει το γυναικωνίτη με υπέρμετρη διστακτικότητα, όπως είδαμε και στο παράθεμα 22 της προηγούμενης ενότητας. Ο ομιλητής νοιάζεται να εκτελέσει το χρέος του και να προστατεύσει τον αυτοκράτορα, αλλά, παράλληλα, διστάζει και δυσκολεύεται να ολοκληρώσει το αίτημά του μιας και υπονοεί ότι ανάμεσα στους προδότες μπορεί να ανήκει και η σύζυγος του αυτοκράτορα, η Θεοφανώ. Φοβάται λοιπόν για το πώς θα αντιδράσει σε αυτό το ενδεχόμενο ο Νικηφόρος. Αυτή η διστακτικότητα του

Πρωτοσπαθάριου φαίνεται από τη χρήση της Προστακτικής σε γ' ενικό πρόσωπο, εφόσον αυτή η χρήση του γ' ενικού προσδίδει στο λόγο απόσταση (Sifianou, 1992: 104). Βάσει της σχέσης και του περιεχομένου του αιτήματος πρόκειται για μια αναμφίβολα απειλητική πράξη για το πρόσωπο του Νικηφόρου. Η γλωσσική επιλογή *ἄς ἀφήσει ἡ βασιλεία σου* κάνει έκδηλη την προσπάθεια του ομιλητή για να μετριάσει το βαθμό της απειλής του αιτήματος και φαίνεται ότι ανησυχεί για αυτό που υπονοείται πίσω από το λόγο του.

Το αρχικό επίρρημα *τουλάχιστον* με το οποίο ανοίγει το λόγο του ο ομιλητής δηλώνει μερική ικανοποίηση για αυτό που ζητά, καθώς θα μπορούσε να είναι περισσότερο απειλητικό το αίτημα (Sifianou, 1992: 177). Ομοίως και εδώ, με το επίρρημα αυτό ο ομιλητής υποδηλώνει ότι θα νιώσει ικανοποιημένος, εάν ο Νικηφόρος του δώσει την άδεια να πράξει μόνο αυτό που του ζητά εδώ, εφόσον απέρριψε ήδη το αρχικό αίτημά του.

5.2.1 Παρατηρήσεις

Στα δεδομένα που αντλούμε από τα έργα του Καζαντζάκη και του Τερζάκη σχετικά με τη δομή που μελετάμε σε αυτή την ενότητα παρατηρούμε κάποια ενδιαφέροντα στοιχεία τόσο σε σχέση με τα ποσοτικά δεδομένα όσο και σε σχέση με τις σχέσεις των συνομιλητών. Αρχικά, ο Καζαντζάκης επιλέγει αυτή τη δομή μία (1) μόνο φορά ενώ ο Τερζάκης τέσσερις (4) φορές. Επιπλέον, στο έργο του Καζαντζάκη το εκφώνημα με αυτή τη δομή το απευθύνει ο αυτοκράτορας Νικηφόρος στον υπηρέτη του, τον Μιχαήλ, δίνοντάς του εντολή να φέρει μπροστά του τους Δημάρχους (*Μιχαήλ, οί Δήμαρχοί μου ἄς ἔρθουν· [...]*). Πρόκειται στη συγκεκριμένη περίπτωση για ένα αίτημα το οποίο διακρίνεται για σχέση κοινωνικής απόστασης λόγω της θεσμικής θέσης και της εξουσίας που ασκεί ο Νικηφόρος. Ωστόσο, εδώ το ρήμα βρίσκεται σε γ' πληθυντικό πρόσωπο, για το οποίο ισχύει ότι έχει ειπωθεί και για το γ' ενικό.

Έπειτα, στο έργο του Τερζάκη απευθύνεται η Θεοφανώ στον Νικηφόρο, ζητώντας του με έμμεσο τρόπο να την αφήσει να κοιμηθεί μόνη της, σε ένα αίτημα με πολλές γλωσσικές επιλογές που αποτελούν στρατηγικές αρνητικής ευγένειας. Σε αυτό το αίτημα οι δύο διεπιδρώντες θα αναμέναμε να νιώθουν οικειότητα ως σύζυγοι, αλλά, επειδή το αίτημα είναι έντονα απειλητικό για το πρόσωπο του Νικηφόρου, καθώς τον κάνει να

νιώθει ανεπιθύμητος από τη σύζυγό του, η ομιλήτρια επιλέγει στοιχεία που αυξάνουν την ένδειξη σεβασμού της προς αυτόν (Προστακτική σε γ' ενικό, απολογία, τιμητικός τίτλος): *Ἡ βασιλεία σου ἄς μὲ συμπαθήσει. Δὲν εἶναι καὶ τόσο καλὴ ἡ διάθεσή μου. Μπορεῖ καὶ ἡ θῦελλα, ποὺ ζυγώνει... Ἄφησέ με νὰ πλαγιάσω, Δέσποτα.*

Τέλος, στα υπόλοιπα τρία αιτήματα με αυτή τη δομή απευθύνεται ο Πρωτοσπαθάριος στον Νικηφόρο ζητώντας του να ψάξει στο γυναικωνίτη και όταν το αίτημά του απορρίπτεται του ζητά με αυτή τη δομή να βάλει φρουρούς να προσέχουν έξω από το δωμάτιό του. Όπως αναφέραμε και στην ανάλυση του παραθέματος 25, πρόκειται για αιτήματα με σαφή την απόσταση –κοινωνική και θεσμική– που υπάρχει μεταξύ των συνομιλητών.

Επομένως, στις περισσότερες περιπτώσεις απευθύνεται ένας κατώτερος προς έναν ανώτερό του. Βέβαια, δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι τα τρία (3) από τα πέντε (5) αιτήματα τα απευθύνει ο Πρωτοσπαθάριος στον Νικηφόρο σε μια συνεχή συζήτηση μεταξύ τους.

5.3 Η κοινωνική παράμετρος της ισχύος

Μελετώντας όλα τα παραθέματα και από τα πέντε έργα έχουμε να κάνουμε κάποιες ενδιαφέρουσες παρατηρήσεις. Αρχικά, όπως φαίνεται, η χρήση του γ' ενικού προσώπου σε Προστακτική δεν είναι ιδιαίτερα προσφιλής μέθοδος για τη διατύπωση ενός αιτήματος σε καμία από τις δύο εποχές. Επιπλέον, όπως διαπιστώσαμε, στις αρχαίες τραγωδίες τα αιτήματα με αυτή τη δομή τα απευθύνουν ομιλητές που έχουν ανώτερη θέση κοινωνικά και θεσμικά σε σχέση με τους αποδέκτες τους. Υπάρχει δηλαδή σχέση απόστασης σε όλες τις περιπτώσεις, στις οποίες όμως ο ομιλητής βρίσκεται σε θέση ισχύος έναντι του συνομιλητή του. Μόνο μία περίπτωση συναντήσαμε στην οποία η ομιλήτρια έχει συναισθηματική απόσταση από τη συνομιλήτριά της, αλλά παράλληλα έχουν σχέση ισότιμη.

Από την άλλη πλευρά, στα δεδομένα της νεότερης εποχής ο ομιλητής μόνο μια φορά βρίσκεται σε θέση ισχύος, ενώ τις άλλες φορές ο ομιλητής είναι κατώτερος κοινωνικά και θεσμικά από τον αποδέκτη. Αυτό ισχύει και για την περίπτωση του αιτήματος της Θεοφανώς που αναφέραμε παραπάνω, καθώς είναι σύζυγος του

αυτοκράτορα, αλλά το αίτημά της μπορεί να θεωρηθεί προσβλητικό προς αυτόν και για αυτό το διατυπώνει με χρήση δεικτών ευγένειας και σεβασμού.

Γίνεται λοιπόν σαφές, ότι σε όλες τις περιπτώσεις συναντάμε σχέσεις απόστασης, όμως με αντίστροφο τρόπο ανάμεσα στις δύο εποχές. Στις αρχαίες τραγωδίες ο αιτών είναι σε θέση ισχύος και ανωτερότητας συγκριτικά με τον αιτούμενο και το αντίστροφο συμβαίνει στα έργα της νεότερης εποχής. Και στις δύο περιπτώσεις πάντως ισχύει η θέση των Brown και Levinson (1987: 192-196) ότι η χρήση του γ' ενικού προσώπου συμβάλλει στην απροσωποποίηση του ομιλητή.

Ωστόσο, αυτή η διαφορά που εντοπίζουμε ίσως σημαίνει ότι στη νεότερη εποχή οι ομιλητές έχουν μεγαλύτερη ανάγκη για χρήση στρατηγικών αρνητικής ευγένειας και για αποπροσωποποίηση στις περιπτώσεις που δεν νιώθουν εγγύτητα με τους αποδέκτες τους και ακόμα περισσότερο στην περίπτωση που βρίσκονται σε θέση πιο ευάλωτη και αδύναμη σε σχέση με το συνομιλητή τους. Αντίθετα, στην αρχαιότητα η αποπροσωποποίηση χρησιμοποιούνταν ακόμα και από ανώτερους σε κατώτερους κάνοντας έτσι το λόγο να φαίνεται πιο ευγενικός και λιγότερο απαιτητικός.

6. Α' πληθυντικό πρόσωπο

Σε ορισμένες περιπτώσεις οι ομιλητές διατυπώνουν αιτήματα σε α' πληθυντικό πρόσωπο παρακινώντας τον αποδέκτη του αιτήματος να δράσουν από κοινού. Ο τρόπος με τον οποίο διατυπώνεται ένα αίτημα που περιλαμβάνει και τον ομιλητή μέσα στη δράση διαφέρει στις δύο εποχές. Ακόμα, όπως θα διαπιστώσουμε, υπάρχει μια διαφορά σχετικά με τη συχνότητα χρήσης του ανάμεσα στις δύο εποχές. Εδώ αρκεί να επαναλάβουμε ότι το περιεκτικό «εμείς» συγκαταλέγεται στις στρατηγικές θετικής ευγένειας, καθώς δείχνει συνεργασία του ομιλητή και του αποδέκτη, άρα ότι έχουν κοινούς στόχους (Brown & Levinson, 1987: 125, 127). Από την άλλη πλευρά, η χρήση αυτής της δομής μπορεί να χρησιμοποιηθεί και στην αρνητική ευγένεια, καθώς συμβάλλει στην απροσωποποίηση του ομιλητή και του συνομιλητή, ιδιαίτερα αν έχουν ιεραρχική σχέση (Brown & Levinson, 1987: 202).

6.1 Αρχαίες τραγωδίες

Η χρήση του α' πληθυντικού προσώπου για αιτήματα δεν είναι συχνή στις αρχαίες τραγωδίες. Και στων τριών ποιητών τα έργα βρίσκουμε μόνο από ένα αίτημα με αυτή τη δομή. Στα αντίστοιχα αιτήματα του Σοφοκλή και του Ευριπίδη φαίνεται ότι ο ομιλητής περιλαμβάνει και τον εαυτό του από τη χρήση της δοτικής *ἡμῖν*, ενώ στο έργο του Αισχύλου φαίνεται από την κατάληξη του ρήματος *σταθῶμεν*. Ας εξετάσουμε ένα παράθεμα ενδεικτικά:

26. Το παράθεμα το συναντάμε στους στίχους 20-21 στις *Χοηφόρους* του Αισχύλου και απευθύνεται ο Ορέστης στον φίλο του Πυλάδη:

Πυλάδη, σταθῶμεν ἐκποδῶν, ὥς ἂν σαφῶς

μάθω γυναικῶν ἥτις ἤδε προστροπή.

(= Πυλάδη, ας σταθούμε μακριά, για να μάθω καλά

τι συμβαίνει μ' αυτών των γυναικών τη λιτανεία).

Είναι προφανές, εφόσον οι διεπιδρώντες είναι ο Ορέστης και ο καλός του φίλος Πυλάδης, ότι πρόκειται για σχέση οικειότητας. Ο ομιλητής πράγματι εννοεί και περιλαμβάνει και τον εαυτό του σε αυτό που ζητά από το συνομιλητή του να κάνουν. Αντιλαμβάνεται δηλαδή τους δύο σαν μια ομάδα. Είναι σαφές λοιπόν ότι πρόκειται για ένα αίτημα που αφορά τη θετική ευγένεια βάσει της σχέσης των συνομιλητών και

συμφωνεί με τη θέση των Brown και Levinson (1987: 203) ότι σε περιπτώσεις θετικής ευγένειας το περιεκτικό «εμείς» είναι αποδεκτό καθώς ο ομιλητής μιλά σαν να μοιράζονται τα πάντα μεταξύ τους τα μέλη μιας ομάδας.

6.1.1 Παρατηρήσεις

Στα δεδομένα των αρχαίων τραγωδιών μελετώντας το ποιος μιλά και σε ποιον απευθύνεται γίνεται σαφές ότι σχετικά με τη χρήση α' πληθυντικού προσώπου μπορούμε να κάνουμε λόγο για περιπτώσεις θετικής ευγένειας. Πιο συγκεκριμένα, στο έργο του Σοφοκλή στους στίχους 1371-1375 απευθύνεται ο Ορέστης στον Πυλάδη λέγοντας του να πάνε μέσα στο παλάτι. Στον Ευριπίδη στους στίχους 784-785 ο αγγελιοφόρος διηγείται στην Ηλέκτρα τη στιγμή της συνάντησης μεταξύ Αίγισθου και Ορέστη και παραθέτει σε ευθύ λόγο το αίτημα-πρόσκληση του Αίγισθου στον Ορέστη και τους ακόλουθούς του για να δειπνήσουν όλοι μαζί παρέα. Πρέπει να σημειωθεί εδώ ότι ο Αίγισθος δε γνωρίζει ακόμα την πραγματική ταυτότητα του συνομιλητή του, κάτι που εξηγεί και την επιθυμία του να φιλοξενήσει αυτόν και τους ακόλουθούς του, αλλά και τα στοιχεία θετικής ευγένειας που βρίσκουμε στο λόγο του. Τέλος, για το αίτημα που συναντάμε στο έργο του Αισχύλου έγινε λόγος παραπάνω.

Διαπιστώνουμε λοιπόν ότι και στα τρία αυτά αιτήματα πρόκειται για σχέσεις μεταξύ προσώπων που είτε έχουν οικειότητα, είτε απλά υπάρχει θετική διάθεση του ομιλητή προς τον αποδέκτη. Επίσης, και στις τρεις περιπτώσεις, ο ομιλητής συμπεριλαμβάνει τον εαυτό του στη δράση. Δηλαδή, δε συναντάμε κανένα ψευδοπεριεκτικό αίτημα. Επομένως, μπορούμε να κάνουμε λόγο για αιτήματα που διακρίνονται από θετικά αισθήματα μεταξύ των διεπιδρώντων.

6.2 Νεότερη εποχή

Στα δεδομένα που αντλούμε από τα νεότερα έργα διαπιστώνουμε ότι υπάρχουν σχέσεις οικειότητας, όπως άλλωστε ισχύει και για τα δεδομένα των αρχαίων τραγωδιών, αλλά, σε ορισμένες περιπτώσεις διατυπώνονται αιτήματα σε α' πληθυντικό πρόσωπο από κάποιον που είναι ανώτερος σε κατώτερο ή αντίστροφα. Ας εξετάσουμε κάποια ενδεικτικά παραθέματα:

27. Το επόμενο παράθεμα προέρχεται από το έργο του Καζαντζάκη (σελ.: 467) και απευθύνεται μία γυναίκα από το Χορό, η Κρητικιά, στις υπόλοιπες προτρέποντάς τις να τρέξουν γύρω από τη Θεοφανώ για να μη λιποθυμήσει, καθώς φαίνεται χλωμή:

Έλᾶτε νὰ πιαστοῦμε γύρα της, μὴν πέσει!

Στο σημείο αυτό η Θεοφανώ βγαίνει από τον κοιτώνα της κατάχλωμη και προβληματισμένη. Τότε η Κρητικιά τη βλέπει και απευθύνει το παραπάνω εκφώνημα στις υπόλοιπες γυναίκες του Χορού, με σκοπό να συγκρατήσουν τη Θεοφανώ και να την προστατεύσουν. Είναι προφανές ότι η ομιλήτρια έχει ισότιμη σχέση με τις αποδέκτριες του αιτήματός της. Ακόμα, είναι σαφές ότι όντως περιλαμβάνει και τον εαυτό της στη δράση. Πρόκειται δηλαδή για ένα μη αποκλειστικό «εμείς» (inclusive ‘we’) το οποίο θεωρείται κατάλληλο για περιπτώσεις θετικής ευγένειας, όπου ο ομιλητής μιλά με το σκεπτικό ότι τα πάντα γίνονται από κοινού μεταξύ των μελών μιας ομάδας (Brown & Levinson, 1987: 203).

28. Το επόμενο παράθεμα το συναντάμε στο έργο του Τερζάκη (σελ.: 138) και απευθύνεται ο Πεδιάσιμος στους υπόλοιπους συνεργούς, αλλά κατά κύριο λόγο στον Ιωάννη Τσιμισκή, γιατί εκείνος θα ανέβει στο θρόνο μετά τη δολοφονία του αυτοκράτορα Νικηφόρου Φωκά:

Νομίσματα -σωστό!- νὰ σκορπίσουμε κι' ἄλλα νομίσματα. Ἄς δείξουμε πὼς εἴμαστε τὸ ἀντίθετο τοῦ Νικηφόρου: Ζαλώνει ἐκεῖνος τὸ λαὸ μὲ εἰσφορές· ἐμεῖς ἅς τὸν ἀλαφρώσουμε δείχνοντας γενναιοδωρία. Δημεύει αὐτός, ἅς χαρίζουμε ἐμεῖς. Παραγκωνίζει τοὺς φίλους του, ἅς τοὺς ανοίγουμε τὴν ἀγκαλιά μας. Τὸ μυαλό τῶν ὀχλῶν δουλεύει χοντρά, νιώθει μονάχα τὶς ἀντιθέσεις: Μαῦρο-ἄσπρο, φτώχεια-πλοῦτος, ἔχθρα-ἀγάπη. Μᾶς χρειάζεται ὁ ὄχλος.

Σε αυτό το σημείο ο Πεδιάσιμος απευθύνεται στους υπόλοιπους συνεργούς αλλά κυρίως στον Ιωάννη Τσιμισκή τον οποίο σκοπεύουν όλοι μαζί να ανεβάσουν στο θρόνο μετά τη δολοφονία του αυτοκράτορα Νικηφόρου Φωκά που σχεδιάζουν. Στην ουσία η χρήση του α' πληθυντικού προσώπου που επιλέγει ο ομιλητής γίνεται με τρόπο ψευδοπεριεκτικό, αφού στην ουσία ο Ιωάννης Τσιμισκής θα είναι αυτός που θα κυβερνά και εκείνος θα λαμβάνει αποφάσεις. Επομένως, οι επιλογές νὰ σκορπίσουμε, ἅς δείξουμε, ἅς ἀλαφρώσουμε, ἅς ἀνοίγουμε, μᾶς χρειάζεται είναι ψευδοπεριεκτικά τόσο για τον ίδιο τον

ομιλητή όσο και για τους υπόλοιπους παρισταμένους. Θα μπορούσαμε λοιπόν στην προκειμένη περίπτωση να το θεωρήσουμε και ως έμμεσο αίτημα προς τον Τσιμισκή σχετικά με τον τρόπο που θα κυβερνά από έναν ομιλητή που είναι σαφώς κατώτερος στην ιεραρχία. Μέσω της χρήσης του α' πληθυντικού επιτυγχάνεται η αποπροσωποποίηση του ομιλητή και του συνομιλητή, που αποτελεί στρατηγική αρνητικής ευγένειας (Brown & Levinson, 1987: 202-203). Άλλωστε, με αυτή τη δομή ο ομιλητής μπορεί να εκφράσει ευκολότερα τη γνώμη του, χωρίς να απειλήσει το πρόσωπο του Τσιμισκή, ενώ φαίνεται να ισχύει η θέση των Brown και Levinson (1987: 202) ότι αυτή η δομή χρησιμοποιείται μεταξύ ατόμων με ιεραρχική σχέση, υποδεικνύοντας την αφοσίωση του κατώτερου προς τον ανώτερό του.

6.2.1 Παρατηρήσεις

Στα δεδομένα της νεότερης εποχής παρατηρούμε ότι, όπως συμβαίνει και στις αρχαίες τραγωδίες, αιτήματα διατυπωμένα σε α' πληθυντικό πρόσωπο εκφωνούνται από ανθρώπους με ισότιμες σχέσεις μεταξύ τους. Συγκεκριμένα, στο έργο του Καζαντζάκη συναντάμε τέσσερα (4) αιτήματα με χρήση α' πληθυντικού προσώπου, τα οποία απευθύνουν άτομα σε ισότιμούς τους με τους οποίους έχουν φιλική και οικεία σχέση. Τέτοια αιτήματα είναι αυτό που απευθύνει ο Νικηφόρος Φωκάς στη Θεοφανώ (σελ.: 400-401) καθώς της μιλά με ύφος στοργικό και με την ιδιότητα του συζύγου και όχι του αυτοκράτορα στην προκειμένη φάση· επίσης, η Θεοφανώ στις γυναίκες του Χορού (σελ.: 443-444), καθώς τους απευθύνεται χωρίς να δείχνει να ξεχωρίζει τον εαυτό της από εκείνες ως ανώτερη λόγω του θεσμικού της ρόλου. Ωστόσο, αυτό το αίτημα φαίνεται ψευδοπεριεκτικό, καθώς αναμένουμε ότι τελικά το τραπέζι για το δείπνο θα το στρώσουν οι υπόλοιπες γυναίκες. Ακόμα, ισότιμη και οικεία σχέση υπάρχει και μεταξύ της Κρητικιάς και των υπόλοιπων γυναικών του Χορού στις οποίες απευθύνεται (σελ.: 467), λέγοντας τους να πιάσουν τη Θεοφανώ για να μη λιποθυμήσει. Τέλος, και για το αίτημα που απευθύνει ο Ιωάννης Τσιμισκής στον Βούρτση (σελ.: 471) θεωρούμε ότι οι σχέσεις μεταξύ των συμμετεχόντων είναι σχεδόν ισότιμες, δεδομένης της φιλίας που δένει τους δύο άντρες, παρότι ο Τσιμισκής βρίσκεται σε θέση ανώτερη σε σχέση με τον Βούρτση. Το ίδιο συμβαίνει και με το αίτημα που απευθύνει ο Πεδιάσιμος στους συνεργούς του στο έργο του Τερζάκη (σελ.: 157)

Για όλα αυτά τα δεδομένα λοιπόν φαίνεται οι ομιλητές να χρησιμοποιούν το α' πληθυντικό πρόσωπο με τρόπο που δείχνει να αντιλαμβάνονται ότι τα μέλη μιας ομάδας μοιράζονται τα πάντα μεταξύ τους και συμμετέχουν εξίσου στη δράση, κάτι που συναντάμε σε περιβάλλοντα θετικής ευγένειας (Brown & Levinson, 1987: 203).

Ωστόσο, διαφέρει το δεδομένο που αντλούμε από το έργο του Τερζάκη και απευθύνεται ο Πεδιάσιμος στους υπόλοιπους συνεργούς και κυρίως στον Τσιμισκή τον οποίο σκοπεύουν να ανεβάσουν στο θρόνο μετά τη δολοφονία του αυτοκράτορα Νικηφόρου Φωκά που σχεδιάζουν. Πρόκειται λοιπόν σε αυτή την περίπτωση για αίτημα το οποίο φαινομενικά χαρακτηρίζεται από σχέσεις οικείες μεταξύ των συνομιλητών αλλά στην πραγματικότητα εδώ ο ομιλητής βρίσκεται σε θέση πιο αδύναμη από τον κύριο αποδέκτη του αιτήματός του. Επομένως, όπως αναφέραμε και παραπάνω, ο ομιλητής επιλέγει αυτή τη διατύπωση γιατί με αυτό τον τρόπο καταφέρνει να μειώσει την απειλητικότητα της πράξης του προς τον αποδέκτη και επιτυγχάνει σε μεγάλο βαθμό αποπροσωποποίηση του ίδιου και του αποδέκτη, μία στρατηγική που συναντάμε στην αρνητική ευγένεια (Brown & Levinson, 1987: 202). Παράλληλα, με αυτό τον τρόπο καταφέρνει πιο εύκολα να πει τη γνώμη του για το πώς θα πρέπει να κυβερνάται ο λαός, χωρίς να θεωρηθεί προσβλητικός, απειλητικός ή μη αποδεκτός ο λόγος του.

6.3 Η γλωσσική μεταβολή και η σχέση ομιλητή-αποδέκτη

Με βάση τα δεδομένα που αντλήσαμε από τα έργα και των δύο περιόδων παρατηρούμε ότι υπάρχουν κάποιες αλλαγές σχετικά με τη χρήση του α' πληθυντικού προσώπου για τη διατύπωση κατευθυντικής πράξης. Αρχικά, διαπιστώσαμε ότι ο τρόπος με τον οποίο δηλώνεται το α' πληθυντικό πρόσωπο ανάμεσα στις δύο εποχές είναι διαφορετικός. Στα δύο από τα τρία παραθέματα των αρχαίων τραγωδιών η δήλωση του πρώτου πληθυντικού προσώπου γίνεται μέσω της χρήσης της προσωπικής αντωνυμίας σε δοτική πτώση: *ἡμῖν*, ενώ στο τρίτο παράθεμα χρησιμοποιείται η Υποτακτική του πρώτου πληθυντικού προσώπου: *σταθῶμεν*. Από την άλλη πλευρά, στα δεδομένα των νεότερων έργων διαπιστώνουμε ότι έχουμε μία μορφή Προστακτικής σε α' πληθυντικό πρόσωπο είτε περιφραστικά: *ἄς στρώσουμε*, *ἄς δείξουμε* κ.λπ., είτε απευθείας: *πᾶμε* (Sifianou, 1992: 126· Triandafillides: 1978: 315), είτε και σε αυτή την εποχή με τη χρήση της Υποτακτικής: *νὰ πιαστούμε*, *νὰ σκορπίσουμε*. Αυτή η διαφοροποίηση σαφώς οφείλεται

στην εξέλιξη της γλώσσας στο συντακτικό επίπεδο μέσα στους αιώνες που χωρίζουν τη μία εποχή από την άλλη.

Ακόμα, εξετάζοντας τη συχνότητα με την οποία συναντάμε αυτή τη δομή παρατηρούμε ότι δεν είναι ιδιαίτερα συχνή σε καμία από τις δύο εποχές. Ωστόσο, με μια προσεχτικότερη ματιά διαπιστώνουμε ότι ίσως εμφανίζεται σε μεγαλύτερο βαθμό στα δεδομένα της νεότερης εποχής. Δεν είναι, λοιπόν, τυχαίο το γεγονός ότι τόσο ο Σοφοκλής όσο και ο Ευριπίδης και ο Αισχύλος χρησιμοποιούν αυτή τη δομή μόνο από μία φορά ο καθένας τους, όταν ο Καζαντζάκης τη χρησιμοποιεί τέσσερις φορές και ο Τερζάκης άλλες δύο.

Τέλος, το στοιχείο που μας ενδιαφέρει ιδιαίτερα σε αυτή τη μελέτη είναι το κατά πόσο υπάρχει διαφοροποίηση στο είδος της σχέσης μεταξύ των διεπιδρώντων. Σχετικά με τις αρχαίες τραγωδίες αναφέραμε προηγουμένως ότι όλα τα παραθέματα που συναντάμε χαρακτηρίζονται από σχέσεις γενικά ισότιμες και οικείες με θετικά αισθήματα μεταξύ του ομιλητή και του συνομιλητή. Ακόμα και στην περίπτωση που εκφωνεί ο Αίγισθος στον Ορέστη αίτημα με αυτή τη δομή κάνουμε λόγο για οικειότητα και θετικά αισθήματα από την πλευρά του ομιλητή για το συνομιλητή του, γιατί στη δεδομένη χρονική φάση ο Αίγισθος αγνοεί την πραγματική ταυτότητα του συνομιλητή του, αγνοεί ότι πρόκειται για το μεγαλύτερο εχθρό του.

Στα δεδομένα της νεότερης εποχής παρατηρούμε ότι και πάλι οι συνομιλητές έχουν σχέση οικειότητας μεταξύ τους, κάτι που συμβαίνει και στα τέσσερα εκφωνήματα που συναντάμε στο έργο του Καζαντζάκη και στο ένα από τα δύο εκφωνήματα της Θεοφανώς του Τερζάκη, δηλαδή στα πέντε από τα έξι εκφωνήματα (5/6) υπάρχουν σχέσεις ισότιμες και οικείες μεταξύ των διεπιδρώντων. Πρέπει να επισημάνουμε ότι σχετικά με το εκφώνημα που απευθύνει ο Νικηφόρος στη Θεοφανώ, το συγκαταλέγουμε σε αυτή την κατηγορία, γιατί της μιλά με την ιδιότητα του συζύγου και όχι του αυτοκράτορα και με λόγια που δείχνουν την αγάπη του προς εκείνη. Ακόμα, όπως αναφέραμε και παραπάνω, στο αίτημα του Τσιμισκή προς τον Βούρτση, αν και ο ομιλητής είναι ανώτερος από τον αποδέκτη, τους συνδέει βαθιά φιλία. Για αυτό το λόγο άλλωστε το χαρακτηρίζουμε με το πρόσημο της οικειότητας.

Ωστόσο, αναφέραμε στο παράθεμα 28 ότι το εκφώνημα του Πεδιάσιμου απευθύνεται φαινομενικά σε όλους τους παριστάμενους συνεργούς αλλά στην

πραγματικότητα το απευθύνει στον Τσιμισκή που θα ανέβει στο θρόνο. Επομένως, το απευθύνει σε κάποιον που πέρα από κάθε αμφιβολία είναι ανώτερός του. Η χρήση του α' πληθυντικού προσώπου δεν εξυπηρετεί λοιπόν τον ομιλητή τόσο για να δείξει ότι είναι όλοι μέλη μιας ομάδας που τα μοιράζονται όλα μεταξύ τους, χαρακτηριστικό της θετικής ευγένειας, όπως συμβαίνει σε όλες τις υπόλοιπες περιπτώσεις με τη χρήση αυτής της δομής, αλλά, για να μειώσει την απειλητικότητα της πράξης του προς τον Τσιμισκή και για να επιτύχει με τη γλωσσική επιλογή του την αποπροσωποποίηση και των δύο, αφού αυτή η δομή όταν χρησιμοποιείται για αυτό το λόγο συγκαταλέγεται στις στρατηγικές της αρνητικής ευγένειας (Brown & Levinson, 1987: 202-203).

Σαφώς, αυτή η διαφορά είναι πολύ μικρή για να μας οδηγήσει σε συμπεράσματα. Οποσδήποτε όμως και μόνο η ύπαρξη ενός εκφωνήματος που αποκλίνει από τα υπόλοιπα δεδομένα και το απευθύνει ένας κατώτερος προς έναν ανώτερό του υποδηλώνει μια αλλαγή που ίσως αρχίζει να συντελείται στη γλώσσα. Υποδηλώνει δηλαδή τη δυνατότητα χρήσης του α' πληθυντικού προσώπου για αιτήματα, όχι μόνο μεταξύ ισότιμων μελών με σχέσεις εγγύτητας και θετικά αισθήματα μεταξύ τους, αλλά και σε περιπτώσεις που κάποιος απευθύνεται σε ιεραρχικά ανώτερό και μέσω αυτής της επιλογής του επιδιώκει να επιτύχει μείωση της επιβολής της πράξης του και να προστατέψει το αρνητικό πρόσωπο του αποδέκτη του κλίνοντας έτσι προς την αρνητική ευγένεια.

7. Έμμεσα αιτήματα

Μία ακόμα γλωσσική επιλογή την οποία επιλέγουν αρκετά συχνά και οι πέντε δημιουργοί και η οποία θα μας απασχολήσει σε αυτή την ενότητα είναι η χρήση της εμμεσότητας. Όπως είδαμε και στο πρώτο μέρος της μελέτης αυτής, υπάρχουν *άμεσες* και *έμμεσες* γλωσσικές πράξεις. Σχετικά με τη δεύτερη κατηγορία το εκφώνημα έχει προσλεκτική ισχύ κατευθυντικής γλωσσικής πράξης αν και πραγματώνεται μέσω άλλης πράξης, αντί της χρήσης της Προστακτικής. Ο Searle (1975β) θεωρούσε άμεση μόνο την πράξη που έχει άμεση σχέση ανάμεσα στη δομή και τη λειτουργία της (π.χ. χρήση δηλωτικής πρότασης για δήλωση, ερωτηματικής για ερώτηση και προστακτικής για προσταγή). Υποστήριζε ότι έμμεση είναι μία γλωσσική πράξη που πραγματώνεται μέσω μιας άλλης πράξης (1979: 60).

Ωστόσο, τονίστηκε και νωρίτερα ότι μπορούμε να διατυπώσουμε ένα αίτημα και με άλλους τρόπους, κάτι που οδήγησε στη διάκριση μεταξύ *ρητών συμβατικών έμμεσων γλωσσικών πράξεων* (on record conventionally indirect speech acts) και *υπόρρητων μη συμβατικών έμμεσων γλωσσικών πράξεων* (off record conventionally indirect speech acts) (Searle, 1975β). Η μη συμβατική εμμεσότητα αφορά γλωσσικές πράξεις με τις οποίες επαφίεται στον ακροατή ο τρόπος με τον οποίο θα ερμηνεύσει το εκφώνημα που του απευθύνεται, θα το αποκωδικοποιήσει και θα δράσει εν τέλει (Brown & Levinson, 1987: 211). Ακόμα, όπως παρατηρούν οι ίδιοι (1987: 213), η μη συμβατική εμμεσότητα χαρακτηρίζει και τα δύο είδη κοινωνιών. Αυτό συμβαίνει γιατί πολλές στρατηγικές της εμμεσότητας ανάλογα με το συγκεκριμένο αποκτούν χαρακτηριστικά ρητής αμεσότητας, με αποτέλεσμα να μπορούν να έχουν λειτουργικότητα τόσο στη θετική όσο και στην αρνητική ευγένεια.

Ας εξετάσουμε τα παρακάτω εκφωνήματα:

7.1 Αρχαίες τραγωδίες

Η εμμεσότητα, και μάλιστα οι υπόρρητες μη συμβατικές έμμεσες γλωσσικές πράξεις είναι μία γλωσσική επιλογή που συναντάμε με την ίδια συχνότητα στα έργα και των τριών τραγικών ποιητών. Ας εξετάσουμε τις παρακάτω περιπτώσεις:

29. Το παρακάτω παράθεμα το απευθύνει η Κλυταιμνήστρα στον γιο της Ορέστη στην *Ηλέκτρα* του Ευριπίδη στο στίχο 1215:

Τέκος ἐμόν, λιταίνω.

(=Παιδί μου, σε παρακαλώ.)

Για την ακρίβεια αυτό το στίχο τον εκφωνεί ο ίδιος ο Ορέστης στην Ηλέκτρα και στις γυναίκες του Χορού ενώ τους αφηγείται το σκηνικό και τα όσα διαδραματίστηκαν όταν σκότωνε τη μητέρα του. Τους διηγείται λοιπόν, ότι λίγο πριν τη σκοτώσει του απηύθυνε τα παραπάνω λόγια, τα οποία παραθέτει σε ευθύ λόγο. Εδώ γίνεται προφανώς παραβίαση των αξιωμάτων της ποσότητας και του τρόπου, καθώς τον παρακαλά για κάτι, αλλά δε αποσαφηνίζει γιατί. Σαφώς, μέσα από το περικείμενο, δηλαδή τις σκηνές που διαδραματίζονται εκείνη την ώρα, είναι ευκόλως εννοούμενο τόσο για τον Ορέστη που είναι ο αποδέκτης του αιτήματος όσο και για τον αναγνώστη ότι η Κλυταιμνήστρα τον παρακαλά να μην τη σκοτώσει. Η έλλειψη αυτή λοιπόν δικαιολογείται καθώς οι διεπιδρώντες έχουν κοινή γνώση με βάση τα όσα συμβαίνουν, ώστε το αίτημα της Κλυταιμνήστρας να γίνει απόλυτα κατανοητό. Η φαινομενική χρήση της ασάφειας που υπάρχει αίρεται λοιπόν με βάση τα παραπάνω (Brown & Levinson, 1987: 226-227). Τέλος, σε σχέση με το συγκεκριμένο εκφώνημα είναι προφανές ότι οι διεπιδρώντες έχουν, αν και συγγενείς, τεράστια απόσταση συναισθηματικού χαρακτήρα. Μπορούμε να κάνουμε λόγο για μίσος που τρέφουν ο ένας για τον άλλον.

30. Το παρακάτω παράθεμα το συναντάμε στις *Χοηφόρους* του Αισχύλου και το απευθύνει ο Ορέστης στις γυναίκες του Χορού στο στίχο 526:

Ἦ καὶ πέπυσθε τοῦναρ, ὥστ' ὀρθῶς φράσαι;

(=Αλήθεια, έχετε μάθει τ' όνειρο, ώστε να μου το πείτε καθαρά;)

Σε αυτό το σημείο ο Ορέστης απευθύνεται στις γυναίκες του Χορού και τις ρωτά αν έχουν μάθει τι όνειρο είδε η μητέρα του, Κλυταιμνήστρα, που την τάραξε και αποφάσισε να στείλει χοές στον τάφο του Αγαμέμνονα, του άντρα της, που η ίδια σκότωσε μαζί με τον Αίγισθο. Διατυπώνει λοιπόν εδώ ο ομιλητής με ερωτηματική δομή μια απορία μέσω της οποίας αποσκοπεί να μάθει το όνειρο της μητέρας του. Αν και αναφέρει ότι θέλει να μάθει το όνειρο, ο τρόπος με τον οποίο διατυπώνει την επιθυμία του ρίχνει το κέντρο της προσοχής του στο κατά πόσο γνωρίζουν το περιεχόμενο του ονείρου οι γυναίκες. Για αυτόν τον λόγο άλλωστε μπορούμε να κάνουμε λόγο για έμμεσο αίτημα.

Τέλος, σχετικά με τις σχέσεις μεταξύ των συνομιλητών, οπωσδήποτε από τη στιγμή που βρισκόμαστε ακόμα στην αρχή του έργου ο Ορέστης δεν έχει σχέση οικειότητας με τις γυναίκες του Χορού στις οποίες απευθύνεται, δεδομένης και της μακρόχρονης απουσίας του μακριά από την πατρική γη, τις Μυκήνες. Ωστόσο, χαρακτηρισμοί που προσδίδει ο Χορός στην Κλυταιμνήστρα στο συγκεκριμένο που προηγείται κάνουν τον ομιλητή να διαπιστώσει ότι και εκείνες τρέφουν αρνητικά αισθήματα για την Κλυταιμνήστρα και για τον εραστή της, τον Αίγισθο, λόγω του εγκλήματος που διέπραξαν σε βάρος του Αγαμέμνονα. Συνεπώς, διαπιστώνει ότι παρά την έλλειψη οικειότητας έχουν αμοιβαία αισθήματα για αυτούς τους δύο ανθρώπους. Επομένως, τη σχέση τους θα τη χαρακτηρίζαμε ουδέτερη που κλίνει προς την εγγύτητα.

31. Το επόμενο εκφώνημα το απευθύνει η Ηλέκτρα στο ομώνυμο έργο του Σοφοκλή προς την αδερφή της, Χρυσοθέμιδα, στους στίχους 938-939:

[...] ἐὰν δε μοι πίθη,

τῆς νῦν παρούσης πημονῆς λύσεις βάρος.

(=όμως αν με ακούσεις,

της τωρινής μας συμφοράς το βάρος θα διαλύσεις).

Στο συγκεκριμένο παράθεμα η Ηλέκτρα προσπαθεί να πείσει την αδερφή της να αλλάξει συμπεριφορά απέναντι στη μητέρα τους, την Κλυταιμνήστρα, και στον εραστή της, τον Αίγισθο, και να σταματήσει να ανέχεται να έχει καλές σχέσεις με αυτούς τους δύο ανθρώπους που ευθύνονται για το θάνατο του πατέρα τους, του Αγαμέμνονα. Αντίθετα, την προειδοποιεί ότι αν η Χρυσοθέμιδα πεισθεί στα λόγια της θα έχει μεγάλο κέρδος. Στο συγκεκριμένο που προηγείται οι δύο αδερφές είχαν μία έντονη στιχομυθία στην οποία φαίνεται ο διαφορετικός τρόπος με τον οποίο σκέφτονται και αντιμετωπίζουν τις καταστάσεις, κάτι που τις φέρνει σε ρήξη. Στο εκφώνημα γίνεται παραβίαση του αξιώματος του τρόπου, καθώς διακρίνουμε ασάφεια στο λόγο της ομιλήτριας.

Στους στίχους όμως που προηγούνται του παραπάνω εκφωνήματος, η Χρυσοθέμιδα εξομολογείται στην Ηλέκτρα ότι της φάνηκε ότι είδε σημάδια στον τάφο του πατέρα τους που την έκαναν να πιστέψει ότι μπορεί να ανήκουν στον αδερφό τους, τον Ορέστη, που εδώ και χρόνια έχει διωχθεί μακριά από το Άργος. Τότε, η Ηλέκτρα την ενημερώνει ότι ο Ορέστης σκοτώθηκε, όπως νόμιζε και η ίδια μετά την πληροφορία που

της μετέφερε ο παιδαγωγός κατά εντολή του ίδιου του Ορέστη. Η αντίδραση της Χρυσοθέμιδας στο άκουσμα αυτής της είδησης δείχνει ότι έχουν τουλάχιστον τα ίδια θετικά αισθήματα και οι δύο αδερφές για τον αδερφό τους και ότι έτρεφαν την ελπίδα να επιστρέψει. Αυτό το γεγονός λοιπόν αρχίζει να φέρνει τις δύο αδερφές πιο κοντά, καθώς η μία προσπαθεί να πείσει την άλλη να δράσει όπως θεωρεί η πρώτη συμφέρον και σωστό. Σε αυτό το σημείο τόσο η Ηλέκτρα όσο και η Χρυσόθεμις δείχνουν διάθεση να εξομαλύνουν τις σχέσεις τους, αλλά δε θα μπορούσαμε να πούμε ότι αυτές έχουν αποκατασταθεί ακόμα, καθώς η διάσταση μεταξύ τους είναι μακρόχρονη και μεγάλη. Οπωσδήποτε, σε αυτό το σημείο δε θα τις χαρακτηρίζαμε ούτε σαφώς θετικές ούτε σαφώς αρνητικές τις μεταξύ τους σχέσεις.

7.1.1 Παρατηρήσεις

Η χρήση της εμμεσότητας διαπιστώνουμε ότι συναντάται με ανάλογη συχνότητα και στους τρεις τραγικούς ποιητές. Τόσο ο Σοφοκλής όσο και ο Αισχύλος επιλέγουν αυτή τη δομή από τέσσερις (4) φορές ο καθένας, ενώ ο Ευριπίδης την επιλέγει τρεις (3) φορές. Ακόμα διαπιστώνουμε ότι πρόκειται για εκφωνήματα τα οποία τα εκφωνούν οι βασικοί ήρωες του έργου, ο Ορέστης, η Ηλέκτρα, η Χρυσόθεμις και η Κλυταιμνήστρα, ενώ μόνο ένα το απευθύνει ο οικέτης, που δεν αποτελεί βασικό πρόσωπο του έργου, σε άλλους υπηρέτες του παλατιού.

Ακόμα, διαπιστώνουμε ότι έμμεσες γλωσσικές πράξεις διατυπώνονται μεταξύ συνομιλητών που έχουν τόσο σχέσεις απόστασης, όσο και σχέσεις μεγαλύτερης οικειότητας υπό την έννοια ότι έχουν κοινούς στόχους, αλλά συναντάμε και περιπτώσεις όπου τις σχέσεις μεταξύ των συμμετεχόντων θα τις χαρακτηρίζαμε ουδέτερες. Πιο συγκεκριμένα, σε πέντε (5) από τα έντεκα (11) εκφωνήματα που συναντάμε στο σύνολο με αυτή τη δομή διαπιστώνουμε ότι υπάρχει απόσταση ανάμεσα στον ομιλητή και τον αποδέκτη του και μάλιστα συναισθηματικής υφής. Δηλαδή οι δύο συνομιλητές τρέφουν πολύ αρνητικά αισθήματα ο ένας για τον άλλον. Και στις πέντε αυτές περιπτώσεις η ομιλήτρια είναι η Κλυταιμνήστρα, η οποία απευθύνεται τέσσερις φορές στον Ορέστη και μία φορά στην Ηλέκτρα. Οι αποδέκτες των αιτημάτων της είναι γνωστό ότι τρέφουν αισθήματα μίσους για την ίδια. Με τη γλωσσική της επιλογή δείχνει να αντιλαμβάνεται ότι τα αισθήματα που τρέφουν τα παιδιά της για την ίδια είναι δικαιολογημένα και για

αυτό το λόγο ίσως επιλέγει την εμμεσότητα, καθώς με αυτό τον τρόπο μειώνει το βαθμό της επιβλητικότητας που ενέχεται στα λόγια της. Αυτό το ποσοτικό στοιχείο αποτελεί το 45,45% του συνόλου στα οποία υπάρχει σαφής συναισθηματική απόσταση μεταξύ των διεπιδρώντων.

Ακόμα, συναντάμε τέσσερα (4) εκφωνήματα στα οποία οι διεπιδρώντες αν και δεν έχουν σχέση σαφούς οικειότητας ή συγγενική σχέση, τους διακρίνουν ωστόσο κοινά αισθήματα για την Κλυταιμνήστρα και τον Αίγισθο και έχουν όλοι ως στόχο ή επιθυμία να φύγουν αυτοί οι δύο από την εξουσία και να δικαιωθεί με κάποιον τρόπο ο αδικοχαμένος Αγαμέμνωνας. Αυτό το ποσοτικό δεδομένο συνιστά το 36,4% του συνόλου, όπου οι σχέσεις μεταξύ των συμμετεχόντων τείνουν προς την οικειότητα και άρα προς τη θετική ευγένεια, καθώς ο ομιλητής σε κάθε περίπτωση έχει κοινό στόχο με το συνομιλητή του. Τέτοια εκφωνήματα απευθύνει η Ηλέκτρα στον παιδαγωγό, ο Ορέστης στους παρισταμένους που είναι φιλικά διακείμενοι προς τον ίδιο, και πάλι ο Ορέστης στις γυναίκες του Χορού και ο οικέτης σε άλλους υπηρέτες.

Τέλος, υπάρχουν δύο (2) αιτήματα τα οποία απευθύνουν μεταξύ τους η Χρυσόθεμις στην Ηλέκτρα και αντίστροφα, τα οποία θα τα χαρακτηρίζαμε ως ουδέτερα ως προς τις σχέσεις μεταξύ των δύο αδερφών, όπως αναφέραμε και για το παράθεμα 31. Όμως, λόγω της γενικότερης αρνητικότητας και της συνεχούς διάθεσης για άσκηση κριτικής εκατέρωθεν, θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι οι σχέσεις τους τείνουν περισσότερο προς την απόσταση. Αυτά τα δύο εκφωνήματα αποτελούν το 18,2% του συνόλου που τα χαρακτηρίζουμε ως «ουδέτερες σχέσεις».

7.2 Νεότερη εποχή

Μετά από μελέτη και απαρίθμηση παρατηρούμε ότι στα έργα του Καζαντζάκη και του Τερζάκη συναντάται με ακόμα μεγαλύτερη συχνότητα η διατύπωση αιτημάτων με έμμεσο τρόπο σε σχέση με τις αρχαίες τραγωδίες. Ας εξετάσουμε τα παρακάτω ενδεικτικά παραδείγματα:

32. Το παρακάτω παράθεμα το απευθύνει ο αυτοκράτορας Νικηφόρος Φωκάς στο Δήμαρχο των Πρασίνων στο έργο του Καζαντζάκη (σελ.: 388):

Έχεις ακόμα τίποτα να πεις;

Εδώ ο ομιλητής απευθύνει μία ερώτηση στο συνομιλητή του με την οποία φαινομενικά ζητά μια πληροφορία ή εκφράζει μια απορία. Αν τη συσχετίσουμε όμως με το συγκεκριμένο που προηγείται, αντιλαμβανόμαστε ότι στην πραγματικότητα το εκφώνημα αυτό αποτελεί ένα έμμεσο αίτημα του Νικηφόρου για να σταματήσει η συζήτηση και να αποσυρθεί ο Δήμαρχος. Μάλιστα, με βάση τη συζήτηση που έχει προηγηθεί μεταξύ τους το εκφώνημα του Νικηφόρου είναι δηλωτικό της δυσaréσκειάς του λόγω των όσων άκουσε, μιας και ο Δήμαρχος τον επισκέφθηκε με σκοπό να εκφράσει τα παράπονά του εναντίον της πολιτικής που ασκεί ο αυτοκράτορας. Σαφώς, υπάρχει σχέση ανισότητας, καθώς ο αυτοκράτορας βρίσκεται σε ισχύ έναντι του Δημάρχου, τον οποίο άλλωστε εξουσιάζει. Ακόμα, είναι προφανείς οι μεταξύ τους κακές σχέσεις κυρίως λόγω των παραπόνων που έχει ο Δήμαρχος από τον αυτοκράτορα. Αυτές οι αρνητικές σχέσεις γίνονται ακόμα πιο έκδηλες όταν μετά από το παραπάνω έμμεσο αίτημα του Νικηφόρου ο Δήμαρχος δε διστάζει να συνεχίσει να κάνει λόγο για όλα τα παράπονά του και να κακολογεί τον αυτοκράτορα.

Στο συγκεκριμένο εκφώνημα λοιπόν ο ομιλητής κάνει παραβίαση του αξιώματος του τρόπου, αφού είναι πολύ ασαφής σε σχέση με αυτό το οποίο πραγματικά εννοεί, δηλαδή να σταματήσει ο Δήμαρχος τις κατηγορίες και να αποσυρθεί, μία τεχνική που εφαρμόζεται και όταν ο ομιλητής έχει σκοπό να προσβάλει τον αποδέκτη ή να προβεί σε κριτική εναντίον του (Brown & Levinson, 1987: 225-226), όπως εδώ ο Νικηφόρος.

33. Το επόμενο παράθεμα το συναντάμε στο έργο του Τερζάκη και το απευθύνει ο Λέων στον αυτοκράτορα Νικηφόρο (σελ.: 96):

[...] *Ὡστόσο δῶσε μου τὴν ἄδεια νὰ σοῦ πῶ ταπεινὰ μὲν γνώμη: Τὸν Τσιμισκῆ τί τὸν θέλεις μαζί σου; Εἶναι δίκαιο πιά νὰ ξεκουραστεῖ, ὕστερα ἀπὸ τόσους ἀγῶνες. Μονάρχος σου τὸ εἶπες ὅτι πολέμησε πολὺ.*

Στο απόσπασμα αυτό απευθύνεται ο Λέων ο κουροπαλάτης στον αυτοκράτορα Νικηφόρο. Είναι σαφής η διαφορά στην ιεραρχία μεταξύ των δύο διεπιδρώντων αλλά και η απόσταση λόγω της ισχύος που έχει ο αποδέκτης του εκφωνήματος πάνω στον ομιλητή. Το συγκεκριμένο εκφώνημα αποτελεί μια έμμεση κατευθυντική πράξη, καθώς ο ομιλητής προσπαθεί να πείσει με έμμεσο τρόπο ότι ίσως θα πρέπει να σταματήσει ο Τσιμισκής να πολεμά. Φαίνεται να λέει απλά τη γνώμη του, αλλά στην πραγματικότητα

η γλωσσική του πράξη αποτελεί μια συμβουλή προς τον Νικηφόρο, του οποίου επιδιώκει να αλλάξει τον τρόπο σκέψης, δράσης και τις αποφάσεις σχετικά με τη συμμετοχή του Τσιμισκή σε πολέμους. Του απευθύνει μία ρητορική ερώτηση, που συναντάται όταν πραγματώνεται παραβίαση του αξιώματος της ποιότητας, αλλά και του τρόπου, καθώς κάνει εκτενή λόγο, ενώ θα μπορούσε να είναι πολύ πιο σύντομος (Brown & Levinson, 1987: 223). Όπως φαίνεται από το εκφώνημα, δεν το λέει άμεσα, αλλά προσπαθεί να τον πείσει λέγοντας τη γνώμη του και χρησιμοποιώντας μετριαστικά στοιχεία τα οποία βοηθούν ώστε να μην απειλήσει το αρνητικό πρόσωπο του αποδέκτη, αφού μιλά σε ανώτερό του. Τα μετριαστικά στοιχεία που χρησιμοποιεί είναι: *δῶσε μου τὴν ἄδεια νὰ σοῦ πῶ ταπεινὰ μιὰ γνώμη*. Το επίρρημα *ταπεινὰ* συμβάλλει ακόμα περισσότερο στη μείωση της απειλητικότητας της πράξης. Από την άλλη πλευρά με την πρόταση: *μονάχος σου τὸ εἶπες ὅτι πολέμησε* πολύ δείχνει την αναγνώρισή του στο πρόσωπο του αποδέκτη του, καθώς τονίζει ότι πρόκειται για μια άποψη που έχει υποστηρίξει και ο ίδιος ο αυτοκράτορας. Τέλος, είναι προφανές ότι ο ομιλητής χρησιμοποιεί στρατηγικές αρνητικής ευγένειας προκειμένου να πετύχει το σκοπό του και παράλληλα να διατηρήσει το αρνητικό πρόσωπο του αποδέκτη του (Brown & Levinson, 1987).

34. Το επόμενο παράθεμα το συναντάμε στο έργο του Τερζάκη και το απευθύνει η Θεοφανώ στον Νικηφόρο, μιλώντας του όμως ως σύζυγος σε σύζυγο (σελ.: 149):

Ὡ τί μακρινὴ κι' ἀπόξενη ποὺ μοῦ ἔρχεται ἡ φωνή σου! Ἡ φωνὴ ποὺ ἀγάπησα, ποὺ προσκύνησα, τότε ποὺ ἀντιλαλοῦσε πέρα ὡς πέρα κάτω ἀπὸ τὸν οὐράνιο θόλο σὰν κεραυνός. Δὲ μὲ πιστεύεις, Νικηφόρε, τὸ βλέπω. Δίνεις ἄφεση στὸν ἄθῳο. Αὐτὸ εἶναι ἀλαζονεία, κρίμα βαρὺ, συλλογίσου το.

Σε αυτό το σημείο η Θεοφανώ μιλά στον σύζυγό της και του ζητά να την πιστέψει ότι του λέει την αλήθεια. Νωρίτερα, του είχε πει ότι ο Τσιμισκής κάποτε δεν τη σεβάστηκε ως γυναίκα, ενώ τώρα τον ενημερώνει ότι ήταν ψέμα αυτό που του είχε πει νωρίτερα ότι είχε επιδιώξει σχέση ερωτική μαζί της. Εκείνος στο συγκεκριμένο που προηγείται της απαντά ότι τη συγχωρεί για όλα. Εκείνη τότε του ανταπαντά ότι δεν υπάρχει τίποτα για να συγχωρήσει, γιατί δεν έφταιξε κάπου και δεν έκανε κάποιο σφάλμα. Βλέποντας όμως ότι παραμένει δύσπιστος η ομιλήτρια προχωρά στο παραπάνω εκφώνημα. Με το λόγο της φαίνεται να εκφράζει το παράπονο της που δεν την πιστεύει, ενώ παράλληλα, προσπαθεί

να αυξήσει την πειστικότητά της και του ζητάει και πάλι να την πιστέψει, αυτή τη φορά όμως με έμμεσο τρόπο. Ταυτόχρονα, τονίζει και πάλι την αθωότητά της με τη φράση: *δίνεις ἄφεση στὸν ἄθῳο*, ενώ παράλληλα του προσάπτει κατηγορίες και του υποδεικνύει ότι σφάλλει με αυτή τη στάση του, καθώς του επισημαίνει ότι αυτό είναι αλαζονεία και κρίμα.

Σε αυτό το απόσπασμα η ομιλήτρια κάνει παραβίαση του αξιώματος της ποσότητας, καθώς λέει πολλά περισσότερα από αυτά τα οποία είναι απαραίτητα, επιδιώκοντας βέβαια με αυτό τον τρόπο στην αύξηση της πειθούς της. Ακόμα, με τη διαπίστωση ότι σφάλλει και φέρεται αλαζονικά ο Νικηφόρος του ασκεί κριτική και τον προσβάλλει. Υπερβάλλει στο λόγο της όταν του λέει ότι πέφτει σε *κρίμα βαρύ*, μία στρατηγική της εμμεσότητας (Brown & Levinson, 1987: 219-220). Τέλος, θα κατατάσσαμε το συγκεκριμένο εκφώνημα σε αυτά που χαρακτηρίζονται θετικά με το πρόσημο της οικειότητας μεταξύ των διεπιδρώντων, αφού πρόκειται για μια συζήτηση μεταξύ συζύγων και αφορά ακόμα περισσότερο τη μεταξύ τους σχέση.

35. Το τελευταίο παράθεμα που θα αναλύσουμε το συναντάμε στο έργο του Καζαντζάκη και το απευθύνει ο Νικηφόρος στον πατέρα Αθανάσιο (σελ.:405):

Πατέρα μου, μη βιάζεσαι· μιὰ νύχτα ἄκόμα...

Στο χωρίο που προηγείται ο πάτερ Αθανάσιος προτρέπει τον Νικηφόρο να ακολουθήσει τις συμβουλές του εγκαταλείποντας τις εγκόσμιες απολαύσεις, για να εξιλεωθεί για τα σφάλματα που έχει κάνει και να εξαγνιστεί η ψυχή του. Ο Νικηφόρος μετά από μια μακρά συζήτηση που έχουν μεταξύ τους προβαίνει στο παραπάνω εκφώνημα. Ενώ λοιπόν φαίνεται για μια ελλειπτική πρόταση με την οποία ο ομιλητής απλά δηλώνει ότι για μια ακόμα μέρα θα συνεχίσει τον πρότερο βίο του, στην πραγματικότητα μπορούμε να υποθέσουμε ότι πρόκειται για ένα έμμεσο αίτημα προς τον πατέρα Αθανάσιο για να του επιτρέψει για μια ακόμα μέρα να απολαύσει αυτά τα οποία απολάμβανε μέχρι τότε. Το έμμεσο αίτημα διατυπώνεται με ελλειπτικό τρόπο: *μιὰ νύχτα ἄκόμα*, αφού δεν υπάρχει ρήμα στη φράση. Άλλωστε η έλλειψη, όπως έχουμε αναφέρει και στο δεύτερο κεφάλαιο, συνιστά μια τακτική που χρησιμοποιείται στην εμμεσότητα (Brown & Levinson, 1987: 227). Ακόμα, αξίζει να επισημάνουμε ότι, αν και ο ομιλητής είναι ο αυτοκράτορας, ωστόσο σε αυτό το απόσπασμα δεν μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι

βρίσκεται σε θέση ισχύος απέναντι στον αποδέκτη του, καθώς ο συνομιλητής του είναι ο ιερέας του οποίου την ευχή αποζητά ο Νικηφόρος. Επομένως, θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι ίσως έχει μεγαλύτερη ισχύ ο ιερέας, ή έστω, ότι έχουν ισότιμη σχέση μεταξύ τους, αφού και πάλι, αν και εξαρτάται από τον ιερέα αν θα δώσει την ευχή του, δεν μπορεί κανείς να εξαναγκάσει τον αυτοκράτορα να κάνει κάτι που δεν επιθυμεί.

7.2.1 Παρατηρήσεις

Μετά από προσεχτική μελέτη όλων των κατευθυντικών πράξεων που διατυπώνονται με έμμεσο τρόπο παρατηρούμε ότι πρόκειται για μια δομή που επιλέγεται αρκετά συχνά ανεξάρτητα από το είδος σχέσης που έχουν οι δύο εμπλεκόμενοι. Δηλαδή παρατηρούνται τέτοια εκφωνήματα τόσο μεταξύ συνομιλητών που έχουν σχέση απόστασης, όσο και σχέση εγγύτητας, αλλά και σε περιπτώσεις με ουδέτερη σχέση, εφόσον δεν έχουν ούτε ιδιαίτερη οικειότητα, αλλά ούτε και απόσταση.

Για να παρακολουθήσουμε με μεγαλύτερη ακρίβεια τα παραπάνω δεδομένα ας εξετάσουμε τα παρακάτω ποσοτικά στοιχεία. Συνολικά στο έργο του Καζαντζάκη και στο έργο του Τερζάκη συναντάμε τριάντα δύο (32) αιτήματα με αυτή τη δομή. Από αυτά στα δεκαοχτώ (18) οι συμμετέχοντες έχουν μεταξύ τους σχέση απόστασης, αριθμός που αναλογεί στο 56,25% του συνόλου. Ακόμα, σε δέκα (10) εκφωνήματα οι συνομιλητές έχουν οικεία σχέση, ποσό που αντιστοιχεί στο 31,25% του συνόλου, ενώ σε τέσσερα (4) αιτήματα έχουν ουδέτερες σχέσεις, καθώς οι συμμετέχοντες δεν έχουν ούτε ιδιαίτερη οικειότητα ούτε ιδιαίτερη απόσταση, αριθμός που αναλογεί στο 12,5%.

Σχετικά με τις αποστασιοποιημένες σχέσεις αξίζει να αναφέρουμε ότι στα έργα της νεότερης εποχής συναντάμε αιτήματα που απευθύνονται τόσο από ανώτερους σε κατώτερους, όσο και από κατώτερους σε ανώτερους. Πιο συγκεκριμένα, συνολικά υπάρχουν δέκα (10) αιτήματα που τα απευθύνουν κοινωνικά και θεσμικά ανώτεροι σε κατώτερους τους, αριθμός που αντιπροσωπεύει το 31,25% του συνόλου. Αντίστοιχα, τα αιτήματα που προσανατολίζονται από κατώτερους σε ανώτερους είναι εννέα (9) στο σύνολο, αντιπροσωπεύοντας το 28,12%. Στα υπόλοιπα δεκατρία (13) από τα τριάντα δύο (32) οι συμμετέχοντες έχουν σχέση ισότιμη καθώς ούτε ο ομιλητής ούτε ο συνομιλητής είναι σαφώς ανώτερος από τον άλλον, ούτε ασκεί εξουσία κάποιος από τους δύο πάνω στον άλλον, ποσό που αναλογεί στο 40,6%.

Επιπλέον, πρέπει να επισημάνουμε ότι για κάποια από τα εκφωνήματα ήταν δύσκολο να τα χαρακτηρίσουμε και τα κατατάξουμε σε μία κατηγορία. Τέτοιες περιπτώσεις αποτελούν εκφωνήματα που απευθύνουν ο Νικηφόρος στη Θεοφανώ και αντίστροφα. Ένα τέτοιο παράδειγμα αποτελεί το εκφώνημα της Θεοφανώς στο έργο του Τερζάκη (σελ.: 127: Ἡ βασιλεία σου ἄς μὲ συμπαθήσει. Δὲν εἶναι καὶ τόσο καλὴ ἢ διάθεσή μου. Μπορεῖ καὶ ἡ θύελλα, πὺν ζυγώνει... Ἄφησέ με νὰ πλαγιάσω, Δέσποτα.). Ζητά από τον Νικηφόρο να μην κοιμηθούν μαζί, διατυπώνοντας έτσι μια απειλητική πράξη για τον αποδέκτη και η οποία φέρνει σε ρήξη τη σχέση τους και την κλονίζει, όπως φαίνεται και από την ανταπάντηση-αίτημα που της απευθύνει ο Νικηφόρος να επαναλάβει, φοβούμενος μήπως δεν άκουσε καλά. Το αίτημα της Θεοφανώς δημιουργεί ψυχρότητα και απόσταση μεταξύ τους, ενώ παρατηρούμε ότι χρησιμοποιεί στρατηγικές αρνητικής ευγένειας για να μετριάσει την απειλητικότητα της πράξης της (χρήση γ' ενικού προσώπου, απολογία και προσφώνηση με δείκτη σεβασμού: *δέσποτα*). Για αυτό το λόγο επέλεξα να το συμπεριλάβω στα αιτήματα με σχέση απόστασης, αν και το περιεχόμενο αφορά τη μεταξύ τους προσωπική σχέση.

Ομοίως, όπως αναφέραμε και για το παράθεμα 35, για τα αιτήματα που απευθύνουν ο πάτερ Αθανάσιος στον Νικηφόρο και αντίστροφα δεν μπορούμε να κάνουμε λόγο για θέση ισχύος του αυτοκράτορα απέναντι στον ιερέα, καθώς ο Νικηφόρος είναι που στη δεδομένη φάση έχει ανάγκη και εξαρτάται από τον ιερέα για να του δώσει την ευχή του, να εξαγνιστεί και να εξιλεωθεί για τα σφάλματά του απέναντι στο Θεό. Οπότε, αν δε βρίσκεται σε θέση ισχύος ούτε και ο πάτερ, καθώς και πάλι δεν μπορεί να υποχρεώσει κανείς τον αυτοκράτορα για τίποτα, τότε θα έχουν σχέση σχεδόν ισότιμη, καθώς κανείς από τους δύο δε βρίσκεται σε θέση αναμφισβήτητης ανωτερότητας έναντι του άλλου. Συνεπώς, τις σχέσεις τους τις συμπεριλαμβάνουμε στην κατηγορία των ουδέτερων, καθώς γίνεται προφανές ότι δεν έχουν ούτε ιδιαίτερη εγγύτητα, αλλά ούτε και σχέση απόστασης.

Επομένως, διαπιστώνουμε για τα δεδομένα που αντλούμε από τα έργα της νεότερης εποχής ότι παρουσιάζεται ποικιλία τόσο ως προς την πηγή από την οποία προέρχεται ένα αίτημα προς τον αποδέκτη -σχετικά με τη θέση ανωτερότητας και ισχύος του ομιλητή σε σχέση με τον αποδέκτη- όσο και στο είδος σχέσης που χαρακτηρίζει τους εκάστοτε συμμετέχοντες.

7.3 Οι διαφοροποιήσεις στις σχέσεις των συνομιλητών

Από τη μελέτη των αιτημάτων που διατυπώνονται με εμμεσότητα προκύπτουν κάποια πολύ ενδιαφέροντα στοιχεία για τον τρόπο χρήσης της στις δύο εποχές. Αρχικά, διαπιστώνουμε ότι τα ποσοστά και η συχνότητα χρήσης της βάσει των σχέσεων απόστασης, οικειότητας ή ουδετερότητας είναι ανάλογα και στις δύο εποχές. Αναλυτικότερα, με μεγαλύτερη συχνότητα παρουσιάζεται χρήση εμμεσότητας μεταξύ ατόμων που έχουν σχέση απόστασης, με ποσοστά 45,45% για τις αρχαίες τραγωδίες και 56,25% για τα έργα της νεότερης εποχής. Ακολουθεί με μικρότερη συχνότητα η χρήση της δομής σε άτομα με σχέσεις οικειότητας με ποσοστό περίπου 36,4% για τις αρχαίες τραγωδίες και 31,25% για τα νεότερα έργα, ενώ τα αιτήματα μεταξύ ατόμων με σχέσεις ουδέτερες αντιπροσωπεύονται από τα ποσοστά 18,2% και 12,5% για την πρώτη και τη δεύτερη εποχή αντίστοιχα. Επομένως, γίνεται σαφές ότι δεν παρουσιάζονται διαφοροποιήσεις σχετικά με τη συχνότητα χρήσης της δομής αυτής ανάλογα με το είδος σχέσεων ανάμεσα στους εμπλεκόμενους.

Ωστόσο, με ακόμα προσεχτικότερη μελέτη παρατηρούμε κάποια πολύ ενδιαφέροντα στοιχεία. Όπως αναφέραμε στην ενότητα 7.1 με την ανάλυση των παραθεμάτων των αρχαίων τραγωδιών όλα τα αιτήματα τα απευθύνουν είτε ανώτεροι σε κατώτερους τους, είτε άτομα με ισότιμη μεταξύ τους σχέση. Κανείς όμως δεν απευθύνει αίτημα με αυτή τη δομή σε κάποιον που να είναι ιεραρχικά ανώτερός του. Αντίθετα, στη νεότερη εποχή υπάρχει σχετική αναλογία ως προς τη συχνότητα που απευθύνει τόσο ένας ανώτερος ένα αίτημα (10 από τα 32) όσο και ένας κατώτερος σε ιεραρχικά και θεσμικά ανώτερό του (9 από τα 32).

Αυτό το στοιχείο αποκαλύπτει οπωσδήποτε μια νέα δυνατότητα που έχει συντελεστεί στο μεσοδιάστημα των αιώνων και η οποία δίνει τη δυνατότητα σε ομιλητές να χρησιμοποιούν την εμμεσότητα σε αποδέκτες κοινωνικά ανώτερους τους, με τρόπο, ώστε το αίτημα τους να γίνει αποδεκτό και να μην κριθεί ως απειλητικό ή προσβλητικό για το πρόσωπο του αποδέκτη τους. Άλλωστε, γνωρίζουμε ότι η εμμεσότητα παρέχει αυτή τη δυνατότητα (Sifianou, 1992: 120-121· Brown & Levinson, 1987: 211-213). Αυτός ο τρόπος χρήσης δε φαίνεται να εμφανίζεται στον 5^ο αιώνα π.Χ., τουλάχιστον με βάση τα δεδομένα που αντλούμε από τα έργα που μελετάμε. Ακόμα, βάσει του γεγονότος ότι οι ομιλητές που είναι κατώτεροι από τους συνομιλητές τους στοχεύουν στη

μείωση της απειλητικότητας της πράξης τους μέσω της επιλογής της εμμεσότητας σε συνδυασμό με άλλα στοιχεία που αποτελούν στρατηγικές αρνητικής ευγένειας, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι φαίνεται να γίνεται χρήση της αρνητικής ευγένειας στη νεότερη εποχή όσον αφορά αυτή τη δομή στις δεδομένες περιπτώσεις.

Επιπλέον, η διατύπωση αιτημάτων ανάμεσα σε συνομιλητές με σχέση οικειότητας εμφανίζεται με την ίδια συχνότητα και στις δύο εποχές. Εντούτοις, και εδώ διαπιστώνουμε μια διαφορά, καθώς όταν κάνουμε λόγο για σχέση οικειότητας για τις αρχαίες τραγωδίες, στην πραγματικότητα εννοούμε περισσότερο άτομα που έχουν κοινούς στόχους ή που ο ένας από τους δύο διεπιδρώντες αντιλαμβάνεται και υποστηρίζει τις επιθυμίες του άλλου. Αν κάναμε λόγο για σχέση σαφούς οικειότητας θα έπρεπε να έχουμε αίτημα με εμμεσότητα μεταξύ του Ορέστη και της Ηλέκτρας, κάτι που δε συναντάμε καμία φορά σε κανένα από τα τρία έργα. Ωστόσο, τις χαρακτηρίσαμε αυτές τις σχέσεις ως οικείες για να τις ξεχωρίσουμε από αυτές όπου υπάρχει απόσταση μεταξύ των συμμετεχόντων ή που είναι περισσότερο ουδέτερες. Αντίθετα, στη νεότερη εποχή όταν μιλάμε για σχέση οικειότητας, εννοούμε ξεκάθαρα σχέσεις εγγύτητας, αφού τα εκφωνήματα που συμπεριλαμβάνονται σε αυτή την κατηγορία ανήκουν στους δύο συζύγους, τη Θεοφανώ και το Νικηφόρο, που τα απευθύνουν ο ένας στον άλλον και μία φορά η Θεοφανώ στον εραστή της Ιωάννη Τσιμισκή μετά τη δολοφονία του Νικηφόρου.

Και στις ουδέτερες σχέσεις διαπιστώνουμε μια βασική διαφορά, καθώς στο έργο του Σοφοκλή, όπου παρατηρούμε να υπάρχει αυτός ο τύπος σχέσεων μεταξύ των διεπιδρώντων, οι δύο συνομιλήτριες, Ηλέκτρα και Χρυσόθεμις, δεν έχουν καλές σχέσεις μεταξύ τους, αλλά προσπαθούν να τις εξομαλύνουν. Αντίθετα, στα έργα των Καζαντζάκη και Τερζάκη τα αιτήματα που κατατάξαμε σε αυτή την κατηγορία τα απευθύνει ο Νικηφόρος στον πατέρα Αθανάσιο, για τη σχέση των οποίων έγινε λόγος παραπάνω, και ο Ατζυποθεόδωρος και ο Πεδιάσιμος σε άλλους ισότιμους συνεργάτες-συνεργούς, έχοντας όλοι κοινούς στόχους μεταξύ τους και χωρίς να διακατέχονται από αρνητικά αισθήματα.

Συμπερασματικά, φαινομενικά δεν υπάρχουν διαφορές ως προς τον τρόπο χρήσης της εμμεσότητας ανάμεσα στις δύο εποχές. Όμως, με μια προσεχτικότερη μελέτη, μας αποκαλύπτονται βασικά στοιχεία που αποκαλύπτουν νέες δυνατότητες ως προς τη χρήση της στη νέα ελληνική και ειδικότερα ότι καλύπτει όλο το εύρος των σχέσεων για τη

διατύπωση αιτημάτων, δίνοντας τη δυνατότητα ακόμα και σε ιεραρχικά κατώτερους να διατυπώσουν αίτημα σε ανώτερούς τους, τείνοντας σε αυτή την περίπτωση προς την αρνητική ευγένεια.

8.Συμπεράσματα

Η παρούσα εργασία είχε σκοπό να μελετήσει τον τρόπο διατύπωσης κατευθυντικών πράξεων κατά την αρχαιότητα και κατά τη νεότερη εποχή, τις σχέσεις που έχουν οι συνομιλητές μεταξύ τους και πώς αυτές αντικατοπτρίζονται στις γλωσσικές επιλογές των ομιλητών. Με αυτή τη μελέτη λοιπόν ήταν δυνατό να αντιληφθούμε αφενός τις μεταβολές που έχει υποστεί η ελληνική γλώσσα σε επίπεδο δομής, αφού μας έδωσε τη δυνατότητα να διαπιστώσουμε τις νέες δυνατότητες που δίνει στους ομιλητές μια δομή και η επέκταση του τρόπου ή των συνθηκών χρήσης της. Αφετέρου, διαπιστώσαμε τις εξελίξεις και στο κοινωνικοπολιτισμικό επίπεδο, καθώς είδαμε να παρατηρούνται διαφορές στο είδος των σχέσεων των συνομιλητών ανάμεσα στη μία εποχή και στην άλλη.

Όσον αφορά τα αιτήματα που διατυπώνονται με επιτελεστικό ρήμα παρατηρήσαμε ότι στις αρχαίες τραγωδίες διατυπώνονται κυρίως μεταξύ ατόμων που έχουν σχέση απόστασης. Ωστόσο, επιλέγεται αυτή η δομή και δύο φορές από διεπιδρώντες που έχουν σχέση οικειότητας. Αντίθετα, στα έργα της νεότερης εποχής επιλέγεται αυστηρά μεταξύ ατόμων με σχέση απόστασης, καθώς ο ομιλητής είναι ο αυτοκράτορας Νικηφόρος, ενώ ακόμα και όσες φορές απευθύνεται η Θεοφανώ στον Νικηφόρο, απευθύνεται στη δεδομένη χρονική στιγμή στον αυτοκράτορα και όχι στο σύζυγό της. Επομένως, γίνεται φανερό με βάση τα παραπάνω ότι τα επιτελεστικά χρησιμοποιούνται σε αυστηρά αποστασιοποιημένες σχέσεις στη νέα ελληνική, κάτι που ισχύει εν γένει και για την αρχαία ελληνική, αλλά με μεγαλύτερη ευελιξία. Αυτή την ευελιξία φαίνεται να την επιβεβαιώνει και η διαφορά στην προθετικότητα των ομιλητών που υπάρχει στα έργα των δύο εποχών. Ενώ δηλαδή στα εκφωνήματα της νεότερης εποχής οι ομιλητές έχουν με τα αιτήματά τους πρόθεση για διαταγή ή παράκληση και μόνο, οι ομιλητές της αρχαιότητας αποσκοπούν τόσο στην παράκληση και στην προσταγή, όσο και στη συμβουλή ή στο αίτημα για απλή πληροφορία. Αυτές οι διαφορές αλλά και η μεγαλύτερη συχνότητα που παρατηρούμε στα έργα της αρχαιότητας εξηγούνται από το γεγονός ότι τα επιτελεστικά λειτουργούν ως τακτική ρητορισμού (Brown & Levinson, 1987: 190).

Ως προς τη χρήση της ελλειπτικής δομής, επίσης βρήκαμε κάποιες πολύ ενδιαφέρουσες διαφορές ανάμεσα στις δύο εποχές. Ενώ φαινομενικά στις αρχαίες

τραγωδίες το μεγαλύτερο ποσοστό το καταλαμβάνουν εκφωνήματα με σχέσεις απόστασης, στην πραγματικότητα η οικειότητα αφορά την πλειονότητα της χρήσης αυτής τη δομής, αφού οι «ουδέτερες» σχέσεις τείνουν περισσότερο προς την οικειότητα με ομιλητές που έχουν κοινούς στόχους και αμοιβαία θετικά αισθήματα. Από κοινού λοιπόν με τις σαφώς οικείες σχέσεις καταλαμβάνουν την πλειονότητα των αιτημάτων. Στα δεδομένα των έργων της νεότερης εποχής συμβαίνει το αντίστροφο με την πλειονότητα των εκφωνημάτων να χαρακτηρίζονται από σχέσεις απόστασης μεταξύ των διεπιδρώντων. Ακόμα μία βασική διαφορά που είδαμε στη χρήση της έλλειψης σχετίζεται με τη δομή της γλώσσας και τον τρόπο διατύπωσης. Συγκεκριμένα, ενώ στις αρχαίες τραγωδίες συναντήσαμε σχεδόν καθολικά έλλειψη ρήματος (μία μόνο φορά αντί για έλλειψη ρήματος υπήρξε έλλειψη του συμπληρώματός του), στα έργα της νεότερης εποχής συναντήσαμε ελλειπτικό εκφώνημα με κάθε μορφή. Έλλειπε είτε το ρήμα, είτε το συμπλήρωμα, είτε η πρόταση αποτελούνταν μόνο από το συμπλήρωμα, δηλαδή ένα ουσιαστικό, ειδικότερα σε περιπτώσεις επείγουσας κατάστασης, είτε από ένα επίρρημα, είτε τέλος από μία κλητική προσφώνηση, που αποτελούνταν μόνο από το όνομα του αποδέκτη του αιτήματος ή από έναν τιμητικό τίτλο. Σαφώς, τα παραπάνω στοιχεία δείχνουν ότι η ελλειπτική δομή προτιμάται στη νέα ελληνική σε περιπτώσεις που απαιτείται περισσότερη προσοχή για να μην απειληθεί το πρόσωπο του αποδέκτη, ενώ σε περιπτώσεις με ιδιαίτερη οικειότητα σε μικρότερο βαθμό, όταν στην αρχαιότητα φαίνεται να χρησιμοποιούνταν κάπως συχνότερα όταν είχαν θετικά αισθήματα και κοινούς στόχους οι συνομιλητές. Τέλος, είναι προφανές ότι στη νεότερη εποχή υπάρχει δυνατότητα να σχηματίζουμε ελλειπτικές δομές με περισσότερους τρόπους, πέραν της έλλειψης ρήματος.

Διαφορές τόσο ως προς τις σχέσεις όσο και ως προς τον τρόπο διατύπωσης συναντήσαμε και στο κεφάλαιο με τις δηλωτικές προτάσεις. Όταν σε όλα τα δεδομένα των αρχαίων τραγωδιών οι συνομιλητές είχαν σχέσεις απόστασης, στα αντίστοιχα της νεότερης εποχής παρατηρήθηκαν σχέσεις απόστασης με θεσμική ισχύ του ομιλητή έναντι του αποδέκτη του, αλλά και σχέσεις οικειότητας. Εφόσον τα εκφωνήματα που δηλώνουν ανάγκη ή επιθυμία είναι ιδιαίτερα άμεσα μπορούσαν να εκφωνούνται είτε από άτομα που έχουν ισχύ και δεν ανησυχούν μήπως προσβάλλουν τον αποδέκτη τους, είτε όταν υπάρχει οικειότητα και δεν υπάρχει πρόβλημα μήπως φανούν αγενείς. Οποσδήποτε

πάντως, φαίνεται στη νεότερη εποχή να επεκτείνεται η χρήση των δηλωτικών προτάσεων ως προς τις σχέσεις των συμμετεχόντων. Επιπλέον, βασική είναι και η διαφορά που αφορά τον τρόπο διατύπωσης, καθώς στην αρχαιότητα δηλωτικές προτάσεις παρουσιάζονται μόνο με χρήση επιτελεστικού ρήματος, όταν στη νεότερη εποχή παρουσιάζεται τόσο η χρήση επιτελεστικού, όσο και η χρήση απλής Οριστικής (χωρίς χρήση επιτελεστικού δείκτη) και της Υποτακτικής. Οι δύο τελευταίες δομές δεν εμφανίζονται καθόλου στα αρχαία δεδομένα. Ως προς την Υποτακτική επισημάνσαμε ότι η συχνή εμφάνιση της στη νεότερη εποχή εξηγείται λόγω του ότι αντικατέστησε άλλες δομές οι οποίες εξαφανίστηκαν στο μεσοδιάστημα των αιώνων, όπως η Ευκτική έγκλιση ή οι απαρεμφατικές δομές. Πρόκειται λοιπόν για μια ακόμα ενδιαφέρουσα εξέλιξη στη δομή και στη δυνατότητα έκφρασης μέσω της γλώσσας με το πέρασμα του χρόνου.

Και στη χρήση της απρόσωπης σύνταξης διαπιστώσαμε μια βασική διαφορά σχετικά με το είδος των σχέσεων που έχουν μεταξύ τους οι συνομιλητές. Ενώ δηλαδή στα δεδομένα των νεότερων έργων οι διεπιδρώντες είχαν μεταξύ τους πάντα σχέσεις απόστασης, στα αντίστοιχα των αρχαίων τραγωδιών συναντάμε όλα τα είδη σχέσεων, αποστασιοποιημένες-ουδέτερες-οικείες, αντίθετα με το αναμενόμενο βάσει της θεωρίας, σύμφωνα με την οποία η απρόσωπη σύνταξη αποτελεί μία στρατηγική αποπροσωποποίησης του ομιλητή και του συνομιλητή και συγκαταλέγεται στις στρατηγικές της αρνητικής ευγένειας (Brown & Levinson, 1987: 191-192). Μάλιστα, ενώ στα δεδομένα της νεότερης εποχής απευθύνονται με αυτή τη δομή τόσο ανώτεροι σε κατώτερους όσο και το αντίστροφο με σχέσεις απόστασης, στα δεδομένα των αρχαίων τραγωδιών ακόμα και οι ουδέτερες σχέσεις τείνουν περισσότερο προς την οικειότητα και άρα προς τη θετική ευγένεια, λαμβάνοντας υπόψη τα θετικά αισθήματα και τους κοινούς στόχους των συνομιλητών. Υποστηρίξαμε ότι ίσως αυτή η διαφορά που αφορά τις αρχαίες τραγωδίες και η τάση προς τη θετική ευγένεια, που αποτελεί και απόκλιση από τη βασική θεωρία, να εξηγείται από τη συνακόλουθη έλλειψη ρήματος που υπάρχει στις απρόσωπες δομές των εκφωνημάτων της εποχής. Άλλωστε, όταν χρησιμοποιείται μία στρατηγική αρνητικής ευγένειας και συνδυάζεται με μια στρατηγική θετικής ευγένειας, όπως θεωρείται η χρήση της έλλειψης, τότε το εκφώνημα τείνει περισσότερο προς τη θετική ευγένεια (Brown & Levinson, 1987: 111). Τέλος, ίσως στην αρχαιότητα αντιλαμβάνονταν διαφορετικά τις συνθήκες χρήσης της απρόσωπης σύνταξης και όχι ως

μία μέθοδο αποπροσωποποίησης και αυτό να εξηγεί τη χρήση της και μεταξύ ατόμων με σχέση εγγύτητας.

Επιπλέον, διαπιστώσαμε ότι η Προστακτική σε γ' ενικό πρόσωπο φάνηκε να προτιμάται σε περιπτώσεις όπου υπάρχει απόσταση μεταξύ των συνομιλητών. Στα αρχαία δεδομένα στην πλειονότητά τους απευθύνεται κάποιος ανώτερος σε κατώτερό του, ενώ στα περισσότερα από τα εκφωνήματα των νεότερων έργων απευθύνεται με αυτή τη δομή κατώτερος σε ιεραρχικά και θεσμικά ανώτερό του. Ίσως αυτή η διαφορά είναι ενδεικτική της ανάγκης του ομιλητή για αποπροσωποποίηση και απόσταση από τον αποδέκτη του, ιδιαίτερα στην περίπτωση που ο ομιλητής βρίσκεται σε κατώτερη θέση, όπως συμβαίνει στα δεδομένα των έργων του Καζαντζάκη και του Τερζάκη. Επιπλέον, ίσως αυτή η χρήση που παρατηρείται από ανώτερους σε κατώτερους στις αρχαίες τραγωδίες να υποδηλώνει την ανάγκη των ομιλητών, ακόμα και αν έχουν δύναμη και εξουσία, να θέλουν να μειώνουν το βαθμό απειλητικότητας των λόγων τους. Οποσδήποτε πάντως, αυτά τα στοιχεία δείχνουν τις διαφορές στον τρόπο χρήσης αυτής της δομής στις δύο εποχές και στις σχέσεις μεταξύ των συμμετεχόντων.

Παρατηρώντας τις συνθήκες χρήσης του α' πληθυντικού προσώπου, αρχικά δε διαπιστώνουμε ιδιαίτερες διαφορές ανάμεσα στις δύο εποχές, ειδικότερα αναφορικά με τις σχέσεις των συνομιλητών. Και στις δύο εποχές διακρίνουμε σχέσεις εγγύτητας μεταξύ των συνομιλητών, ή έστω σχέσεις συμπάθειας, ακόμα και όταν απευθύνεται με αυτή τη δομή ο Αίγισθος στον Ορέστη, καθώς τη δεδομένη χρονική στιγμή αγνοεί την πραγματική ταυτότητα του συνομιλητή του. Ωστόσο, στα δεδομένα της νεότερης εποχής στο έργο του Τερζάκη συναντήσαμε ένα εκφώνημα που το απηύθυνε ο Πεδιάσιμος στους συνεργούς με αυτή τη δομή, αλλά ο κύριος αποδέκτης του αιτήματος ήταν ο Τσιμισκής, ο οποίος είναι σαφώς ανώτερος από τον ομιλητή. Σε αυτή την περίπτωση επισημάναμε ότι φαίνεται να ισχύει η θέση των Brown και Levinson (1987: 202-203) ότι η χρήση του α' πληθυντικού προσώπου μπορεί να χρησιμοποιηθεί και ως στρατηγική αποπροσωποποίησης, επιτυγχάνοντας τη μείωση της επιβλητικότητας και της απειλητικότητας της πράξης. Σαφώς, αυτή την περίπτωση τη συναντήσαμε μόνο μία φορά στα δεδομένα μας, αλλά και αυτή η μοναδική φορά δείχνει τη δυνατότητα αλλαγής ή διεύρυνσης στον τρόπο χρήσης αυτής της δομής, δηλαδή ίσως συντελείται μια γλωσσική μεταβολή στις συνθήκες χρήσης του α' πληθυντικού προσώπου,

εξυπηρετώντας καλύτερα τις προθέσεις όλων των ομιλητών. Τέλος, διαπιστώσαμε ότι η δομή αυτή στα έργα της νεότερης εποχής χρησιμοποιείται συχνότερα από ό,τι συμβαίνει στα δεδομένα της αρχαιότητας, καθώς και μια μεταβολή στον τρόπο διατύπωσής της, αφού έχει εξαλειφθεί η δοτική *ήμῖν*, ενώ στα νέα ελληνικά συναντάμε τον περιφραστικό τύπο *ἄς + α' πληθυντικό*, ή απευθείας το ρήμα στο αντίστοιχο πρόσωπο.

Τέλος, στη μελέτη των έμμεσων αιτημάτων διαπιστώσαμε ότι ως γλωσσική επιλογή η έμμεσότητα καλύπτει όλα τα είδη σχέσεων και υπάρχει αναλογία στο είδος των σχέσεων στις δύο εποχές. Εντούτοις, ενώ τα εκφωνήματα των αρχαίων τραγωδιών τα απευθύνουν μόνο ομιλητές ιεραρχικά ανώτεροι ή ισότιμοι με τους συνομιλητές τους, στη νεότερη εποχή απευθύνονται, εκτός από ανώτεροι και ισότιμοι, και κατώτεροι σε ανωτέρους τους. Μάλιστα, σε αυτή την περίπτωση οι ομιλητές κάνουν επιλογές αρνητικής ευγένειας στο εκφώνημά τους, με σκοπό να μειώσουν την απειλητικότητα της πράξης τους. Αυτή η διαφορά δείχνει μια βασική αλλαγή που έχει συντελεστεί στη γλώσσα στο μεσοδιάστημα και δίνει τη δυνατότητα στους ομιλητές να απευθύνονται με έμμεσο τρόπο ακόμα και αν είναι κατώτεροι κοινωνικά και ιεραρχικά από τους συνομιλητές τους, κάτι που προφανώς δεν ίσχυε στην αρχαιότητα. Ακόμα, αξίζει να υπενθυμίσουμε ότι και στις ουδέτερες σχέσεις, στα δεδομένα της αρχαιότητας οι συνομιλήτριες (Ηλέκτρα και Χρυσόθεμις) έχουν μεγαλύτερη τάση προς την απόσταση λόγω των αμοιβαίων αρνητικών αισθημάτων τους, ενώ στη νεότερη εποχή έχουν κοινούς στόχους.

Συμπεραίνουμε ότι αυτή η μελέτη ήταν ιδιαίτερα σημαντική, καθώς κατάφερε να αναδείξει τις διαφορές τόσο ως προς τον τρόπο διατύπωσης κατευθυντικών πράξεων και τις μετατροπές που έχουν συντελεστεί στα γλωσσικά φαινόμενα που εξετάσαμε, όσο και στις σχέσεις μεταξύ των συμμετεχόντων και τις συνθήκες κάτω από τις οποίες κάποιος ομιλητής κάνει μία συγκεκριμένη επιλογή για το αίτημά του. Διαπιστώσαμε ότι, παρά το γεγονός ότι τόσο στην αρχαιότητα όσο και σήμερα οι Έλληνες τείνουν περισσότερο προς τη θετική ευγένεια, παρατηρούνται διαφορές ως προς τον τρόπο χρήσης μίας δομής ανάμεσα στη μία εποχή και στην άλλη.

Τέλος, όπως επισημάναμε και στην εισαγωγή, αυτή η μελέτη μπορεί να αποβεί χρήσιμη και για την ανάλυση λογοτεχνικών έργων, καθώς μπορεί να διαφωτίσει με έναν τρόπο νέο για την ψυχοσύνθεση και το χαρακτηρισμό των προσώπων, από μια άλλη

σκοπιά, βάσει των επιλογών των ηρώων στα διαλογικά μέρη. Άλλωστε, διαπιστώσαμε ότι οι επιλογές που συνηθίζουν να κάνουν κάποιοι από τους ήρωες φανερώνουν όχι μόνο τις σχέσεις τους με τους αποδέκτες τους, αλλά και στοιχεία της προσωπικότητας και του χαρακτήρα τους. Παρόμοιες έρευνες λοιπόν μπορούν να βοηθήσουν και στην ανάλυση λογοτεχνικών κειμένων και να υπάρχει πια μια νέα προσέγγιση στον τρόπο εξέτασής τους.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Μεντή, Α. (2014). *Σημασιοσυντακτική ανάλυση ρηματικών δομών: Η περίπτωση του ρήματος «λέω»*. Διπλωματική εργασία, Αθήνα: Πανεπιστήμιο Αθηνών, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Ινστιτούτο Επεξεργασίας Λόγου/Ερευνητικό Κέντρο «Αθήνα».
- Μόζερ, Α. (2005). *Αποψη και χρόνος στην ιστορία της ελληνικής*. Αθήνα: Παρουσία, ΕΚΠΑ.
- Μπέλλα, Σ. (2015). *Πραγματολογία. Από τη γλωσσική επικοινωνία στη γλωσσική διδασκαλία*. Αθήνα: Gutenberg.
- Σηφianού, Μ. (2006). Ανάλυση λόγου και διδασκαλία της ελληνικής ως ξένης γλώσσας. Στο Σ. Μοσχονάς (επιμ.), *Η Ελληνική ως Ξένη Γλώσσα: Από τις Λέξεις στα Κείμενα*. Αθήνα: Πατάκης, 93-151.

Ξενόγλωσση

- Austin, J. L. (1962). *How to Do Things with Words* (επιμ. James O. Urmson). Oxford: Oxford University Press.
- Austin, J. L. (1975). *How to Do Things with Words* (επιμ. James O. Urmson & Marina Sbisa). Oxford: Oxford University Press. [1η έκδοση: επιμ. James O. Urmson, Oxford: Oxford University Press, 1962].
- Blum-Kulka, S. (1987). Indirectness and politeness in requests: Same or different? *Journal of Pragmatics*, II: 131-146
- Blum-Kulka, S., House, J. & Kasper, G. (1989). *Cross-Cultural Pragmatics: Requests and Apologies*. Norwood, New Jersey: Ablex.
- Brown, R. & Gilman, A. (1989). Politeness theory and Shakespeare's four major tragedies. *Language in Society* 18: 159-212.
- Brown, G. & Yule, G. (1983). *Discourse Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Brown, P. & Levinson, S. (1978). Universals in language usage: politeness phenomena, Στο Goody (1978α), 56-310.

- Brown, P. & Levinson, S. (1987). *Politeness: Some Universals in Language Usage*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cutting, J. (2002). *Pragmatics and Discourse*. London: Routledge.
- Davison, A. (1975). Indirect speech acts and what to do with them, Στο Cole and Morgan (1975), 143-185.
- Ervin-Tripp, S. (1976). «Is Sybil there?» The structure of some American English directives. *Language in Society* 5: 25-66.
- Ervin-Tripp, S. (1981). How to make and understand a request. Στο Parret, Sbisá, and Verschueren (1981), 195-209.
- Goffman, E. (1967). *Interaction ritual: essays on face-to-face behavior*. Garden City, New York: Anchor Books.
- Green, G. M. (1975). How to get people to do things with words: the whimperative question, Στο Cole and Morgan (1975), 107-141.
- Grice, H. P. (1975). Logic and conversation. Στο P. Cole & J. L. Morgan (επιμ.), *Syntax and Semantics 3: Speech Acts*. New York: Academic Press, 41-58.
- Grice, H. P. (1989). *Studies in the Way of Words*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Hill, B., Ide, S., Ikuta, S., Kawasaki, A., and Ogino, T. (1986). Universals of linguistic politeness, *Journal of Pragmatics*, 10: 347-371.
- Holmes, J. (2006). Politeness strategies as linguistic variables. Στο J. Mey (επιμ.), *Concise Encyclopedia of Pragmatics* (2η έκδ.). Amsterdam: Elsevier, 711-723.
- Huang, Y. (2007). *Pragmatics*. Oxford: Oxford University Press.
- Lakoff, R. (1973). The logic of politeness; or minding your p's and q's. *Papers from the Ninth Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society*. Chicago: Chicago Linguistic Society, 292-305.
- Levinson, S. (1983). *Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lyons, J. (1968). *Introduction to theoretical linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pavlidou, T. (1986). “Na rotiso kati?” erotisis se ipotaktiki’, *Studies in Greek Linguistics: Proceedings of the Seventh Annual Meeting of the Department of Linguistics, Faculty of Philosophy, Aristotelian University of Thessaloniki*, 233-249.

- Searle, J. R. (1969). *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Searle, J. R. (1975α). A taxonomy of speech acts. Στο K. Gunderson (επιμ.), *Minnesota Studies in the Philosophy of Science 9: Language, Mind and Knowledge*, Minneapolis: University of Minnesota Press, 344-369.
- Searle, J. R. (1975β). Indirect speech acts. Στο P. Cole & J. L. Morgan (επιμ.) *Syntax and Semantics 3: Speech Acts*. New York: Academic Press, 59-82.
- Searle, J. R. (1979). *Expression and meaning: studies in the theory of speech acts*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Searle, J. R. & Vanderveken, D. (1985). *Foundations of Illocutionary Logic*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sifianou, M. (1992α). *Politeness phenomena in England and Greece: A cross-cultural perspective*. Oxford: Oxford University Press.
- Tannen, D. (1983). "I take out the rock-dok!": how Greek women tell about being molested (and create involvement)', *Anthropological Linguistics*, 25: 359-373.
- Triandafillides, M. (1978). *Neoelliniki grammatiki (tis dimotikis)*, edn. Aristotelio Panepistimio Thessalonikis.

Παράρτημα

Παρακάτω παρουσιάζονται συνοπτικά όλα τα δεδομένα που συναντήσαμε στη μελέτη και των πέντε έργων. Θα παρουσιαστούν αρχικά χωρισμένα σε κεφάλαια, όπως αναλύθηκαν στο δεύτερο μέρος της μελέτης, κι επιπλέον, χωρισμένα σε συγγραφείς και με τη σειρά που παρουσιάζονται στο κάθε έργο.

1. Επιτελεστικά ρήματα

Ηλέκτρα, Σοφοκλής

- Προς νῦν θεῶν... μέτει πάλιν. (Ο: Χρυσόθεμις, Α: Ηλέκτρα, στίχοι: 428-430)
- Ἀλλ' ἀντιάζω... κρατοῦσιν εἰκαθεῖν. (Ο: Χρυσόθεμις, Α: Ηλέκτρα, στίχοι: 1009-1014)
- Αἴγισθον... πάλαι. (Ο: Ορέστης, Α: Χορός, στίχος: 1101)
- Σιγᾶν ἐπῆνεσ'... χωροῦντος. (Ο: Ορέστης, Α: Ηλέκτρα, στίχοι: 1322-1323)
- Σφῶν δ' ἐννέπω... μαχούμενοι. (Ο: Παιδαγωγός, Α: Ορέστης και Ηλέκτρα, στίχοι: 1367-1371)
- Σέ τοι, σὲ κρίνω... φράσαι. (Ο: Αἴγισθος, Α: Ηλέκτρα, στίχοι: 1445-1447)
- Σιγᾶν ἄνωγα... φρένας. (Ο: Αἴγισθος, Α: Ηλέκτρα, στίχοι: 1458-1463)

Ηλέκτρα, Ευριπίδης

- Ἐπεὶ δέ κινεῖς μῦθον... τητωμένη. (Ο: Ηλέκτρα, Α: Ορέστης με μορφή ξένου, στίχοι: 302-310) + επανάληψη αιτήματος συνοπτικά: Ἀλλ', ὦ ξένε, ἰκετεύω... τάδε. (Ο: Ηλέκτρα, Α: Ορέστης, στίχος: 332)
- Καί σοι προσφονῶ... ξίφει. (Ο: Ηλέκτρα, Α: Ορέστης, στίχοι: 685-688)
- Τέκος ἐμόν, λιταίνω. (Ο: Κλυταιμνήστρα, Α: Ορέστης, στίχος: 1215)

Χοηφόροι, Αισχύλος

- Ἀπλοῦς ὁ μῦθος... ἄψευδής τὸ πρίν. (Ο: Ορέστης, Α: Χορός, στίχοι: 554-559)
- [...] ὑμῖν δ' ἐπαινῶ... τὰ καίρια. (Ο: Ορέστης, Α: Χορός, στίχοι: 581-582)
- Τὰ δ' ἄλλα... ὀρθώσαντι μοι. (Ο: Ορέστης, Α: Χορός για ἄλλον αποδέκτη, στίχοι: 583-584)

- Αἰνῶ δὲ πράσσειν... τάδε. (Ο: Κλυταιμνήστρα, Α: οικέτης, στίχος: 715, με βάση το αίτημα των στίχων 712-714)

Νικηφόρος Φωκάς, Ν. Καζαντζάκης

- Μιχαήλ, προστάζω... Δημάρχους! (Ο: Νικηφόρος, Α: Μιχαήλ, σελ.: 352)
- Πονῶ! παρακαλῶ... ν' ἀφανιστεῖτε! (Ο: Νικηφόρος, Α: σκλάβες, σελ.: 353)
- Χάρη δικιά μου... στή νίκη. (Ο: Θεοφανώ, Α: Νικηφόρος, σελ.: 376)
- Κύριε, ζητῶ σου χάρη... (Ο: Θεοφανώ, Α: Νικηφόρος) + ανταπάντηση-αίτημα:
Ἐγὼ ζητῶ σου χάρη... νὰ μὴν μπαίνεις! (Ο: Νικηφόρος, Α: Θεοφανώ, σελ.: 377)
- Παρακαλῶ σε... ξακλούθα! (Ο: Νικηφόρος, Α: Δήμαρχος Βένετων, σελ.: 391)
- Τὴν πόρτα τῆς Παράδεισος... καλέ μου.... [...] Τὸν Τσιμισκή... (Ο: Θεοφανώ, Α: Νικηφόρος, σελ.: 399)
- Παρακαλῶ σε... πὰ δὲν πρέπει. (Ο: Νικηφόρος, Α: Θεοφανώ, σελ.: 450)
- Καὶ τώρα... δυνατά! (Ο: Νικηφόρος, Α: Θεοφανώ, σελ.: 458)

Θεοφανώ, Α. Τερζάκης

- Δεν υπάρχουν κατευθυντικές πράξεις με επιτελεστικό ρήμα στο έργο του Τερζάκη.

2. Ἐλλειψη

Ηλέκτρα, Σοφοκλής

- Οἷ δ' ἰκάνομεν... τιμωρὸν φόνου. (Ο: Παιδαγωγός, Α: Ορέστης, στίχοι: 8-14)
- νῦν γὰρ ἐν καλῷ φρονεῖν. (Ο: Χρυσόθεμις, Α: Ηλέκτρα, στίχος: 384)
- Ἄλλ' οὐ διδάσκω· τοῖς κρατοῦσιν δ' εἰκαθεῖν. (Ο: Χρυσόθεμις, Α: Ηλέκτρα, στίχος: 396)
- Καλὸν γε μέντοι... πεσεῖν. (Ο: Χρυσόθεμις, Α: Ηλέκτρα, στίχος: 398)
- Τλῆναι σε δρῶσαν... παραινέσω. (Ο: Ηλέκτρα, Α: Χρυσόθεμις, στίχος: 943)
- Σιγᾶν ἄμεινον... κλύη. (Ο: Ορέστης, Α: Ηλέκτρα, στίχος: 1238)
- Οὐκ ἂν μακρῶν ἔθ' ἡμῖν... ναίουσιν τάδε. (Ο: Ορέστης, Α: Πυλάδης, στίχοι: 1372-1375)

- ὦ παῖδες, οὐκ ἄψορρον; (Ο: Ηλέκτρα, Α: Ορέστης και Πυλάδης, στίχος: 1430)

Ηλέκτρα, Ευριπίδης

- Ποῦ, ποῦ νεᾶνις' πότνι... προσβῆναι ποδί. (Ο: Πρέσβυς, Α: παριστάμενοι, στίχοι: 487-490)
- Λαβεῖν φίλον... φαίνει θεός. (Ο: Πρέσβυς, Α: Ηλέκτρα, στίχος: 565)
- Ποῖον χαρακτηρ'... πείσομαι; (Ο: Ηλέκτρα, Α: Πρέσβυς, στίχος: 572)
- Δέχ' ἡλίους... λεχώ. (Ο: Ηλέκτρα, Α: Πρέσβυς, στίχος: 654)
- [...] στείχειν δ' ἀκμή. (Ο: Πρέσβυς, Α: Ηλέκτρα και Ορέστης, στίχος: 684)
- Τέκος ἐμόν λιταίνω. (Ο: Κλυταιμνήστρα, Α: Ορέστης, στίχος: 1215)

Χοηφόροι, Αισχύλος

- Ὅδ' εἰμί· μὴ μάτευ'... μᾶλλον φίλον. (Ο: Ορέστης, Α: Ηλέκτρα, στίχος: 219)

Νικηφόρος Φωκάς, Ν. Κζαντζάκης

- Ν' ἀκούσω! (Ο: Θεοφανώ, Α: Μιχαήλ, σελ.: 343)
- Νὰ τὴν ἀκούσω! (Ο: Θεοφανώ, Α: Μιχαήλ, σελ.: 346)
- Βοήθεια! Ἀνάφτε τὶς λαμπάδες! (Ο: Νικηφόρος, Α: ἄνθρωποι του παλατιού, σελ.: 365)
- Κάτω τὰ χέρια! πίσω! (Ο: Νικηφόρος, Α: πολεμιστές, σελ.: 371)
- Πιὸ δυνατά! (Ο: Νικηφόρος, Α: Βούρτσης, σελ.: 372)
- Μιχαήλ Βούρτση! (Ο: Νικηφόρος, Α: Βούρτσης) + ἀπόκριση-αἴτημα: Ἀνίκητέ μου βασιλιά, στοὺς ὀρισμούς σου! (Ο: Βούρτσης, Α: Νικηφόρος, σελ.: 377)
- Ἀνοίχτε! Ἀνοίχτε! [...] (Ο: Νικηφόρος, Α: υπηρέτες, σελ.: 378)
- Καὶ τὴν Αὐγούστα! (Ο: Μιχαήλ, Α: Δήμαρχοι, σελ.: 383)
- Μή! μή, κυρά!... νὰ θυμοῦμαι! (Ο: Νικηφόρος, Α: Θεοφανώ, σελ.: 397)
- Τὸν Τσιμισκή... (Ο: Θεοφανώ, Α: Νικηφόρος, σελ.: 399)
- Πατέρα μου, μὴ βιάζεσαι· μιὰ νύχτα ἀκόμα... (Ο: Νικηφόρος, Α: πᾶτερ Αθανάσιος) ἀπόκριση-αἴτημα: Γιέ μου... Ἀπόψε! (Ο: Αθανάσιος, Α: Νικηφόρος, σελ.: 405)

- Φτάνει! [...] (Ο: Νικηφόρος, Α: Αθανάσιος, σελ.: 411)
- Νά, κοίτα το... δὲν τὸ μετανιώνω! (Ο: Νικηφόρος, Α: Αθανάσιος, σελ.: 412)
- Βοήθεια, ἀδερφάδες μου μαριόλες! (Ο: Βουλγάρα, Α: υπόλοιπες δούλες, σελ.: 437)
- Φτάνει! Καλὴ ἡ χαρά... ζώνουν ἔγνοιες. (Ο: Θεοφανώ, Α: δούλες, σελ.: 443)
- Θεοφανώ... (Ο: Νικηφόρος, Α: Θεοφανώ, σελ.: 448)
- Νικηφόρε! (Ο: Θεοφανώ, Α: Νικηφόρος, σελ.: 450)
- Πιὸ δυνατά! (Ο: Νικηφόρος, Α: Μιχαήλ, σελ.: 458)

Θεοφανώ, Α. Τερζάκης

- Πᾶμε! Ξοπίσω τους! ξοπίσω τους! (Ο: Θεοφανώ, Α: κόρες του Κωνσταντίνου Ζ' - αδερφές της, σελ.: 89)
- Γιὰ τ' ὄνομα τοῦ Ἀλλάχ... Διψᾶω... (Ο: σκλάβα, Α: καλόγερος, σελ.: 90)
- Παπά... ἀμάν!... νερό!... (Ο: σκλάβα, Α: καλόγερος, σελ.: 91)
- Ὡχ, νερό, νερό... σοῦ λέω. (Ο: σκλάβα, Α: καλόγερος, σελ.: 92)
- Τί μαντάτα, Βαλάντη; (Ο: Νικηφόρος, Α: Βαλάντης, σελ.: 97)
- Θεοφανώ! Δὲ θέλω νὰ διαβάσεις! (Ο: Νικηφόρος, Α: Θεοφανώ, σελ.: 101)
- Λέγε τον! [...] Ποῦ;... πῶς; λέγε μου. (Ο: Θεοφανώ, Α: σκλάβα, σελ.: 106)
- Δέσποινα!... (Ο: Τσιμισκής, Α: Θεοφανώ, σελ.: 113)
- Σιωπή! ... Μονάχα-σιωπή. (Ο: Τσιμισκής, Α: Βούρτσης, σελ.: 119-120)
- Ἀρχοντά μου... (Ο: Βούρτσης, Α: Τσιμισκής, σελ.: 120)
- Θέλω νὰ τ' ἀκούσω. (Ο: Θεοφανώ, Α: Τσιμισκής, σελ.: 122)
- Σιωπή. Ἀκούστηκε τὸ σύνθημα; (Ο: Θεοφανώ, Α: κοιτώνισσα, σελ.: 131)
- Ὅρκισέ τους ὅμως. Ὅρκισέ τους- μ' ἀκούς; (Ο: Θεοφανώ, Α: Τσιμισκής, σελ.: 137)
- Ἔτσι; Ἐμπρός λοιπόν φίλοι... ἱερό. Τί; [...] (Ο: Τσιμισκής, Α: συνωμότες, σελ.: 141)
- Νικηφόρε! Νικηφόρε! ... τρέμω!... Ὡ, ἡ νύχτα τούτη εἶναι ἀφόρητη! (Ο: Θεοφανώ, Α: Νικηφόρος, σελ.: 151)

- Δέσποτα για τὸ Θεό! ... εἶπαν... (Ο: Πρωτοσπαθάριος, Α: Νικηφόρος) + απόκριση-αἶτημα: καλή σου νύχτα, Πρωτοσπαθάριε. (Ο: Νικηφόρος, Α: Πρωτοσπαθάριος, σελ.: 154)
- Γρήγορα! ἐκεῖ εἶναι ἡ κλίνη. (Ο: Πεδιάσιμος, Α: συνωμότες, σελ.: 156)
- Τὸ νοῦ σου στὸν καλόγερο... κάρφωσέ τον. (Ο: Πεδιάσιμος, Α: Βούρτσης, σελ.: 157)
- Πίσω ἐσεῖς οἱ ἄλλοι. [...] (Ο: Νικηφόρος, Α: συνωμότες, σελ.: 158)
- Στὴ θύρα, Βαλάντη! (Ο: Τσιμισκής, Α: Βαλαντής, σελ.: 159)
- Γρήγορα!... φτάνουν! (Ο: Ατζυποθεόδωρος, Α: συνωμότες, σελ.: 160)
- Ἦ, σεῖς; ἄρχοντες Ρωμαῖοι, ἀνοίξτε λοιπόν!... [...] Ἀνοίξτε μου! (Ο: Θεοφανώ, Α: ἄντρες του παλατιού, σελ.: 161-163)

3. Δηλωτικές προτάσεις, Οριστική και Υποτακτική

Ηλέκτρα, Σοφοκλής

- [...] τοιαῦτα δ' ἄλλα καὶ σὲ βούλομαι ποιεῖν. (Ο: Χρυσόθεμις, Α: Ηλέκτρα, στίχος: 337)
- [...] εἰδέναι δέ σου... βροτῶν. (Ο: Κλυταιμνήστρα, Α: παιδαγωγός, στίχοι: 669-670)

Ηλέκτρα, Ευριπίδης

- Ποίῳ τρόπῳ δέ... Βούλομαι μαθεῖν. (Ο: Ηλέκτρα, Α: αφφελιοφόρος, στίχοι: 772-773)

Χοηφόροι, Αισχύλος

- Ἔπου, πρὸς αὐτὸν τόνδε σὲ σφάζαι θέλω. (Ο: Ορέστης, Α: Κλυταιμνήστρα, στίχος: 904)

Νικηφόρος Φωκάς, Ν. Καζαντζάκης

- Ν' ἀκούσω! (Ο: Θεοφανώ, Α: Μιχαήλ, σελ.: 343) + επανάληψη του ίδιου αιτήματος στον ίδιο αποδέκτη: Νὰ τὴν ἀκούσω! (σελ.: 346)
- Νὰ φύγετε ὅλοι! [...] (Ο: Νικηφόρος, Α: κράχτες, σελ.: 351)

- Μιχαήλ, καινούριοι μαντατοφόροι... δὲ θέλω νὰ πατήσῃ! (Ο: Νικηφόρος, Α: Μιχαήλ, σελ.: 352)
- Νὰ φύγεις! [...] (Ο: Νικηφόρος, Α: Μιχαήλ, σελ.: 379)
- νὰ ῥθοῦν, ἀπηλογιά γονατιστοὶ νὰ δώσουν! (Ο: Νικηφόρος, Α: Μοχαήλ για Δημάρχους, σελ.: 382)
- [...] θὲς δὲ θὲς, τὸ δίκιο μου θ' ἀκούσεις! (Ο: Δήμαρχος Πρασίνων, Α: Νικηφόρος, σελ.: 387)
- [...] θέλω νὰ κάμω γιὸ μαζί σου, Νικηφόρε! (Ο: Θεοφανώ, Α: Νικηφόρος, σελ.: 398)
- Τρέμω· δὲ θέλω νὰ μοῦ πεῖς· [...] (Ο: Νικηφόρος, Α: Αθανάσιος, σελ.: 406)
- Δὲ θέλω πιά ν' ἀκούγω, φτάνει! (Ο: Νικηφόρος, Α: Αθανάσιος, σελ.: 408)
- [...] καὶ μιὰ στὴ θύρα νὰ σταθεῖ καὶ νὰ βιγλίζει! (Ο: Θεοφανώ, Α: σκλάβες, σελ.: 443)
- Μιχαήλ, γιὰ σήκωσε... ἀδερφή μου! (Ο: Θεοφανώ, Α: Μιχαήλ, σελ.: 445)
- Νὰ φύγετε ὅλοι· μόνο ἐσὺ νὰ μείνεις, Θεοφανώ! (Ο: Νικηφόρος, Α: στρατιῶτες καὶ Θεοφανώ, σελ.: 459)
- [...] ὄχι, κανένας ἀπὸ τοὺς τρεῖς δὲ θέλω...νὰ βαρέσει. (Ο: Τσιμισκῆς, Α: συνωμότες, σελ.: 470)

Θεοφανώ, Α. Τερζάκης

- Μόνο κοιτᾶτε, καλὲς μου, σᾶς θέλω: ... τὴ λύκαινα. (Ο: Ζωή, Α: ἀδερφές της, σελ.: 88)
- Θὰ κατέβεις κάτω... δεξιὰ συ. (Ο: Βούρτσης, Α: καλόγερος, σελ.: 93)
- Τοῦ ἔχω μηνύσει: Θὰ μ' ἀνταμώσεις... μεγάλη ἡ χάρη του! (Ο: Νικηφόρος, Α: Τσιμισκῆς (Λέων: ακροατής) σελ.: 94)
- Νὰ πάψῃ. Δὲ θέλω... μαρτύρησε ὁ ἅγιος. (Ο: Νικηφόρος, Α: Βούρτσης για ἄλλον, σελ.: 95)
- Νὰ τῆς δώσουνε λοιπόν νὰ πιεῖ. (Ο: Νικηφόρος, Α: Βαλάντης για ἄλλους υπηρέτες, σελ.: 97)

- Νὰ τοῦ δώσουν φαῖ καὶ ράσο καινούργιο. Καὶ καλλίγια. (Ο: Νικηφόρος, Α: υπηρέτες, σελ.: 99)
- Θεοφανώ! Δὲ θέλω νὰ διαβάσεις! (Ο: Νικηφόρος, Α: Θεοφανώ, σελ.: 101)
- [...] Θὰ γυρίσεις πίσω... τὸ γυρισμό μου. (Ο: Νικηφόρος, Α: Θεοφανώ, σελ.: 103)
- Θέλω νὰ ξέρω τί φαντάστηκες. (Ο: Θεοφανώ, Α: Τσιμισκῆς, σελ.: 111)
- Νὰ σταθεῖς ἐδῶ... τὸ φεγγάρι. (Ο: Θεοφανώ, Α: Τσιμιδικῆς, σελ.: 114)
- Σιωπή! Δὲ θέλω λέξη. ... σιωπή. (Ο: Τσιμισκῆς, Α: Βούρτσης, σελ.: 119-120)
- Θέλω νὰ τ' ἀκούσω. (Ο: Θεοφανώ, Α: Τσιμισκῆς, σελ.: 122)
- Κατάλαβες... Θέλω νὰ μείνω μονάχη. (Ο: Θεοφανώ, Α: Νικηφόρος, σελ.: 127)
- Τί θὰ μοῦ πεῖς ἐσύ; Θέλω ν' ἀκούσω. (Ο: Νικηφόρος, Α: Θεοφανώ, σελ.: 129)
- Καὶ τὸ τελευταῖο... θὰ ξεχαστοῦν. (Ο: Νικηφόρος, Α: Θεοφανώ, σελ.: 129)
- Νὰ θυμᾶσαι τὴν Ἀντιόχεια. (επανάληψη δύο φορές) (Ο: Τσιμισκῆς, Α: Βούρτσης, σελ.: 140)
- [...] Θέλω νὰ ξέρω. (Ο: Τσιμισκῆς, Α: συνωμότες, σελ.: 141)
- Θέλω νὰ ξέρω τί σημαίνουν αὐτὰ τὰ λόγια. (Ο: Βούρτσης, Α: Τσιμισκῆς, σελ.: 141)
- Δὲ θὰ μανταλώσεις... ἀπὸ γύρω τους. (Ο: Τσιμισκῆς, Α: Βαλάντης, σελ.: 144)
- [...] Θέλω νὰ ξέρω. [...] (Ο: Νικηφόρος, Α: Θεοφανώ, σελ.: 152)
- Περιμένω τὸ συμπέρασμά σου, Πρωτοσπαθάριε. (Ο: Νικηφόρος, Α: Πρωτοσπαθάριος, σελ.: 153)
- Αὔριο τὸ πρωὶ θὰ φύγεις. Θὰ πᾶς... τῆς ψυχῆς σου. (Ο: Νικηφόρος, Α: καλόγερος, σελ.: 154-155)
- Ὅχι! Ἐδῶ θὰ καρτερεῖς. (Ο: Τσιμισκῆς, Α: Θεοφανώ, σελ.: 160)

4. Ἀπρόσωπη σύνταξη

Ηλέκτρα, Σοφοκλής

- Νῦν οὖν, Ὀρέστα... ἐκλέλοιπεν εὐφρόνη. (Ο: παιδαγωγός, Α: Ορέστης καὶ Πυλάδης, στίχοι: 15-19)

- Πρὶν οὖν τιν'... ἔργων ἀκμή. (Ο: παιδαγωγός, Α: Ορέστης και Πυλάδης, στίχοι: 20-22)
- Καλὸν γε μέντοι μὴ 'ξ ἀβουλίας πεσεῖν. (Ο: Χρυσόθεμις, Α: Ηλέκτρα, στίχος: 398)
- Σιγᾶν ἄμεινον, μὴ τις ἔνθοδεν κλύη. (Ο: Ορέστης, Α: Ηλέκτρα, στίχος: 1238)
- Σοὶ βαδιστέον πάρος. (Ο: Ορέστης, Α: Αἰγισθος, στίχος: 1503)

Ηλέκτρα, Ευριπίδης

- Χωρεῖν χρεῶν... ξένος. (Ο: Ορέστης, Α: σύντροφοι του Ορέστη, στίχοι: 393-395)
- [...] στείχειν δ' ἀκμή. (Ο: πρέσβυς, Α: Ορέστης και Ηλέκτρα, στίχος: 684)
- Νῦν μὲν παρ' ἡμῖν... Νύμφαις. (Ο: Αἰγισθος, Α: Ορέστης και σύντροφοί του – παρατίθενται σε ευθύ λόγο από τον αγγελιοφόρο-, στίχοι: 784-786)
- Εἷεν' κομίζειν τοῦδε... νεκρόν. (Ο: Ηλέκτρα, Α: δούλοι σπιτιού, στίχοι: 959-961)
- [...] τάντεῦθεν δὲ χρή... σοῦ πέρι. (Ο: Διόσκουροι, Α: Ορέστης, στίχοι: 1247-1248)
- Ἐνταῦθα καὶ σὲ δεῖ δραμεῖν φόνου πέρι. (Ο: Διόσκουροι, Α: Ορέστης, στίχος: 1264)
- [...] σὲ δ' Ἀρκάδων χρή... πόλις κεκλήσεται. (Ο: Διόσκουροι, Α: Ορέστης, στίχοι: 1273-1275)

Χοηφόροι, Αισχύλος

- Ἄλλ' ἀνοίξατε... διαπεπραγμένῳ. (Ο: οικέτης, Α: υπόλοιποι δούλοι, στίχοι: 877-880)

Νικηφόρος Φωκάς, Ν. Καζαντζάκης

- Μονάχα ἐμεῖς οἱ δυὸ ἀρχηγοὶ ταιριάζει τέτοια ψυχὴ μεγάλη νὰ σκοτώσουμε, ἀδερφέ μου! (Ο: Τσιμισκής, Α: Βούρτσης, σελ.: 471)

Θεοφανώ, Α. Τερζάκης

- Ὡστόσο δῶσε μου τὴν ἄδεια... πολέμησε πολύ. (Ο: Λέων, Α: Νικηφόρος, σελ.: 96)

- Πρέπει νὰ φύγεις τώρα, Βαλάντη. ... ἥσυχος. (Ο: Τσιμισκής, Α: Βαλάντης, σελ.: 109)
- Θᾶπρεπε νὰ μὲ φοβᾶσαι. (Ο: Θεοφανώ, Α: Τσιμισκής, σελ.: 113)
- Πρέπει νὰ ἡσυχάσει ἡ βασιλεία σου... νὰ μὲ βλέπει. (Ο: Θεοφανώ, Α: Νικηφόρος, σελ.: 128)
- Συμπάθα με, Δέσποινά μου... νὰ μπεῖ ἀπόψε ἐδῶ. (Ο: κοιτώνισσα, Α: Θεοφανώ, σελ.: 131)
- Βαλάντη, πρέπει νὰ σταθοῦν... δὲ φελᾶνε. (Ο: Τσιμισκής, Α: Βαλάντης, σελ.: 137)
- Θέλω νὰ ξέρω! Πρέπει νὰ ξέρω. [...] (Ο: Νικηφόρος, Α: Θεοφανώ, σελ.: 152)
- Ἡ βασιλεία σου... ... Πρέπει νὰ ψάξουμε καὶ τὸ γυναικίτη. (Ο: Πρωτοσπαθᾶριος, Α: Νικηφόρος, σελ.: 154)
- [...] πρέπει νὰ μάθεις τὸ μήνυμά μου ἀπ' ἔξω. (Ο: Νικηφόρος, Α: καλόγερος, σελ.: 154)

5.Προστακτική σε γ' ενικό πρόσωπο

Ηλέκτρα, Σοφοκλής

- Ἄγγελλε δ' ὄρκον... ὧδε ὁ μῦθος ἐστάτω. (Ο: Ορέστης, Α: παιδαγωγός, στίχοι: 47-50)
- σοὶ δ' ἤδη, γέρον, τὸ σὸν μελέσθω βάντι φρουρηῆσαι χρέος. (Ο: Ορέστης, Α: παιδαγωγός, στίχοι: 73-74)
- [...] ἀλλ' ὅταν θάνη... σφῆξέσθω κάτω. (Ο: Ηλέκτρα, Α: Χρυσόθεμις, στίχοι: 437-438)
- Πειρωμένη δὲ τῶνδε... ἔστω, φίλοι. (Ο: Χρυσόθεμις, Α: Χορός, στίχοι: 468-471)
- Πρὸς ταῦτα καινέτω τις... οὐδεὶς πόθος. (Ο: Ηλέκτρα, Α: παρευρισκόμενοι, στίχοι: 820-822)

Ηλέκτρα, Ευριπίδης

- Ὑπηρετεῖτω μὲν δυοῖν ὄντοιν ὅδε. (Ο: Ηλέκτρα, Α: Ορέστης (ὡς ακροατής) + πρέσβυς (ὡς αποδέκτης τοῦ αἰτήματος) στίχος: 649)

Χοηφόροι, Αισχύλος

- Ἐξελθέτω τις δωμάτων... ἐμφανὲς τέκμαρ. (Ο: Ορέστης, Α: οικέτης, στίχοι: 663-667)
- Ἄγ' αὐτὸν... κυρούντων δώμασιν τὰ πρόσφορα. Αἰνῶ δὲ πράσσειν ὡς ὑπευθύνῳ τάδε. (Ο: Κλυταιμνήστρα, Α: οικέτης, στίχοι: 712-715)

Νικηφόρος Φωκάς, Ν. Καζαντζάκης

- Μιχαήλ, οἱ Δήμαρχοί μου ἄς ἔρθουν... κρατώντας. (Ο: Νικηφόρος, Α: Μιχαήλ, σελ.: 361)

Θεοφανώ, Α. Τερζάκης

- Ἡ βασιλεία σου ἄς μὲ συμπαθήσει... Δέσποτα. (Ο: Θεοφανώ, Α: Νικηφόρος, σελ.: 126-127)
- Ἄς μὲ συμπαθήσει ἡ βασιλεία σου... στὸ παλάτι. (Ο: Πρωτοσπαθάριος, Α: Νικηφόρος, σελ.: 153)
- Ἡ βασιλεία σου... ἄς μὴν ὀργιστεῖ... καὶ τὸ γυναικίτη. (Ο: Πρωτοσπαθάριος, Α: Νικηφόρος, σελ.: 154)
- Τουλάχιστον ἄς ἀφήσει ἡ βασιλεία σου νὰ βάλω... ἐνῶ θὰ κοιμᾶσαι. (Ο: Πρωτοσπαθάριος, Α: Νικηφόρος, σελ.: 154)

6.Α' πληθυντικό πρόσωπο

Ηλέκτρα, Σοφοκλής

- Οὐκ ἂν μακρῶν ἔθ' ἡμῖν... ναίουσιν τάδε. (Ο: Ορέστης, Α: Πυλάδης, στίχοι: 1372-1375)

Ηλέκτρα, Ευριπίδης

- «Νῦν μὲν παρ' ἡμῖν χρὴ συνεστίους ἐμοὶ θοίνης γενέσθαι... Νύμφαις.» (Ο: Αἰγισθος, Α: Ορέστης καὶ ἀκόλουθοί του [παρατίθενται σε εὐθύ λόγο ἀπὸ τον ἀγγελιοφόρο στὴν Ηλέκτρα], στίχοι: 784-785)

Χοηφόροι, Αισχύλος

- Πυλάδης, σταθῶμεν... ἤδε προστροπή. (Ο: Ορέστης, Α: Πυλάδης, στίχοι: 20-21)

Νικηφόρος Φωκάς, Ν. Καζαντζάκης

- Σηκώσου, ἀγαπημένη, πᾶμε... στοὺς τέσσερους ἀνέμους! (Ο: Νικηφόρος, Α: Θεοφανώ, σελ.: 400-401)
- Ἀπόψε ἡ Μοίρα πείνασε... ἄς στρώσουμε νὰ φάει! (Ο: Θεοφανώ, Α: γυναῖκες του Χορού, σελ.: 443-444)
- Ἐλᾶτε νὰ πιαστοῦμε γύρα της, μὴν πέσει! (Ο: Κρητικιά (γυναίκα του Χορού), Α: υπόλοιπες γυναῖκες του Χορού, σελ.: 467)
- Βούρτση, κοντά μου ἐσὺ... νὰ σκοτώσουμε, ἀδερφέ μου! (Ο: Τσιμισκής, Α: Βούρτσης, σελ.: 470-471)

Θεοφανώ, Α. Τερζάκης

- Νομίσματα... Μᾶς χρειάζεται ὁ ὄχλος. (Ο: Πεδιάσιμος, Α: Τσιμισκής, σελ.: 138)
- Πᾶμε, προτοῦ μᾶς νιώσουν. Οἱ Βάραγγοι ἀγρυπνοῦν. (Ο: Πεδιάσιμος, Α: συνωμότες, σελ.: 157)

7. Ἐμμεσα αἰτήματα

Ηλέκτρα, Σοφοκλής

- Καλόν γε μέντοι μὴ ‘ξ ἀβουλίας πεσεῖν. (Ο: Χρυσόθεμις, Α: Ηλέκτρα, στίχοι: 398)
- Οὔκουν ἐάσεις οὐδ’... πᾶν λέγειν; (Ο: Κλυταιμνήστρα, Α: Ηλέκτρα, στίχοι: 630-631)
- [...] ἐὰν δέ μοι πίθη, τῆς νῦν παρούσης πημονῆς λύσεις βάρος. (Ο: Ηλέκτρα, Α: Χρυσόθεμις, στίχοι: 938-939)
- Ὡ τέκνον τέκνον, οἴκτιρε τὴν τεκοῦσαν. (Ο: Κλυταιμνήστρα, Α: Ορέστης, στίχοι: 1410-1411)

Ηλέκτρα, Ευριπίδης

- Πῶς εἶπας, ὦ γεραί’, ἀνέλπιστον λόγον; (Ο: Ηλέκτρα, Α: πρέσβυς, στίχος: 570)

- Στείχοιμ' ἄν, εἴ τις ἡγεμὼν γίγνοιθ' ὁδοῦ. (Ο: Ορέστης, Α: παρευρισκόμενοι, απαντά ο πρέσβυς, στίχος: 669)
- «Τέκος ἐμόν, λιταίνω». (Ο: Κλυταιμνήστρα, Α: Ορέστης, [τα παραθέτει σε ευθύ λόγο ο Ορέστης τα λόγια της μητέρας του] στίχος: 1215)

Χοηφόροι, Αισχύλος

- Ἦ καὶ πέπυσθε τοῦναρ, ὥστ' ὀρθῶς φράσαι; (Ο: Ορέστης, Α: Χορός, στίχος: 526)
- [...] καὶ μάλ' ἡβῶντος δὲ δεῖ... ἄκραντα βάζω; (Ο: οικέτης, Α: παρευρισκόμενους, στίχοι: 879-883)
- Ἐπίσχες, ὦ παῖ, τόνδε δ' αἰδεσαι, τέκνον,... εὐτραφὲς γάλα. (Ο: Κλυταιμνήστρα, Α: Ορέστης, στίχοι: 896-898)
- Οὐδὲν σεβίζῃ γενεθλίους ἀράς, τέκνον; (Ο: Κλυταιμνήστρα, Α: Ορέστης, στίχος: 912)

Νικηφόρος Φωκάς, Ν. Καζαντζάκης

- Πιὸ δυνατά· δὲν καλακούω. (Ο: Νικηφόρος, Α: Θεοφανώ, σελ.: 356)
- Κάτω τὰ χέρια! πίσω! (Ο: Νικηφόρος, Α: πολεμιστές, σελ.: 371)
- Πιὸ δυνατά! (Ο: Νικηφόρος, Α: Βούρτσης, σελ.: 372)
- Ἀνίκητέ μου βασιλιά, στοὺς ὀρισμούς σου! (Ο: Βούρτσης, Α: Νικηφόρος, σελ.: 377)
- Ἔχεις ἀκόμα τίποτα νὰ πεῖς; (Ο: Νικηφόρος, Α: Δήμαρχος των Πρασίνων, σελ.: 388)
- Παλεύεις μὲ ἴσκιους... γιὰ κοίταξέ με! (Ο: Θεοφανώ, Α: Νικηφόρος, σελ.: 393)
- Ἀγαπημένε μου ἄντρα, μὴ φοβᾶσαι... τοῦ Θεοῦ 'ναι δῶρο! (Ο: Θεοφανώ, Α: Νικηφόρος, σελ.: 395)
- Τὴν πόρτα τῆς Παράδεισός σου... [...] Τὸν Τσιμισκή... (Ο: Θεοφανώ, Α: Νικηφόρος, σελ.: 399)
- Πατέρα μου, μὴ βιάζεσαι· μιὰ νύχτα ἀκόμα... ((Ο: Νικηφόρος, Α: Αθανάσιος) με ἀπόκριση-αίτημα: [...] Ἀπόψε! (Ο: Αθανάσιος, Α: Νικηφόρος), σελ.: 405))

- Θεοφανώ... (Ο: Νικηφόρος, Α: Θεοφανώ, σελ.: 448)
- Πιο δυνατά! (Ο: Νικηφόρος, Α: Μιχαήλ, σελ.: 458)
- Άκόμα τὴν κορόνα δὲ φορᾷς, καλέ μου, δὲ βρίσκεις λόγο τρυφερό γιὰ μένα! (Ο: Θεοφανώ, Α: Τσιμισκῆς, σελ.: 469)

Θεοφανώ, Α. Τερζάκης

- Για τ' ὄνομα τοῦ Ἀλλάχ... Διψάω... (Ο: σκλάβα, Α: καλόγερος, σελ.: 90)
- Ὡχ, νερό, νερό... Φλογίζονται τὰ σπλάχνα μου σοῦ λέω. (Ο: σκλάβα, Α: καλόγερος, σελ.: 92)
- Συμπαθᾶτε: Ἔχω ἐντολή... στὰ χέρια του μονάχα. (Ο: καλόγερος, Α: Βούρτσης, σελ.: 93)
- [...] Ὡστόσο δῶσε μου τὴν ἄδεια... πολέμησε πολύ. (Ο: Λέων, Α: Νικηφόρος, σελ.: 96)
- Τότε ἕνας λόγος παραπάνω... νὰ τὴν κοιτάξω; (Ο: Θεοφανώ, Α: Νικηφόρος, σελ.: 101)
- Θεοφανώ! Δὲ θέλω νὰ διαβάσεις! (Ο: Νικηφόρος, Α: Θεοφανώ, σελ.: 101)
- Θ' ἀφήσεις τὴν Αὐγούστα ἀνυπεράσπιστη;... Καὶ τώρα τοῦτος. (Ο: Θεοφανώ, Α: Νικηφόρος, σελ.: 102)
- Δέσποινα!... (Ο: Τσιμισκῆς, Α: Θεοφανώ, σελ.: 113)
- Εἶσαι λεύτερος. (Ο: Θεοφανώ, Α: Τσιμισκῆς, σελ.: 122)
- [...] Δὲν ἄκουσα καλά. Ἦ δὲν κατάλαβα. (Ο: Νικηφόρος, Α: Θεοφανώ, σελ.: 127)
- Κατάλαβες πολὺ καλά... Θέλω νὰ μείνω μονάχη. (Ο: Θεοφανώ, Α: Νικηφόρος, σελ.: 127)
- Τί καρτερεῖς ἐσύ; (Ο: Θεοφανώ, Α: κοιτώνισσα, σελ.: 133)
- Συμπάθα με... Σὲ δούλεψα. (Ο: κοιτώνισσα, Α: Θεοφανώ, σελ.: 133)
- Τὴ ζωὴ μας ἢ τὴ ζωὴ του. Διαλέξτε. (Ο: Τσιμισκῆς, Α: συνωμότες, σελ.: 144)
- Ὡ τί μακρινὴ κι' ἀπόξενη... συλλογίσου το. (Ο: Θεοφανώ, Α: Νικηφόρος, σελ.: 149)

- Καλή σου νύχτα, Πρωτοσπαθάριε. (Ο: Νικηφόρος, Α: Πρωτοσπαθάριος, σελ.: 154)
- Μιά λέξη ἂν πεῖς εἶσαι χαμένος. (Ο: Βούρτσης, Α: καλόγερος, σελ.: 156)
- Γρήγορα! ἐκεῖ εἶναι ἡ κλίνη. (Ο: Πεδιάσιμος, Α: συνωμότες, σελ.: 156)
- Στὴ θύρα, Βαλάντη! (Ο: Τσιμισκής, Α: Βαλάντης, σελ.: 159)
- Γρήγορα!... φτάνουν! (Ο: Ατζυποθεόδωρος, Α: συνωμότες, σελ.: 160)